БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

1983 йил 22 ИЮЛЬ № 30 (2718) ЖУМА

РЕВОЛЮЦИЯ ЖАРЧИСИ

Шоир Владимир Маяковский ўзининг бутун жарангдор ижодини революцияга, партияга, социалистик Ватанга бағишлади. У социалистик Ватанни тўлқинланиб ҳамда ифтихор билан «Инсоният баҳори» деб атаган эди.

19 июль куни Москвада бўлиб ўтган тантанали кеча совет поэзияси классиги туғилган куннинг 90 йиллигига бағишланди.

Г. А. Алиев, В. И. Воротников, М. В. Зимянин ўртоқлар, КПСС Марказий Комитети Маданият бўлимининг мудири В. Ф. Шауро, СССР Олий Совети Президиумининг Секретари Т. Н. Ментешашвили, адабиёт ва санъат арбоблари, жамоатчилик вакиллари, чет эллик меҳмонлар президиумга чиқдилар.

Кечани Бутуниттифоқ юбилей комиссиясининг раиси, СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Е. Исаев очди.

Маяковский поэзиясининг жанговар анъаналари ҳозирги совет ёзувчилари, бутун дунёдаги илғор санъаткорлар учун илҳомбахш намуна бўлиб хизмат қилмоқда. Мамлакат адабий жамоатчилиги намояндаларидан С. Михалков (Москва), И. Абашидзе (Грузия), Б. Олейник (Украина), М. Танк (Белоруссия), М. Қаноат (Тожикистон), М. Дудин (Ленинград), В. Соколов (Москва) шулар ҳақида гапирдилар.

Кузнецк металлургия комбинатининг ишчиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони А. Котенко, ВЛКСМ Марказий Комитети секретари Л. Швецова, В. И. Ленин номли Ҳарбий-сиёсий академиянинг тингловчиси А. Липницкий ўз нутқларида ватанпарвар шоир ижодиётининг сўнмас аҳамиятини, унинг барча авлодларга мансуб китобхонларни коммунистик руҳда тарбиялашдаги ғоят катта ролини таъкидлаб ўтдилар.

Кеча охирида санъат усталарининг концерти бўлди.

(ТАСС)

КУРАШАЁТГАН АДАБИЁТ

«Биз ёзувчилар — халқларнинг виждонимиз. Замондошларимизнинггина эмас, балки келажак авлодларнинг ҳам тақдири учун жавобгарлик бизнинг зиммамизга тушади...». Бу даъваткор сўзлар Осиё ва Африка ёзувчиларининг Тошкентда бўлиб ўтган I конференциясида янграган эди. Шундан буён чорак асрлик тарихий давр босиб ўтилди. Бу жаҳоншумул адабий ҳаракат халқлар орасида, айниқса эрк ва озодлик учун курашаётган халқлар ўртасида катта обрў-эътибор қозонди. Осиё ва Африка адибларининг жанговар, юксак инсонпарварлик руҳи билан йўғрилган кўплаб асарлари ўзбек халқининг ҳам маънавий бойлигига айланди. Бу хайрли ишда Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг хизматлари салмоқлидир.

Нашриёт биргина шу йилнинг ўзида ҳинд адиби Б. Варманинг «Дайдилар» ҳикоялар мажмуасини, афғон ёзувчиси Асадулло Ҳабибнинг «Ойдин» тўпламини, Шарқнинг классик адиблари асарларидан тартиб берилган «Ҳикоят ва ривоятлар» китобини нашр этди. Турк ёзувчиси Ф. Бойқуртнинг «Ирозжанинг қисмати» романи, афғон шоири Ғулом Дастагир Панжширийнинг «Зиндон элчиси» шеърлар китоби, вьетнам адибларининг «Севги сатрлари» ҳикоялар тўплами, ҳинд ёзувчиси Рангея Рагхавнинг «Токайгача чорлайман сени» романи, япон сўз усталарининг роман ва ҳикоялари киритилган «Қора ёмғир» китоби яқин орада адабиёт мухлислари қўлига тегади. Улуғ ҳинд ёзувчиси Рабиндранат Тагорнинг «Бибҳа соҳили», «Донишманд рожа» романлари ҳам нашрга тайёрланмоқда.

Осиё ва Африка адибларининг Тошкентда бўлиб ўтган конференцияси юбилейига бағишлаб чиқарилаётган рус тилидаги «Живая память» («Тирик хотирот») мажмуаси алоҳида эътиборга моликдир. Китобдан халқаро «Нилуфар» мукофотига сазовор бўлган Осиё ва Африка адибларидан 45 сўз санъаткорининг шеър ва ҳикоялари ўрин олган. «Тирик хотирот» мажмуаси атоқли ўзбек ёзувчиси Сарвар Азимовнинг «Навқирон балоғат» номли сўзбошиси билан очилади. Китобга москвалик адиб Валентин Коткин тартиб берган. «Тирик хотирот»га асарлари жамланган 25 хорижий мамлакат сўз санъаткорлари орасида Котиб Ёсин, Ёсие Хотта, Муин Бсису, Агостино Нето, Сулаймон Лоиқ, То Хоай, Атуквэй Окай, Мулк Раж Ананд, Азиз Несин, Маҳмуд Дарвиш, Нгуги Ва Тхионга, Файз Аҳмад Файз, Алекс Ла Гума, Чойжилин Чимид каби дунёга машҳур адибларнинг ижодиётидан намуналар берилган.

М. ХОЛИҚУЛОВ

ХАЛҚАРО КИНОФЕСТИВАЛЬ ҚАТНАШЧИЛАРИНИНГ

МУРОЖААТИ

Муҳтарам ҳамкасблар!

Ер юзи қитъаларидаги барча кишилар ҳозирги қуролланиш пойгасидан, ҳарбий хавф-хатар ғоят кучайиб бораётганлигидан ташвишга тушмоқдалар. Турли хом хаёллар билан чалғитилмаган соғлом фикрловчи кишилар бўлган ҳар биримиз ядро қуроли қўлланилган уруш бутун инсониятни, унинг бутун цивилизациясини халокат хавфи остига қўйишини яхши биламиз.

Шундай шароитда биз сизлар билан лоқайд ва ночор кузатувчилар бўлиб туролмаймиз. Ўзининг миллион-миллион томошабинига эга бўлган кино қудратли кучдир. Шунинг учун ҳам бу куч тинчликни ҳимоя этишга, кишилар ўртасида дўстлик ва ҳамжиҳатликни ривожлантиришга хизмат қилиши айниқса муҳимдир. Тинчлик тўғрисида гап бораётган жойда идеология фалсафанинг у ёки бу масалаларига нисбатан қарашларимизнинг турлича эканлиги, диний эътиқод, эстетик позициялардаги тафовутлар бу муқаддас ишга халақит бермасин.

Бизлар тинчликсевар давлатларнинг урушга қарши ташаббусларини қўллаб-қувватлаб, барча ҳукуматларни, яхши ниятли кишиларнинг барча жамоат уюшмаларини ер юзида тинчликни сақлаб қолиш йўлида, инсонни ва инсониятни қутқариб қолиш йўлида янада активроқ, самаралироқ куч-ғайрат сарфлашга даъват этамиз.

Бизлар, муҳтарам ҳамкасблар, сизларни ўз фильмларингиз ва тинчликсевар кучларнинг ҳаракатларида шахсий иштирокингиз билан одамларда ақл-идрок ва эзгулик ғалаба қозонишига ишончни мустаҳкамлашга, милитаризм ва агрессия руҳини вужудга келтираётган кимсаларга қатъият билан қарши туришга даъват этамиз.

Москвадаги XIII Халқаро кинофестиваль қатнашчилари:

Микис ТЕОДОРАКИС (Греция)
Мринал СЕН (Ҳиндистон)
Лев КУЛИЖАНОВ (СССР)
Жузеппе Де САНТИС (Италия)
Предраг ГОЛУБОВИЧ (ЮСФР)
Мед ХОНДО (Мавритания)
Хосе МАССИЯ (Куба)
Сергей ГЕРАСИМОВ (СССР)
Полен ВИЕЙРА (Сенегал)
Кошико КАВАКИТА (Япония)
Антонин БРОУСИЛ (ЧССР)
Станислав РОСТОЦКИЙ (СССР)
Хуан БАРДЕМ (Испания)
Жан ДРЕВИЛЬ (Франция)
Андраш КОВАЧ (ВХР)
Сергей БОНДАРЧУК (СССР)
Бен БАРКА (Марокаш)
Ион ПОПЕСКУ—ГОПО (РСР)
Петер БРИНГМАНН (ГФР)
Карл Х. ВАЛЛОХ (ГФР)
Георгий СТОЯНОВ (БХР)

Партия йўл-йўриғи асосида

КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленумида коммунистик мафкура ва маданиятни янада юксалтириш ҳақида жуда муҳим гаплар айтилди. Пленумда илгари сурилган фикрлар халқимиз томонидан қизғин муҳокама қилинмоқда.

Мухбиримиз Ўзбекистон ССР илмий-оммабоп ва ҳужжатли фильмлар студияси директори, Ҳамза мукофоти лауреати Турди НОДИРОВга бир неча саволлар билан мурожаат қилди.

— Турди Нодирович, КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленуми санъаткорлар олдига ҳам муҳим вазифалар қўйди. Пленумда КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари Ю. В. Андропов ғоят ёрқин нутқ сўзлади. У ҳозирги замон идеология ишларининг муҳим масалаларига тўхталиб, бу босқичда санъатнинг роли тўғрисида, жумладан, шундай деди: «Шу тариқа санъатнинг ижтимоий ҳаётга актив аралашиш имкониятлари ҳам ошмоқда. Демак, санъат арбобларининг қўлидаги қурол халқ ишига, коммунизм ишига хизмат қилиш учун уларнинг масъулиятини ниҳоят даражада оширмоқда».

— Мен ҳам Пленум материаллари билан танишиб чиқиш жараёнида бу гаплар жуда ўринли айтилганига ишонч ҳосил қилдим. Чунки партиямиз санъатнинг барча тур ва жанрларининг ривожланишига катта ғамхўрлик кўрсатмоқда. Санъатнинг ижтимоий ҳаётга актив аралашувига кенг имкониятлар яратиб, муҳим йўл-йўриқлар кўрсатмоқда.

Ҳужжатли фильмлар студияси коллективининг ижодкорлари ҳам партия кўрсатмаларини изчиллик билан амалга оширишда ва уни кенг оммага тарғиб қилишда катта ютуқларни қўлга киритмоқдалар. Биргина ўтган йили қилинган ишларга назар ташлайлик.

Партия белгилаб берган Озиқ-овқат программасига бағишлаб бир қатор илмий-оммабоп ва ҳужжатли картиналар суратга олинди. Масалан, «Юксак довон» (режиссёр Ш. Қурбонбоев), «Тортиқ» (режиссёр А. Маҳмудов), «Пахта, сут ва гўшт» (режиссёр Ш. Қурбонбоев) сингари фильмларда халқимизнинг Озиқ-овқат программасини амалга ошириш борасидаги фидокорона меҳнати акс этган. Шунингдек, меҳнат интизоми масалаларига бағишланган «Бу биздан талаб этилади» (режиссёр Т. Қаипов) илмий-оммабоп фильми ҳам ўз вақтида суратга олинди. Бу асарда «Навоиазот» ишлаб чиқариш бирлашмасининг фаолияти мисолида меҳнат интизомига алоқадор муаммолар ва уларнинг ҳал этилиши ўз аксини топган. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

«Инсоннинг маънавий эҳтиёжларини шакллантириш, юксак даражага кўтариш, шахснинг ғоявий-сиёсий ва маънавий қиёфасига актив таъсир қилиш — социалистик маданиятнинг энг муҳим вазифасидир», — дейилади ўртоқ К. У. Черненконинг Пленумдаги докладида. Маълумки, гап коммунистик жамият бунёдкори — совет кишиларининг маънавий оламини янада юксалтириш устида бормоқда.

Тўғри, партиямиз янги инсонни камол топтиришга катта аҳамият бермоқда. Бу ишга биз — киночилар ҳам ўзимизнинг муносиб улушимизни қўшамиз.

Замондошларимиз образи орқали унинг маънавий дунёсини яратиш асосий мақсадимиздир. Замондош деганда, биз янги шаҳарлар барпо этаётган, чўлларни чаманзорга айлантираётган ва турли касбда, турли соҳаларда меҳнат қилаётган кишиларни назарда тутамиз. Шунингдек, жамиятимиз ривожидаги ғашга тегаётган камчиликлар ва бу камчиликларни туғдираётган шароитларга ҳам муросасиз бўламиз. Бундай нуқсонларни ўз фильмларимизда дадиллик билан фош этамиз.

— Яқин орада амалга ошириладиган ишлар ҳақида гапириб берсангиз?

— Ҳозир Тошкентнинг 2000 йиллик юбилейига аталган янги фильмни суратга олиш ниҳоясига етмоқда. Бу тўла метражли фильм сценарийси таниқли киноҳужжатчи Малик Қаюмов ва Хайрулла Жўраев қаламига мансуб. Шунингдек, коллективнинг иқтидорли режиссёрларидан Наримон Азимов республикамизнинг меҳнат ресурслари ва келажак истиқболига бағишланган «Ўзбекистон — икки мингинчи йилда» илмий-оммабоп фильмини суратга олмоқда. Бир қатор суратга олинаётган ва олиниш арафасида турган фильмлар ҳам республикамиз ҳаётининг турли жабҳаларини қамраб олган.

РСДРП II СЪЕЗДИНИНГ 80 ЙИЛЛИГИ ОЛДИДАН

Р. С. ЗЕМЛЯЧКА

ХОТИРА

II съездга тайёргарлик даврида В. И. Ленин И. И. Радченко орқали Полтавага хат йўллади. Хатда менга «Искра»нинг агенти сифатида Одессага бориб Одесса комитетини қўлга киритиш топширилган эди. Шу вақтдан то 1917 йилгача мен яширин ҳаёт кечирдим.

Владимир Ильич босма органга алоҳида аҳамият берарди. «Искра» партияни тўғри қуриш масалаларини тарғиб қилишгагина даъват этилмаган эди. У айни замонда ўз теварагига энг яхши кучларни жипслаштирганди, оппортунизм билан курашишга энг яхши ишчиларни сафарбар этганди. Ўша пайтда искрачиларнинг унча катта бўлмаган гуруҳи «экономистлар» билан кураш олиб борарди.

Яширин ишда босмахонанинг аҳамияти катта. Одессада ўзимизнинг босмахонамиз йўқ эди. Ўз босмахонамизни ташкил этиш йўлидаги қайта-қайта уринишларимиз барбод бўлаверарди. А. А. Сольц ташкил қилган босмахона ҳам ўша пайтда қўлга тушганди. Буларга қарамасдан, жуда қисқа вақт ичида Одесса комитети «Искра» тарафдорига айлантирилган эди.

Одессадаги аҳволимизни энди етарли даражада мустаҳкам деб ҳисобладик, шу сабабли мени Екатеринославга юбориш имкони туғилди, деган қарорга келдилар. У ерда комитет қарийб ҳар ойда фош бўлиб қоларди. Игвогар кимлиги анча кейин билинди: бу кимса Батушанский фамилияли тиш доктори экан. Унинг уйи узоқ вақт мобайнида бизнинг учрашув ва йиғилишларимиз ўтадиган жой бўлган эди.

Иғвогар Батушанский ҳаммани танирди, у битта-битталаб ҳам, тўда-тўда қилиб ҳам сотган. У ерда кўзга кўринган ходимларимиздан биронтаси ҳам уч ойдан ортиқ қололмасди. Мен Екатеринославга келганимдан кейин уч ой ўтгач, барча хатти-ҳаракатлар яқин орада қўлга тушишим эҳтимоли борлигидан дарак берарди. Шунда ташкилий комитет II съездга тайёргарлик кўриш учун менинг дарҳол чет элга жўнаб кетишимни буюрди.

Ўшанда, агар хотирам алдамаса, мен биринчи марта Ильични кўрдим. Партия ҳаётидаги барча муҳим воқеалар Ильич шахси билан чамбарчас боғлиқдир...

Ўша пайтда Ильич Надежда Константиновна ва унинг онаси билан Берн атрофларидамиди, Цюрих атрофларидамиди, кичкина бир қишлоқда, чорбоғчада яшар эди.

Ёғ тушса ялагудай тоза чоғроқ ошхона эсимда. Биз у ерда чой ичгандик. Ильич хўжаликдаги ўзига тегишли вазифани ўрнига қўйиб бажарган, яъни косаларни ярқиратиб артган эди.

Биринчи шахсий учрашувимизда мени ҳаммадан ҳам Ильичдаги янги одамга нисбатан бўлган ажойиб мулойим муносабат, диққат-эътибор ва хушмуомалалик ҳайратлантирган эди. У ҳар бир янги ходимни кафтдагидек яққол кўрарди. Бироқ бунда сиз унинг қандайдир алоҳида, ўзигагина хос хушмуомалалигини сезиб турардингиз. Кейинчалик мен Ильич ўзининг ғоявий душманини қай тарзда ажратиб олишини, фаол душманнигина эмас, барча омонат, иккиланувчи кимсаларни ҳам итқитиб ташлашни нақадар уддалай олиш иқтидорига эга эканлигини жуда яхши билдим, чунки улар жанглар оловида кўпинча ташкилий душман етказиши мумкин бўлган зарардан кам зарар етказмайдилар.

Мени ҳайратга солган биринчи хислат шу бўлдики, у ўша пайтда жойлардаги ташкилотларда қилинаётган ишларнинг ҳаммасини, майда-чуйдасигача ҳайрон қоларли даражада яхши билар эди. У ҳар бир искрачини, унинг қобилиятини, заиф жиҳатларини биларди. У омманинг ташкилотимиз ичидаги курашимизга қандай қараётганлиги тўғрисидаги ҳар бир сўзни ўзига хос тарзда тинглаб вужудига сингдириб олиш йўсинига эга эди. Биз унга Россиядаги ҳаёт тўғрисида гапни гапга улаб ҳикоя қилардик, у мамнун қиёфада қўлини қўлига ишқаб, ўзича хулосалар чиқарар, қоғозга нималарнидир қайд этар эди.

Ильич кам фикр билдирар, Россия ҳақида, курашга алоқадор ҳар бир майда-чуйда ҳақида кўп, тўхтовсиз ва берилиб суриштирарди.

Женевада... менга узоқ туришга тўғри келмади. Мени С. И. Гусев билан биргаликда Брюсселга, съездга тайёрланиш учун жўнатишди.

Ильичнинг II съезддаги нутқлари мухолифларда қандай таассурот туғдиргани эсимда. Мухолифларнинг Ильич ҳужумларига ланжлик билан жавоб қайтарганликлари Ильичнинг темир мантиқидан, ҳеч нарса билан рад этиб бўлмайдиган мантиқидан еган зарбалари оқибатида улар фикрида юз берган карахтлик ҳолатидан далолат эди. II съездда менга бундчилар ва меньшевиклар, кейинроқ бошқа мухолифларимиз Ильичнинг равшан ва содда нутқидан сўнг ўзларининг пароканда бўлиб кетган фикрларини тўплаш учун муайян вақт зарурлигини айтган эдилар. Унинг нутқидаги равшанликдан ҳар бир одамда Ильич гўё унинг ўзининг фикрини айтгандек таассурот қоларди.

Ҳозир, ортга назар ташлар эканман... биз яна бир марта ишонч билан таъкидлай оламизки, бугунги кунда партиямиз томонидан қозонилган улуғ зафарлар Лениннинг II съездда қозонган ғалабалари натижасидир, партия сафларининг тозалиги, унинг бирлиги учун партия бутунисича муросасизлик билан олиб бораётган шиддатли кураш натижасидир.

Маҳмуд САЪДИЙ таржимаси

▲ Қисқартириб олинди. — Ред.

Маданият меридианларида

Москвадаги Сиёсий адабиёт нашриёти «Карл Маркс ва ҳозирги замон» деган китобни босмадан чиқарди.

Китобга КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси Ю. В. Андроповнинг «Карл Маркс таълимоти ва СССРда социалистик қурилишнинг баъзи масалалари» деган мақоласи, К. Маркс туғилган куннинг 165 йиллиги ва вафотининг 100 йиллиги муносабати билан Москвада ўтказилган тантанали йиғилишда КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолигига кандидат, Марказий Комитет секретари Б. Н. Пономарев қилган доклад, Берлинда ўтган «Карл Маркс ва ҳозирги замон — тинчлик ва ижтимоий тараққиёт учун кураш» мавзудаги конференцияда КПСС Марказий Комитетининг секретари М. В. Зимянин сўзлаган нутқ, шунингдек, бир неча совет олимларининг мақолалари киритилган.

* * *

Ярославлда VI Бутуниттифоқ Некрасов поэзияси байрами нишонланди. Карабиха шаҳридаги шоирнинг музей-қўрғонига ҳар йили минглаб шеърият мухлислари келадилар, шоир хотирасини ёдлайдилар.

Некрасов поэзияси байрамини ўтказиш Бутуниттифоқ ташкилий комитетининг раиси С. Викулов тантанали йиғилишни очди. Бу байрам тантаналарида С. Баруздин, В. Розов, Г. Серебряков, Н. Старшинов, Я. Шведов, А. Шитиков, Г. Доколина, Д. Ляшкевич, А. Краснов, Ю. Шесталов, В. Марсюк, А. Гнатюк, В. Рабенчук, С. Граховский, В. Антипов, Л. Шчасная, Ю. Бородкин, В. Лебедев ва бошқа шоирлар, ёзувчилар, драматург ҳамда адабиётшунослар қатнашдилар. Улар Некрасовга бағишланган шеърларини ўқидилар, унинг ижодидан олган таассуротларини сўзладилар. Тантанада Некрасов шеърлари янгради. Байрам тантаналарида Ярославль область партия комитетининг биринчи секретари Ф. И. Лошченков иштирок этди.

* * *

Барнаулдаги тасвирий санъат музейида «Мўғулистон Олтой рассомлари ижодида» мавзуида кўргазма очилди. Ундан ўлка тасвирий санъат усталарининг Мўғулистон республикасига қилган ижодий сафари давомида яратган портрет, манзара асарлари, этюдлари ўрин олган.

* * *

Озарбойжон пойтахти Боку шаҳрида болалар расмлар галереяси очилди. Педагоглар коллективи бу ерда расм чизиш, тасвирий санъат, ҳайкалтарошлик ва санъатнинг бошқа турлари бўйича машғулотлар ўтказади.

Яқинда бу ерда «Ёш рассом кунлари» байрами ўтказилди. Унда қўшни республикалардан ҳам ёш рассомлар иштирок этдилар.

* * *

Шу йилнинг кузида Берлинда анъанавий театр ва музика кунлари бўлади. Унда бир неча мамлакатлар, шу жумладан, Болгария, Совет Иттифоқи, Чехословакия, Польша, Австрия, АҚШ, Италиядан таниқли театр ва музика коллективлари иштирок этадилар. Байрам Берлиндаги «Комише опер» оркестри ижросида таниқли грек композитори Микис Теодоракис асари билан очилади.

* * *

Афғонистон Демократик Республикасининг Санъат ходимлари иттифоқи мамлакатнинг турли вилоятларидан уч мингдан зиёд кишини бирлаштирган. Бундан уч йил олдин ташкил топган бу ташкилотнинг 35 бошланғич тармоғи бор. Ташкилотнинг матбуот органи — «Ҳунар» («Санъат») журнали республика маданият ва санъат ходимлари олдида турган муҳим масалаларни ёритади, фильмлар, пьесалар хусусида тақризлар эълон қилади. Ташкилот бир неча чет эл мамлакатлари санъат ходимлари билан яқин ижодий алоқа ўрнатган. У СССР, ГДР, ЧССР ижодий союзлари билан ҳамкорлик шартномалари тузган.

* * *

Машҳур рус ёзувчиси ва тарихчиси Н. М. Карамзин 1789—1790 йилларда Женевада яшаган. Яқинда Карамзин яшаган уйга мемориал лавҳа ўрнатилди. Гоголь, Герцен, Тургенев, Толстой, Достоевский ҳаётлари ҳам Женева билан боғлиқ. Бу ерда уларнинг асарлари севиб ўқилади.

ЧИРОЙ ОЧМОҚДА

ТОШКЕНТ 2000

Жаҳонга тинчлик ва дўстлик шаҳри сифатида машҳур бўлган жонажон пойтахтимиз Тошкентнинг 2000 йиллик юбилей тантаналари тобора яқинлашмоқда. Бу санага тайёргарлик ишлари аллақачоноқ қизитиб юборилган.

Йигирма асрга тўлган шаҳримиз бугунги кунда фақат мамлакатимизда эмас, балки бутун ер юзидаги энг йирик, маданий, замонавий шаҳарлардан биридир. Унинг кенг кўчалари, оромбахш хиёбонлари, соя-салқин боғлари, кумуш фавволалари айни ёз кунлари кишига ҳузур бағишлайди. «Москва», «Ўзбекистон» меҳмонхоналари, «Матбуот уйи», министрликларнинг маъмурий биноси, бошқа кўплаб осмонўпар бинолар шаҳар ҳуснига ҳусн, чиройига чирой қўшмоқда.

Тошкент — кўпмиллатли мамлакатимиз халқлари дўстлигининг ёрқин намунасидир. Табиий офатдан зарар кўрган шаҳарнинг қайта тикланишида барча иттифоқдош республикалар бунёдкорларининг муносиб улуши бор. Бу ҳамкорлик ҳозир ҳам давом этмоқда.

Москвалик қурувчилар шаҳримиз аҳолиси учун бир неча турар жой, маъмурий бинолар бунёд этдилар. Буларнинг ҳаммаси «Дўстлик» деб аталган шаҳарчани ташкил этди.

Тошкентнинг эски шаҳар қисми ҳам таниб бўлмас даражада ўзгариб кетди. Улуғ шоир Алишер Навоий номи билан аталувчи кўчада қад кўтарган «Москва» меҳмонхонаси, Бош универсал магазин ва бошқа бинолар замонавий архитектура билан миллий безакларнинг яхлитлигини, уйғунлигини ўзида мужассам этган. Умуман, шаҳарнинг яхлит архитектурасида, биноларга ишланган безакларда бугунги архитектура ютуқлари билан бирга, Шарқ колорити ҳам ўз аксини топган. Бу Тошкентнинг ўзига хослигини таъминлашда муҳим омилдир.

Қисқаси, Тошкент ўзининг 2000 йиллик юбилейини ҳар жиҳатдан кўркамлашган, чирой очган ҳолда кутиб олмоқда.

Суратда: Алишер Навоий кўчасининг кўриниши.

С. МАҲКАМОВ фотоси

7-БЕТ

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ИЮНЬ ПЛЕНУМИ ҚАРОРЛАРИ—АМАЛДА

ИНСОН ЎЗ ЎРНИНИ ТОПГАНДА...

СОВХОЗ боғи ёнида чиройли бино тушди. Атрофига хилма-хил гул кўчатлари, мевали ва манзарали дарахтлар ўтқазилди. Бошда бу бинони меҳмонхонага мўлжаллаган Собиржон Сиддиқов қишлоқдаги ёшларнинг орзу-ҳавасларини ўйлаб, фикридан қайтди. Ногаҳон хаёлига келган таклифни оқсоқолларга айтганди: улар ҳам «Бахт уйи» бўлсин, деб оқ фотиҳа беришди.

Энди Сиддиқов келин-куёвлар хизматига «Волга» машинаси ажратиш ҳаракатида юрибди. Боғдан чиқиб келган Абдураҳим Каримов Собиржон ака билан кўришди-да, ишлар ҳақида ҳисобот берди, кейин янги «Бахт уйи»га ҳавас билан тикилиб:

—Раҳмат Собиржон ака! —деди.—Биз кўрмаганимизни фарзандларимиз кўрсин.

—Собиржон ака унга маъноли қаради, боғбоннинг қаерда, қандай уйланганини билар эди. Инсон тақдири ғаройиб воқеаларга тўла.

Абдураҳим Каримов 1941 йил 12 декабрда армия хизматига чақирилди. 1943 йил у тушган полк Кавказга — Армавир шаҳрига кўчди. Бу ерда улар кичик командирлар тайёрлаш билан машғул бўлишди.

Полкдош ўртоғи, татар фарзанди Абдулла Ягапаров иккиси Краснодар кўчасида яшовчи Бабиченколар оиласига жойлашди. Кунлардан бирида Абдураҳим юрти Андижонни, қишлоғини ота-онасини эслаб ўтирган эди, ногаҳон сувга келаётган қизларга кўзи тушди. Юраги «шиғ» этди. Улардан бирининг сочлари қоп-қора, юзлари буғдой ранг, ўзбек қизига жуда ўхшарди.

—Онажон, анови қорақош қиз ким? —деб сўради уй эгасидан. —Мабодо ўзбек қизи эмасми?

Кампир қудуқдан сув тортаётган қизларга қараб туриб:

— Йўқ, ўғлим, —деди .

—У арман қизи. Биздан уч ҳовли нарида туради. Исми Танаис.

Абдураҳим юрагига ўт солган қизни кузатиб қолди. Шу-шу қизнинг йўлини пойлайдиган бўлди: «Салом, Танаис» дейиш қалбига ҳузур бағишларди. Қиз ҳам унга эътибор берадиган бўлди... Маҳаллий аҳоли ва командирлар иштирокида икки ёшнинг, ўзбек ўғли ва арман қизининг никоҳ кечаси уюштирилди.

Мана, орадан роппа-роса қирқ йил ўтди. Бу орада ўн икки фарзанд туғилди. Рая, Тўхтасин, Тамара, Адҳам уйли-жойли бўлиб кетишди. Абдураҳим аканинг меҳнати халққа сингди. «Лениннинг 100 йиллиги» медали ва Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Фахрий ёрлиғи билан тақдирланди. Чўлга келиб, Собиржон акадан совхоз боғини сўради, «Қолган умримни кўчат экишга бағишлай», деди.

—Энди қизларинг Элла билан Розани мана шу «Бахт уйи»дан узатасан, — деди Собиржон ака.

—Айтганингиз келсин, — деб севинди боғбон.

Иккиси гулзор оралаб кетишди.

«Оқ олтин» агросаноат бирлашмасига қарашли «Ғаллакор» совхозининг директори Аваз Толиповнинг чўлга келиши меҳмондорчиликдан бошланди.

Аваз Толипов устози Баҳром Раҳимовни излаб «Фарғона» совхозига келди. Баҳром ака 7-бўлимда бошлиқ эди. Аваз Толипов бўлим далаларини айланди, дарахтзорларни, пахтазорларни кўриб ҳайратланди, чўлқуварлар ғайратига қойил қолди. Юрагида орзулар қўзғалди, аммо бир нарса дейишга шошилмади.

Кечқурун Баҳром аканинг уйида ўтиришди. Даврага Собиржон ака ҳам таклиф этилган эди.

—Қалай, юртдошлар, — деди Собиржон ака меҳмонларга юзланиб, —чўл ёқдими? —Толипов директорга очиқ жавоб қилишга журъат этмади.

— Меҳнатингизга қойилмиз, —деб қўя қолди.

—Кўпни кўрган директор, Аваз Толиповнинг дўнг пешонасига, ростгўйлик ёғилиб турган чеҳрасига, кенг елкаларига разм солар экан, меҳмон йигитнинг қалбида катта ҳаяжон борлигини пайқади. Хайрлашиш олдидан.

—Баҳром, оғайнинг эртага менга учрашсин, —деди.

Аваз Толипов интернационал дўстлик, ҳамкорлик ҳақида кўп эшитган, ўқиган, лекин тўғрисини айтганда, чўлда бу қудратли дўстликни, ҳамкорликни амалда кўриб, ҳаяжонланди.

Баҳром Раҳимов яхшилаб гупунтирганми, эртаси куни Собиржон Сиддиқов уйи тўғридан-тўғри ишга таклиф қилди. Толипов буни кутмаган эди, шошиб қолди, айни вақтда кўнглида бир қувонч, ёруғлик туйди. Бир йўла бригадага бошчилик қилиш ҳам қийин, ҳам шарафли эди.

Ишни устознинг бўлимида бригадирликдан бошлаган Аваз Толипов кейинчалик гидротехник, агроном бўлиб ишлади. Тўртинчи йили Баҳром Раҳимов қўшни совхознинг қолоқ бўлимини кўтаришга ўтди. Ўзининг ўрнига Толиповни муносиб кўрди. Бугунги кунда Аваз Толипов «Ғаллакор» совхозининг обрўли директори.

Хўжаликнинг учта бўлими, 2293 гектар ери бор. Шундан 1700 гектарга маккажўхори, 320 гектарга буғдой, 260 гектарга беда экилади. Аваз ака марказга ўтиб қолса устози —8-бўлим бошлиғи Баҳром Раҳимовни топиб, дала айланади, маслаҳатлар олади, ишончини оқлашга уринади. Ҳаётда очиқ кўнгил, номуси баланд, халқининг тарихини биладиган ва қадрлайдиган, мардга мард, номардга шафқатсиз, мураккаб характерли одамлар бўлади. Баҳром ака худди шундай одам, уста пахтакорлардан бири...

Собиржон Сиддиқов шошилмайди, етти ўлчаб бир кесади. Айниқса, кадрларни жой-жойига қўйиш ишида уларнинг дала меҳнатчисига нисбатан муносабати, ғамхўрлигига катта эътибор беради. Зеро, кадр танлаш, уни иссиқ жойидан қўзғатиш ва ўрнини топиб бериш, келажагини яратиш анчайин расмий нарса эмас, балки тақдирда бурилиш ясайдиган жиддий воқеа. Обрўлиман, сўзим ўтади, деб жиддий ишни маслаҳатсиз қилиш, қобилиятли бир коммунистни овора қилиб, ишдан совутиб қўйишга олиб келиши ҳам мумкин.

«Оқ олтин» районидаги хўжаликлардан бирининг директори яқинда шундай нуқсонга йўл қўйди. Ғайратли ва билимдон бўлим бошлиғи Баҳром Шарипов Тошкент Қишлоқ хўжалиги институтида сиртдан ўқирди. Сессия вақтида ўқишга чақириқ қоғози келди. Совхоз директоридан рухсат сўраш учун унинг ҳузурига кириб, ҳақорат эшитиб чиқди. Ёш мутахассис ўқишим куйиб кетмасин, деб имтиҳон топшириш учун Тошкентга кетди. Имтиҳонларни муваффақиятли топшириб, қайтиб келса, директор уни аллақачон ишдан бўшатибди. Илм-маърифатнинг қадрига етмайдиган бу директорнинг ўзи ҳам яқинда ишдан бўшатилди. Аммо ўқийман деб ишдан айрилган ёш мутахассисга ҳамон иш топиб беришган эмас.

«Оқ олтин» агросаноат бирлашмаси ўтган йили қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш бўйича республикада биринчи ўринни олди. Хўжалик қаторасига олти марта КПСС Марказий Комитети, СССР Министрлар Совети, ВЦСПС ва ВЛКСМ Марказий Комитетининг Кўчма Қизил байроғини қўлга киритди.

—Гап рақамларда эмас, —дейди «Оқ олтин» агросаноат бирлашмасининг бош директори, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Собиржон Сиддиқов. —ютуқларимиз сири одамларимизнинг фидойилигида, бир-бирига садоқатида, меҳнат интизомининг коммунистик тушунчага айланганида, бир тан, бир жон бўлиб иш юритганимизда.

Сиддиқов одамларнинг яшашини, даромадини кўпроқ ўйлайди, қайғуради. Масалан, Ленин ордени кавалери, 9-бўлимнинг бригада бошлиғи Толиб Камолов оиласи билан 7 минг сўм мукофот пули олди.

—Бу ҳали ўртача даромад,—дейди Сиддиқов,—сувчилар, теримчилар, механизаторларнинг моддий манфаатдорлигини оширишни ўйлаяпмиз, бунга имкониятларимиз бор...

Собиржон Сиддиқовнинг режалари катта. Жумладан, Абдалин номидаги совхоз территориясидаги шўрхок, ташландиқ ерларни ўзлаштириб, «Чинобод» совхози ташкил этилди. 2000 гектар ер экишга тайёрланди, резервда 5000 гектардан ошиқроқ ер бор. Мутахассислар, ишчи-хизматчилар таклиф этилди. Айни кунларда бирлашмадаги барча хўжаликларда ғўза парвариши сифатли олиб борилмоқда.

Чинободлик чўлқуварлар ҳаётда ўз ўринларини мустахкамлаган, топган одамлар. Улар олтин ўтда, одам меҳнатда билинади, деб ишонадилар.

Маҳкам МАҲМУДОВ,
Абдурашид ПАРДАЕВ

Сирдарё области, Оқ олтин райони

Бизнинг ҳунар-техника таълими системамиз катта имкониятларга эга. Афсуски, мактабларда уни кўпинча қийин ёшдаги ўсмирлар деб аталмиш ўсмирлардан халос бўлиш воситаси деб биладилар. Бундай муносабат мактабларга ҳам, ҳунар-техника билим юртига ҳам зиён етказади.

К. У. ЧЕРНЕНКО

КАСБ—УМР ЗИЙНАТИ

Ашурали ЖЎРАЕВ

▲ Республикамиз билим юртлари фаолияти қай аҳволда?
▲ Онасининг эркатойи.
▲ Касб танлаш —ҳаётга йўл танлаш.

СОВЕТ ёшларининг касб-ҳунар эгаллашлари учун шаҳар ва қишлоқ жойларида ҳунар-техника билим юртлари ташкил этилган. Йирик завод ва фабрикаларда керакли мутахассислик бўйича кадрлар тайёрлайдиган ўқув ишлаб чиқариш комбинатлари касб ўргатадиган даргоҳлар мавжуд.

Республикамиз ҳунар-техника билим юртлари қай аҳволда? Ёшларни маълум касбга ўргатиш ишлари билим юртларида қандай олиб борилмоқда?

Очиғини айтиш керакки, орамизда, билим юртига менсимай, паст назар билан қарайдиганлар ҳам учраб туради. Уларнинг назарида фақат ёмон болалар билим юртларига кириб ўқийди ёки билим юртини битирганлари ҳам ишёқмас, безори бўлиб чиқади. Айтайлик, ўрта мактабни тугатганлардан бири, билим юрига ўқишга кирмоқчи эканлигини айтиб қолса борми, дарҳол: «Нима қиласан у ерда, бошингни қотириб. Ўқимоқчи бўлсанг, каттароғига кириб ўқида», — деб ўзларича «маслаҳат» берадиган ота-оналар ҳам бор.

Хоразмлик К. исмли қиз ўрта мактабни тугатиб, институтга кириш учун ҳужжат топширди. Бироқ имтиҳонлардан ўта олмади. Сўнг техникумга топширди. У ерда ҳам омади чопмади. Охири, ўйлаб-ўйлаб билим юртига киришга қарор қилди.

Билим юртида ўқиётганлигини маълум қилиб уйига хат ёзди. Кўп ўтмай онасидан жавоб хати олди.

«Салом қизгинам!

Соғлигинг яхшими? Ўйнаб-кулиб юрибсанми? Ёзган хатингни олдик. Омадинг чопмабди-да. Лекин билим юртига кириб бекор қилибсан. Оғзига кучи етган ҳам, етмаган ҳам гапириб юрибди. Отанг ҳам норози. Сал ҳовлиқмасанг, келгуси йил тайёрланиб яна институтга топширардинг. Қизим қўй, ўшани, бошингни оғритиб нима қиласан? Отанг яқинда Тошкентга командировкага боради. Ҳужжатларингни олиб тайёр бўлиб тургин...»

Қиз онасининг хатини ўқитувчилардан бирига кўрсатиб, ҳужжатларини қайтариб беришни илтимос қилди.

... Отаси келганидан сўнг, билим юрти ўқитувчилар коллективи у билан суҳбатлашди, тушунтиришди. Оқибатда қиз билим юртида қолиб, ўқишини давом эттирди. Билим юртини «аъло» баҳоларга тугатиб, техникумга сиртдан ўқишга кирди. Айни пайтда у ўз мутахассислиги бўйича ҳам ишлаяпти, ҳам ўқияпти. Қизи билим юртига ҳужжат топшириб хато қилмаганлигини онаси кейин тушунди.

Баъзан қуйидагича ҳоллар ҳам юз бериб туради. Д. исмли бола рассом бўлмоқчи эди. Ёшлигидан шу соҳага қизиқиб, тайёрланиб келарди. Ҳатто машқлари матбуотда эълон қилинган. У ўрта мактабни тугатиб, қўлига етуклик аттестатини олиши билан отаси: «Қўйгин шу расм солишингни, қўлингни бўёқ қилиб, тўртта чўпни бўйнингга осиб юрасанми? Яхшиси бухгалтерликка топширгин», деди. Тоғаси: «Ўзим битирган институтда оғайним декан. Ёрдамлашади. Матфакка топширасан». Амакиси: «Ўлибмизми, бир жиянни ўқишга киритолмай. Мединститутда танишим бор, врач бўласан». Онаси эса куйиб-пишиб: «Болагинам магазинчи бўлади», деди. Хўш, айтинг-чи, Д. нима қилиши керак? Қайси бир йўлни танласин? Шу ўринда машҳур педагог В. А. Сухомлинскийнинг мана бу сўзлари ёдга тушади: «Болага ўн йил таълим бериб, унга фан асослари ўргатилса-да, у мактабни тугатгандан сўнг қўлига белкурак бериб: «Энди сен ишлашинг керак. Ер мана бундоқ чопилади», десангиз, бу унинг учун бир фожиа билан баробар бўлади».

Шундай экан, болани эртароқ бирор касбга меҳр-муҳаббат руҳида тарбиялашимиз ва у қизиққан соҳага тўсиқ бўлмаслигимиз, иложи борича унга имконият яратиб беришимиз керак.

Ҳунар- техника билим юртларида қийинчилик туғдираётган жиддий муаммолардан бири—ўқувчилар қабул қилиш. Бу жараён республикамиз шароитида оғир кўчади. Баъзи билим юртларида ўқувчилар қабул қилиш плани бажарилмайди. Бу ҳамма билим юртларида деган гап эмас. Масалан: ҳисобчилик, сотувчилик ва ошпазлик касбини ўргатадиган билим юртлари бунга кирмайди. Чунки уларда план ҳамиша юз фоиз! Ҳатто кўпчилик ўқувчилар ўринлар тўлиб қолганлиги сабабли ҳужжатларини топшира олмай овора бўлиб юрадилар. Баъзан орага телефон, таниш-билиш аралашади...

Хўш, нега бошқа билим юртларида аҳвол чатоқ? Ахир бизга қанча ҳисобчи ва ошпаз керак бўлса, балки улардан икки чандон ортиқ ишчи-хизматчилар керак-ку! Ошпаз кимга овқат пиширади-ю, ҳисобчи кимнинг пулини ҳисоблайди?..

Кейинги йилларда шаҳар, район партия ва комсомол комитетлари, халқ маорифи муассасалари билим юртларини ўқувчилар билан таъминлаш ишларига ёрдам бермоқдалар. Улар ўша шаҳар ёки район территориясидаги мактабларга билим юртлари учун қанча ўқувчи юбориш кераклиги ҳақида кўрсатма берадилар. Аниқроқ қилиб айтганда — план! Мактабларда эса бу план қандай ижро этилади? Бу соҳада яхши натижаларга эришаётган мактабларимиз бор. Бироқ кўпчилик қишлоқ мактабларида бу масала бирмунча қийинчиликлар билан ҳал этилмоқда. Баъзи мактабларда болаларни истаса-истамаса билим юртларига юбориб, агар хоҳламаса ҳужжатларини мажбуран топшириш каби ҳоллар ҳам учраб туради. Мактабларда яна бир ёмон ҳолат ҳукм сурмоқда. Билим юртларига юбориш учун паст баҳоларда ўқиган, хулқи чатоқ ўқувчилар тайёрланади. Гўё улар учун билим юрти — жазо ўтайдиган жой! Айтайлик бир мактабда 8 синфдан учта ё иккита бор. Шулардан бирини сўраб-суриштирмасдан, ўқувчиларнинг розилигисиз ҳужжатлари тўғридан-тўғри билим юртига бериб юборилади. Болада шу касбга қизиқиш борми-йўқми инобатга олинмайди, хоҳиш-истаги билан ҳисоблашилмайди. Албатта, бир синф ўқувчининг ҳаммаси билим юртига бормайди. Ҳужжатларини қайтариб беришни илтимос қилиб билим юртига боришади. У ердагилар ҳужжатларни қайтариб беришмайди ё «фалон пайтда келинг», деб узоқ бир муддатни айтишади. (План керак-ку!) Ўртада сарсон-саргардонлик бошланади. Хўш, бундан ким фойда кўради? Бундай «тажриба» яхши натижа бермаслиги ўз-ўзидан аён-ку! Шундай экан, бу ишга алоқадор юқори ташкилотлар ва раҳбарлар ачинарли ҳолни жиддий ўйлаб, аниқ бир қарорни ўртага қўйишлари керак.

ЗАМОНА гўзал, турмушимиз фаровон. Буни баъзи ота-оналар бошқачароқ тушунишади. «Болагинам ёшлигида ўйнаб қолсин, катта бўлганида бир гап бўлар», қабилида иш тутишади. Шуни унутмаслик керакки, ёшлигида ўйинчи ёқтирган бола катта бўлганида ҳам хоҳлайди. Афсуски, катта боланинг ўйини ота-она учун қимматга тушади. Чунки катта болани хўрозқанд билан алдаб бўлмайди!

Мен А. исмли бир болани танийман. Уни кўрган киши: «Ё кураш тушадиган полвон, ё бирор заводда иккита-учта станокни бошқарса керак», деб ўйлайди. Лекин у кураш майдонининг яқинидан ўтмаган, станокни эса кўп бошқармаган. «Ўғилларнинг тўнғичи», деб ота-онаси ўйнатиб катта қилди. «Толиқиб қолмасин», дея оғирроқ иш буюришмади. Ўрта мактабни «йўлини қилиб» тугатганидан сўнг, отаси ошна-оғайни қилиб институтга жойлаб қўйди. Болапақир бир курсни ҳам тамомламасдан қайтиб келди. Отаси аламда. Бироқ энди кеч бўлган эди.

У уйида бир неча вақт бекор юрди. Сўнг заводга кириб, бир ойга яқин ишлади. Ёқмади, шекилли, ташлаб кетди.

— Нега заводдан кетиб қолдинг, — деб сўрашганида, «Бўлмайди, одамнинг тинкаси қуриб кетаркан», деди. Қаранг, «тоғни урса талқон» қиладиган йигитнинг «тинкаси қуриб кетармиш». Ваҳоланки, заводдаги станоклар ёнида йигирма беш-ўттиз йиллаб ишлаётганлар бор-ку! Уларнинг тинкаси қуримайдими?!

Яқинда уни Тошкентнинг Чорсу бозорида учратиб қолдим. Яна ҳам тўлишган. Эгнида жинси костюм-шим.

— Бу ерларда нима қилиб юрибсан? — деб сўрадим.

— Ов қилиб юрибмиз, — деди оғзининг икки четидан тақага ўхшаб турган мўйловини жийириб. Сўнг мени четга тортиб:

— Катта шаҳарда турасан, магазинчи-пагазинчидан танишинг йўқми? Ноёб моллардан оз-моз керак эди, — деди.

— Нима қиласан, ўша молларни, — дедим қизиқсиниб.

— Мамашага элтиб берамиз, «шапка» кийдириб сотадилар.

— Танишим йўқ! — дедим зардам қайнаб. — Энди савдогарчиликка ўтдингми?!

— Нега савдогарчилик бўлар экан, тирикчилик? Тирикчилик айб эмас...

У «тирикчилигини» савдогарчиликдан эмас, балки бирор дастгоҳ ёнидан, халққа, жамиятга наф келтирадиган ишдан топиши керак эди. Унинг умри ўтиб боряпти-ю, ҳалигача бирор касбнинг этагидан тутганича йўқ. Баъзида А. га ўхшаганларнинг сафи кўпайиб кетмаяптимикан, деган ташвиш кишини қийнаб юборади...

Яна муҳим масалалардан бири ҳунар-техника билим юртлари билан олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг ўзаро алоқасини мустаҳкамлаш лозим. Билим юртларини имтиёзли тугатган ўқувчиларга шу мутахассислик бўйича олий ва ўрта махсус ўқув юртларининг кечки ё сиртқи бўлимларига йўлланмалар берилса касб танлаш борасидаги ишлар анча жадаллашган бўлур эди. Баъзан эълонларда ёки ўқув йилининг бошларида бу ҳақда гап бўлади-ю, охирига бориб унутилади ё сабабсиз турли баҳоналар рўкач қилинади.

Энди ҳунар-техника билим юртларидаги ўқитувчи ва усталар ҳақида икки оғиз сўз. Аввало, бу номларнинг ўзи улуғ ва мўътабар. Унга доғ туширишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ! Биз фахрланиб тилга оладиган устоз ўқитувчилар кўп. Шогирдлари улардан бир умрга миннатдор бўлиб юришади. Лекин баъзи билим юртларида маълумотсиз, ишининг тайини бўлмасдан ошна-оғайни қилиб ўрнашиб олган ўқитувчи ва усталар ҳам учрайди. Бундайлар ўзлари ўргатадиган ҳунарларини яхши билишмайди. Масалан: мутахассислиги тил-адабиёт бўла туриб, токарликдан дарс ўта бошлайди.

Қурилиш соҳаси бўйича ҳунар эгаллаётган бир группа ўқувчиларни мастер практикага олиб боради. Аммо ўзи ҳар куни ичиб келади. Аста-секин болалар ҳам ичишни ўрганишади. Оқибатда, улар бажарган иш брак бўлади. Группадаги ўттиз боладан саккизтаси ичкиликка берилади. Иш пайтида ичиб ишлаш натижасида бир бола йиқилиб, қаттиқ жароҳатланади. Сир очилгандан сўнг боланинг ҳамшишалари ўқишдан ҳайдалади. Мастерга эса кўп йил ишлаганлиги ҳисобга олиниб, ҳайфсан берилади. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Хуллас, ҳунар-техника билим юртларида бажарилиши зарур бўлган бир талай жиддий вазифалар бор. Жумладан, Москва, Ленинград ва Киев шаҳарларида ҳар йили билим юртларининг битирувчилари билан ўтказиладиган слётлар бизда ҳам ўтказилса, ўзига хос байрам тусини олса ва бу слётларда мактабларнинг битирувчилари ҳам иштирок этишса, эстафетани қабул қилишса жуда яхши бўлар эди.

Мактабларда касб ўргатиш ишларининг олиб борилаётганлиги яхши натижалар бермоқда. Айниқса, мактаблар қошида очилган ўқув ишлаб чиқариш комбинатларининг фаолиятини янада яхшилаш, касб соҳаларини кўпайтириш ҳамда шу соҳани пухта биладиган ўқитувчиларни, қолаверса, мутахассисларни жалб этиш лозимки, токи бу иш номига олиб борилмаслиги, дарс соати етмаган ўқитувчига, «дарс топилгунча шу ишни сал юргизиб турасиз», деган қабилда бўлмаслиги керак. Афсуски, бу ишга бефарқ қарайдиган, қоғозда амалга ошириб планни «дўндираётган» мактаблар анчагина.

Ҳунар-техника билим юртларида миллий ва унутилаётган ҳунарларни қайта тиклаб, ўргатилса ёмон бўлмас эди. Ота-боболаримиздан мерос бўлиб келаётган дурадгорлик, темирчилик, кулоллик, мисгарлик, чармгарлик сингари ўнлаб ҳунарларимиз изсиз йўқолиб кетмаслиги учун уларни ёшларимизга ўргатишимиз керак. Қишлоқ жойларида талаб катта бўлишига қарамасдан, тикувчилик, сартарошлик сингари касбларни ўргатадиган билим юртлари етарли эмас.

Билим юртлари учун ўзбек тилида дарсликлар жуда кам. Баъзи соҳаларда йўқ ҳисоби. Касб-ҳунарга доир қизиқарли ва бадиий адабиётлар республикамизда жуда оз нашр этилади. Бу ишни, албатта, жонлантириш керак.

Республикамиз телевидениеси ҳам Марказий телевидение каби билим юртлари ҳаётига ва ёшларнинг касб танлаш ишларига доир қизиқарли кўрсатувлар, фильмлар тайёрласа яхши натижалар бериши аниқ.

Мактабларимизда ўтказилаётган касб танлаш ойлигини яхши йўлга қўйиш лозим. У шунчаки номига ўтказилмаслиги, қуруқ, юзаки суҳбатлардан иборат бўлиб қолмаслиги керак.

КАСБ инсонни камол топтиради. Қўлида касби-кори бор киши ҳамиша элда азиз. Унинг турмуши ҳам, ҳаёти ҳам фаровон бўлади. Элимизга, жамиятимизга фойда келтиради. Шундай экан, касбни ёшликдан танлаш ва унинг машаққатларидан, тўсиқларидан сира чўчимаслик керак.

* * *

РЕДАКЦИЯДАН: Ҳурматли газетхон! Ушбу мақолада республикамиз ҳунар-техника билим юртларидаги айрим муаммолар, ёшларимизнинг бирор касб-ҳунарни эгаллашларида уларнинг тутган ўрни ҳақида фикр юритилди. Маълумки, бу масалаларга КПСС Марказий Комитетининг июнь (1983 йил) Пленумида ҳам катта эътибор берилди.

Редакция кўп сонли газетхонлардан бу муҳим масалага нисбатан ўз фикр ва мулоҳазаларини билдиришларини сўрайди.

Қайноқ ҳаёт бағрига...

Т. КАРИМОВ фотоси

АКС САДО

ВИЖДОН ПОК БЎЛСА...

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 11 март сонида босилган Қодиржон Собировнинг «Виждон азоби» сарлавҳали мақоласини қизиқиб ўқиб чиқдим. Шу сабаб бўлиб, мен ҳам қўлимга қалам олдим.

ЯҚИНДА бир суд мажлисига қатнашгандим. Қора курсида ёши ўттизга ҳам етмаган, тўладан келган, дуркунгина бир жувон ўтирарди. Ёш аёлнинг қора курсида ўтириши?... Ҳар хил хаёлга бориш мумкин.

Маълум бўлдики, жувон тўрт фарзанднинг онаси, ўзи райондаги сут дўконида сотувчи бўлиб ишлар экан.

Бир куни дўконга сут олгани пенсионер кампир киради. Сотувчи харидорга сут ўлчаб берадию, қайтим беришда нақ бир сўм уриб қолади. Кампир ҳисоб-китоб ишидан пенсияга чиққанлардан экан: сотувчидан ҳақини талаб қилганда, у бир сўмлик сўлкавойни олиб пештахтага яқин турган кампирга отади. Фалокатни қарангки, сўлкавой кампирнинг юзига тегади, сотувчининг кўрсаткич бармоғи эса унинг кўзига кириб кетади. Кампир ҳушидан кетиб йиқилади...

Қариганда икки ой касалхонада ётиш азоби. Бунинг устига врачлар унинг кўзини сақлаб қололмадилар.

Кампир касалхонада ётган икки ой давомида сотувчи унинг ҳолидан бир марта бўлса-да хабар олмади. Бу пайтда кампирнинг кўнглидан нималар кечмади дейсиз: «Балки, узр сўрар», «Балки эрта-индин келиб қолар...». Кун ўтган сайин беморнинг нозик кўнгли баттар ўксиди.

Кампир тузалиб, суд бўладиган кун яқинлашганда, оқшом маҳали сотувчи жувон эри билан кампирнинг ўғлига учрашди. Кечирим сўрашса керак, деб ўйларсиз, қаёқда!

— Онангиз қариб қолган, беш кунлиги борми, йўқми, худо билади. Ўйлаб кўринг, ука! Мана пул, кампирдан «давоим йўқ», деган мазмунда тилхат ёздириб беринг, — деб талаб қилишади.

Йигит, онаси бир кўзидан ажраган бўлса-да, соғ-омон қолганига хурсанд эди. У кўнглида, улар кечирим сўрашса, керак, ахир, сотувчининг виждони қийналаётгандир, деган фикрда эди. Эр-хотиннинг тўрт фарзанди ҳурмати унинг гуноҳидан ўтишни кўнглига тугиб қўйганди, аммо, ўзига узатилган пулни кўрганда лол бўлиб қолди. Ўғил уларга эшикни кўрсатиб, «кетинглар», дея олди, холос.

Одил суд ҳукм чиқарди: совет савдоси қоидаларини қўпол равишда бузганлиги ва безорилиги оқибатида бировга оғир жароҳат етказганлиги учун сотувчи аёлни тўрт йилга озодликдан маҳрум этди.

Бундай ачинарли воқеалар кишининг кўнглини ғаш қилади. Яхшиям дунёда ҳалол, пок одамлар кўп. Уларни эсласанг, дилинг равшан тортади.

Бу воқеага анча бўлди. Ўшанда 6-синфга раҳбар эдим. Синфимдаги 26 ўқувчининг ҳар бири ўзича олам. Уларга 3 йилдан бери раҳбарлик қилаётганим учун ҳар бирининг феъл-атворини анча яхши биламан, деб ўйлардим. Синфдаги Насиба исмли (баъзи сабабларга кўра исмларни ўзгартириб ёздим) аълочи ўқувчим доимо ўйчан юради. Бунинг сабаби бор: Насибанинг онаси ўгай. Ўгайлигини тез-тез билдириб туради. Насиба ҳали ёш бўлса-да, ўз қадрини биладиган мағрур қиз эди.

Бир куни дарсга кирсам, Насиба йиғлаяпти. Ўртоқлари уни ўраб олишган. Нима гаплигини суриштирдим. Онаси унга ўқишдан қайтишда майда-чуйда олиб келиш учун 3 сўм берган экан, шуни йўқотиб қўйипти. Унинг аҳволини ҳаммамиз тушуниб турардик. Ўгай онанинг дағдағасию қарғишлари, текинхўр, ношуд деган даккилари қулоғим остида жаранглагандек бўлди.

Нима қилиш керак? Қўлимни ҳамёнимга олиб бордиму дарров бу фикримдан қайтдим: «Насиба сўкиш эшитса эшитади, калтак еса ейдики, пулни олмайди». Характери шунақа.

Шу пайт тўполончилиги билан танилган Зокир Насибанинг олдига келиб:

— Пулингни қаерга қўйган эдинг? — деб сўраб қолди.

— Ботаника китобимнинг орасига, — жавоб берди ҳиқиллаб.

— Сумкангни бу ёққа берчи, эҳтимол яхшироқ қарамагандирсан, — деб Зокир Насибанинг китобларини бирма-бир титиб чиқа бошлади. Бир вақт:

— Эҳ, сени қараю, пулни қаерга қўйганингни билмайсану, йиғлаб ўтирибсан. Мана пул! — деб қолди.

Чиндан ҳам Зокир очиб турган «Қадимги дунё тарихи» китобининг ичида 3 сўмлик турарди. Ҳаммамиз енгил тортиб тарқалишдик.

Бўлиб ўтган шу воқеадан кейин синфимдаги яна бир шўх ўқувчим — Талъат бутунлай ўзгариб қолди. Унинг аввалги шўхликларидан асар ҳам қолмаган, ўртоқларига қўшилмай бир чеккада хомуш ўтирадиган одат чиқарди. Гаплашиб, сир олмоқчи бўлсам, кўзини олиб қочади-да, «ўзим, шундай» дейишдан нарига ўтмайди. Тарбиячилик тажрибам ҳам иш бермай қолди.

Кўп ўтмай бунинг сабаби маълум бўлди. Ўшанда тарих кабинетида ишлаб ўтирган эдим, эшикни журъатсизгина очиб Талъат кириб келди.

— Дарс тугади, нега уйингга кетмадинг? — Сўрадим ундан.

Бирдан Талъат ўксиб йиғлаб юборди. Юпатишга анча овора бўлдим.

— Нима гап, бир бошдан айтчи?

— Мен... мен... Насибани пулини олган эдим.

Олдинига ҳеч нимага тушунмадим.

Ўша куни катта танаффусда Талъат Насибанинг сумкасидан пулини олиб қўйган экан. Зокир бўлса дадаси велосипедига шина сотиб олиш учун берган пулини, ҳеч кимга сездирмай тарих китобининг ичига солиб қўйган экан.

— Жуда хунук иш қилиб қўйибсан-ку Талъат, энди нима қилдик?

Талъат менга шундай илтижоли қарадики, унинг неча кундан бери қийналиб кетгани, виждон азобида қоврилаётгани ва қилмишидан пушаймон бўлаётгани билиниб турарди.

— Ўғил бола мард бўлади, — дедим унга. — Эртага барча синфдошларинг олдида айбингга иқрор бўлиб, ўртоқларингдан, энг аввало, Насибадан узр сўрайсан, балки кечиришар.

Талъат шундай қилди. Ўртоқлари уни кечиришди, кейин буни унинг юзига солишмади ҳам.

Бўлган воқеа шу. Ўша ўқувчиларим ҳозир ҳаётдан ўз ўринларини топиб кетишган, бола-чақали, бахтиёр яшашади. Улардан менинг ҳозир ҳам кўнглим тўқ.

Ў. МАТҚОСИМОВ

СОЦИАЛИСТИК РЕАЛИЗМ АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ МЕҲНАТКАШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ТУРМУШИНИ БОЙИТИШГА, УЛАРНИ КОММУНИСТИК ИДЕАЛЛАР РУҲИДА ТАРБИЯЛАШГА КАТТА ҲИССА ҚЎШМОҚДА.

(КПСС Марказий Комитети июнь Пленумининг қароридан.)

ҲАЁТ МАСАЛАЛАРИ ВА АДАБИЁТ

Умарали НОРМАТОВ, профессор

ҲАРАКАТДАГИ РЕАЛИЗМ

● Социалистик реализмнинг имкониятлари ● Очиқ система концепцияси ● Социалистик реализм очиқ система, деб қараладиган бўлса... ● Услубий оқимлар ва адабий жараён ● Ижодий таъсир, бу — тақлид қилиш эмас ●

ОЛТМИШИНЧИ - етмишинчи йиллар давомида реализм ва социалистик реализм методига доир бир неча қизғин баҳслар бўлиб ўтди. Ҳақиқат баҳсларда аён бўлади, дейдилар. Айни шу мунозаралар, ошкора фикр алмашувлар жараёнида социалистик реализм ҳақидаги тасаввуримиз бойиди, бу ҳаётбахш методни бирёқлама, тор тушунишга, уни аллақандай «ўзгармас қоидалар» йиғиндисидан иборат, деб талқин этишларга барҳам берилди; социалистик реализм назарияси марксча-ленинча методология асосида ижодий ривожлантирилди, мақбул янги концепциялар илгари сурилди, жумладан, социалистик реализм англанган историзм принципига амал қилувчи очиқ система, деб қараш хийла кенг тарқалди. «Англанган историзм», «Очиқ система» концепцияси ўзимиздаги ва чет эллардаги бир қанча атоқли адабиётшунослар эътироф этганларидек, социалистик реализм назариясини ривожлантиришда олға ташланган қадам бўлди. Ўз-ўзидан равшанки, бу янги концепция ҳали ҳар тарафлама мукаммал ишлаб чиқилган эмас; социалистик реализм назариясига бағишланган кейинги баҳсларда, чунончи, «Литературная учёба» журналининг шу йил биринчи сонида ўтказилган «Социалистик реализм: тараққиёт йўллари» мавзуидаги назарий семинарда, «Вопросы литературы» журнали саҳифаларида давом этаётган мунозарада очиқ система концепциясининг назарий жиҳатдан мукаммаллаштиришга муҳтож ўринлари аён бўлиб қолди. Бироқ бу ҳол очиқ система концепциясининг қиммати ва аҳамиятини асло камситмайди, балки уни ижодий ривожлантиришга бўлган эҳтиёж ва рағбатни янада оширади.

Очиқ система концепциясининг қимматли жиҳати шундаки, аввало, у адабиёт ва санъат ҳақидаги марксча-ленинча таълимотга таянади, адабиётнинг партиявийлиги, халқчиллиги принципига асосланади; айни пайтда, у адабиётни бир андазага, бир қолипга солиб бараварлаш мумкин эмаслиги, унда шахсий ташаббусга, қобилиятга, фикр ва хаёлга, шакл ва мазмунга майдонни кенг очиб бериш мутлақо лозимлиги ҳақидаги ленинча қарашга суянади; бу концепция социалистик реализм учун бир-икки асарнигина намуна, андаза қилиб олиб бошқаларидан ҳам айни шуларга хос хусусиятларни талаб этиш практикасини кескин рад этади. Бу концепцияга кўра, социалистик реализм жаҳон адабиёти тараққиёти тарихида принципиал аҳамиятга эга бўлган янги босқич, ҳаётни марксча-ленинча бадиий тушунишга ва тушунтиришга асосланувчи, социализм учун кураш ва уни барпо этиш тажрибаси билан мустаҳкам боғланган, халқ манфаатига хизмат этадиган, мазмун ва шакл жиҳатидан ўзига хос яхлит системадир. Айни пайтда, бу ижодий методнинг бағри ҳаётдаги янгиликларга, жамики илғор ҳодисаларга кенг очиқ, у инсоният даҳоси яратган барча маданий бойликлар, энг қадимий миф, афсона ва ривоятлардан тортиб танқидий реализмга қадар ҳамма илғор адабий оқимларнинг яхши тажрибаларини, ҳозирги замон жаҳон прогрессив адабиёти ва санъатининг ютуқларини дадил ижодий ўзлаштириш асосида ривожланади.

Қисқаси, социалистик реализм бошқа ижодий оқимлар, методлар, адабий мактаблар тажрибаларини ижодий ўзлаштириш, ўз традицияларини тубдан янгилаб бориш бобида мислсиз имкониятларга эга; бу метод адабиётда новаторона изланишлар учун, кутилмаган бадиий кашфиётлар, фавқулодда янгиликлар яратиш учун кенг йўл очиб беради. КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари Ю. В. Андропов партия Марказий Комитетининг июнь Пленумида сўзлаган нутқида партия истеъдод эгаларига, санъаткорнинг ижодий изланишларига эҳтиёткорлик ва ҳурмат билан муносабатда бўлишини яна бир бор уқтириб ўтди.

Очиқ система концепциясининг яна бир афзаллиги шундаки, у социалистик реализм адабиёти тарихини ҳаққоний баҳолашга, социалистик реализм йўлидаги хилма-хил изланишлар манзарасини кенгроқ тасаввур этишга, ҳар хил сабабларга кўра социалистик реализм доирасидан четга суриб қўйилган, аслида эса моҳият эътибори билан бу методга мансуб асарлар моҳиятини чуқурроқ англашга ёрдам беради.

Очиқ система концепциясига кўра бугунги кунда миллий адабиётдаги бирор муҳим ҳодисани кўпмиллатли совет адабиёти, социалистик мамлакатлар, жаҳон прогрессив адабиёти ривожидаги жараёнлардан, уларнинг тарихидан ажралган ҳолда тасаввур этиш, тушуниш ва тушунтириш мумкин эмас. Модомики, бугунги кунда социалистик реализм адабиёти ривожида адабий ҳамкорлик, ўзаро таъсир етакчи омиллардан бирига айланган экан, бу адабиёт бошқа адабий оқимлар, мактаблар тажрибасини дадиллик билан ижодий ўзлаштириш асосида ривожланаётган экан, социалистик реализм адабиёти ва санъатининг ғоявий- эстетик принциплари билан поэтикаси орасидаги муносабат, социалистик реализмнинг ўз поэтик арсенали, системасини белгилаш, унинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш энг муҳим ва мунозарали масалалардан бўлиб қолмоқда.

Агар социалистик реализмга очиқ система деб қараладиган, унинг бағри хилма-хил изланишлар, тажрибаларга кенг очиб қўйиладиган бўлса, бу адабиёт ўз поэтик қиёфасини йўқотиб қўймасмикан, у «ҳудудсиз реализм»га айланиб қолмасмикан деган хавотирлар ҳам туғилмоқда. Тажриба шуни кўрсатаётирки, социалистик реализм адабиётидаги энг яхши, новаторона асарлар хилма-хил адабий тажрибаларнинг ўзига хос синтези сифатида туғилмоқда, бу хилдаги асарлар жам бўлиб социалистик реализмнинг традицияларини вужудга келтирмоқда, ўзига хос қиёфасини белгиламоқда, ўз навоатида жаҳон адабиёти ривожига самарали таъсир кўрсатмоқда. Чинакам ижодий таъсир, ўзаро ҳамкорлик ҳеч қачон улкан санъаткорларни социалистик реализмнинг бош йўлидан чалғитган эмас. Адабиётшунос Н. Анастасьев «Диалог» мақоласида («Вопросы литературы», 1983, 3-сон) тўғри таъкидлаганидек, адабиётда мутлақ соф янгилик бўлмайди, «ўзгалар» таъсиридан иҳота қилинган «ўз бисоти» бўлиши мумкин эмас, социалистик реализм адабиёти ҳам бадиият тараққиётининг шу умумий қонуниятидан четда туролмайди, аксинча унда, аввал айтилганидек, бу қонуният кенг амал қилади; М. Горькийнинг «Она», М. Шолоховнинг «Тинч Дон» романидан тортиб Ч. Айтматовнинг «Асрга татигулик кун» асарига қадар социалистик реализм адабиётининг барча жиддий асарлари ўтмиш классик ва XX аср жаҳон прогрессив адабиёти билан ўзаро диалог — алоқада майдонга келган.

Шуниси характерлики, ўзбек адабиётининг кейинги йиллардаги ривожида қардош халқлар, социалистик мамлакатлар, жаҳон прогрессив адабиёти тараққиётига хос етакчи тенденцияларга муштарак жиҳатлар тобора кўпайиб, адабий диалог турлари хилма-хил тус олиб, чуқурлашиб боряпти. Бугунги ўзбек адабиётига назар ташлаганда, қардош халқлар адабиётларида бўлгани сингари, ғоят ранг-баранг, мураккаб, ҳаттоки бир-бирига зид туюлган ҳодисалар уйғунлигидан иборат ғаройиб манзарага дуч келамиз.

Адабиётимиз ривожи, аввало, ижодкорларда ижтимоий ҳаёт муаммоларига фаол аралашиш, даврнинг долзарб маънавий- ахлоқий масалаларига жавоб излаш майли кучайганлиги, бинобарин, гражданлик туйғусининг ўткирлашиб бораётганлиги билан характерланади. Ҳаёт муаммоларига фаол аралашишга интилиш оқибати ўлароқ бир қанча асарларда публицистик талқин кенг ўрин олмоқда. Айни пайтда адибларимиз фақат ижтимоий, маънавий-ахлоқий масалалар талқини билан чекланмай, шахсий-интим ҳаёт, социал-психологик ва социал-биологик муаммоларнинг бадиий таҳлили билан ҳам банд бўлаётирлар; ошкора публицистик талқин устун турган асарлар ёнида ёзувчи қарашлари пинҳон тутилган ҳикоя ва қиссалар ҳам мавжуд. Узоқ ўтмиш, тарихий-инқилобий воқеалар, Улуғ Ватан уруши, замондошларимиз ҳаёти мавзулари, инсон ва ижтимоий ҳаёт, уруш ва тинчлик муаммолари билан бирга инсон ва табиат муносабатлари ҳам энг қизиқарли, ҳаяжонли проблемалар даражасига кўтарилди.

Асарларда гуманистик пафос доирасининг кенгайиши, инсон концепциясининг чуқурлашуви, инсонни тушуниш теранлашиб бораётганлиги, инсон шахси, табиати ва қалбининг мураккаб, сирли-сеҳрли томонларини англашга, кашф этишга интилиш ортаётганлиги ҳам ҳозирги ўзбек адабиётининг характерли белгиларидандир; инсон шахсининг такомилида, шахс қисматида ижтимоий факторлар билан бирга бошқа хилма-хил объектив ва субъектив омиллар ҳам ижод аҳли эътиборини ўзига тортмоқда.

Адабий образлар доираси тобора кенгайиб бораётир. Актив ҳаётий позицияда турадиган фаол, курашчи қаҳрамонлар ёнида аслида ҳалол-покиза бўлса-да, курашчанлик туйғуси сўниқ кишилар образларига ҳам дуч келамиз; бир томондан, тарихда ўтган ёки бизга замондош машҳур кишилар тақдири билан қизиқиш, иккинчи томондан, ҳаётда камтарона мавқега эга бўлган ўта камсуқум, одми одамларнинг ҳаётда тутган ўрнини кўрсатишга интилиш ортмоқда. Бир қанча асарларда «ғаройиб-одамлар» деб аталмиш персонажлар тақдири ёки аслида ҳақ бўлмаган одамлар «ҳақиқати» таҳлил объекти қилиб олинмоқда.

БИЗ кейинги йиллар адабиётида инсон шахсини мураккаблиги, зиддиятлари, кучли ва ожиз томонлари билан кўрсатиш характерли тенденцияга айланганлиги, шу ҳодиса оқибати ўлароқ одатдаги «ижобий» ва «салбий» қаҳрамон тушунчаси ўзгачароқ хусусият касб этганлиги ҳақида кўп гапирамиз. Бу, умуман олганда, тўғри. Шу билан баробар асарларимизда эзгулик ёки ёвузлик тимсоли бўла оладиган соф ижобий ва салбий персонажлар ҳам пайдо бўлаётирки, бу ҳодисани ҳам тан олишга мажбурмиз; «Дил амри», «Кўҳна дунё», «Дунёнинг ишлари» каби асарлар саҳифаларида қад кўтарган бир талай жонли ва таъсирчан бадиий типлар ҳали сўз санъатида одамларни эзгулик ёки ёвузлик тимсоли сифатида бериш анъанаси эскирмаганлигидан далолатдир. Шу жиҳатдан қараганда, яқин ўтмишда юз берган ижобий қаҳрамон тушунчасига менсимай қараш, ўқувчи учун ибрат бўла оладиган, юксак идеалларни ўзида мужассам этувчи романтик табиатли қаҳрамонларни ҳар хил йўллар билан камситиш ҳоллари социалистик реализм адабиётидаги ижодий ранг-барангликни тан олмасликнинг бир кўриниши сифатида қораланишга лойиқдир.

Социалистик реализм адабиёти ривожининг етакчи пафоси ҳам ранг-баранг тус олмоқда. Ҳаётни революцион тараққиётда кўрсатиш, социал-тарихий жараён перспективасини ифода этиш, асарларда тасдиқ ва инкор йўллари хилма-хил бўлиб боряпти. Бир вақтлар адабиётда дунёни ўзгартиришга, ҳаётни тубдан қайта қуришга чақириқ, руҳи ҳукмронлик қилар эди, эндиликда эса, адабиётшунос А. Акимов «Литературная учеба» семинарида айтганидек, социалистик реализм адабиёти фақат **ўзгартириш,** қайта қуриш пафоси билан эмас, айни пайтда маданиятимиз, социалистик ҳаёт тарзи тўплаган бойликларни **сақлаш ва ҳимоя қилиш** руҳи билан ҳам нафас олмоқда. Эскирган, қолоқ тушунча ва удумларни қораловчи асарлар билан ёндаш ҳолда бир вақтлар назардан четда қолган, аслида эса асраш, ардоқлашга муносиб одат ва таомилларимизни кўз-кўз қилишга, шу таомилларни ўзида мужассам этувчи кишилар образларини адабиётга олиб киришга майл ортди; инсон хотираси билан боғлиқ мотивлар янгича жило касб этди; адабиётда табиат муҳофазаси муаммосининг кенг ўрин олаётганлиги, илмий-техника революциясининг инсониятга берадиган нафини, ижтимоий тараққиётдаги яратувчилик, ўзгартувчилик қудратини эътироф этган ҳолда, бу тезкор кучнинг хатарли оқибатларини ҳам назарда тутиш зарурлиги, инсониятни бу хатарлардан огоҳ бўлишга чақириқ руҳининг кучайиб бораётганлиги социалистик реализм адабиётидаги айни шу муҳофазакорлик пафосининг бир кўринишидир.

Адабиётимизда услубий, шаклий изланишлар доирасининг кенгайиб, социалистик реализмнинг поэтик бисоти тобора ранг-баранг бўлиб, янгиланиб, бойиб бораётганлиги ҳеч кимга сир эмас. Бугунги кун ўзбек шеъриятида аруз ҳам, бармоқ ва сарбаст шакли ҳам деярли бир хил мавқега эга, бир гуруҳ ижодкорлар, хусусан, ёшлар жаҳон классик ва ҳозирги прогрессив шеъриятнинг кўп янги шакл ҳамда ифода воситаларини адабиётимизга олиб кириш учун ғайрат ва ташаббус кўрсатмоқдалар, манзур шеърнинг янгича шакллари туғилмоқда; В. Маяковский, Ҳамза, Ғ. Ғулом, Ҳ. Олимжон, М. Шайхзода традицияларини давом эттирувчи гражданлик-публицистик нафас уфуриб турган шеърлар билан бирга инсоннинг хилма-хил руҳий ҳолатларини суратга солувчи, қалб сирларидан огоҳ этувчи назмлар ҳам яратилмоқда; Миртемир тажрибасини эсга туширувчи оғзаки ижод руҳида битилган асарлар ҳам яратиляпти. Яқингинада «эпик поэма» даври ўтди, энди «лирик достон» даври келди деб чиқдик, кейинроқ эса гоҳ «эпик поэма», гоҳ «драматик поэма», баъзан эса барча тур поэмаларнинг синтезидан туғилган «янгича шакл» даври бошланди, деган гаплар айтилди. Тажриба шуни кўрсатаётирки, поэманинг бирон тури ҳам эскирган эмас, кейинги йилларда, гарчи оз бўлса-да, деярли ҳар бир турнинг яхши намуналарини учратиш мумкин.

Худди шунингдек, роман жанри устидаги баҳсларда ҳам романнинг айрим турларини, чунончи, кенг қамровли эпик шаклини, кўп китоблардан иборат роман яратиш тажрибасини «эскирган»га чиқариш, ҳозир бир китобдан иборат «ихчам романлар» даври келди, деб аташ ҳоллари бўлди. «Сўнгги бекат», «Нур борки, соя бор» сингари романлар ҳам, «Уфқ» типидаги бир неча китобдан ташкил топган кенг эпик асарлар ҳам, шунингдек, персонажлар ҳаётининг маълум бир этапинигина ажратиб олиб, уни маълум концепция нуқтаи назаридан чуқур бадиий таҳлил этувчи «Улуғбек хазинаси», «Кўҳна дунё», «Галатепага қайтиш» каби романлар ҳам, қаҳрамонларнинг узоқ даврлик ҳаётини тарихий шароит билан боғлиқ ҳолда кенг кўламда кўрсатиб берувчи «Юлдузли тунлар» сингари асарлар ҳам —барчаси биз учун бирдек қадрли. Тарихий шахслар образларини яратишда «Юлдузли тунлар»да бўлгани каби бошдан-оёқ изчил ҳаётий-тарихий фактлар изидан бориш, «Кўҳна дунё»даги сингари тарихий ҳақиқатдан узоқ кетмаган ҳолда ижодий фантазияга кенг эрк бериш —ҳар икки йўл билан ҳам ҳодисалар моҳиятини очиш мумкин эканлиги яна бир бор тасдиқланди.

Бир неча йиллар бурун «ҳозир ҳужжатли асарлар даври» деган сўзларни кўп эшитар эдик; дарҳақиқат, бир қанча атоқли давлат арбоблари, ҳарбий саркардаларнинг, машҳур ёзувчиларнинг ҳужжатли-мемуар асарлари, талай ҳужжатли фильмлар маданий ҳаётимизда муҳим ҳодиса бўлди. Шуниси қизиқки, худди ҳужжатли асарлар атрофида катта шов-шувлар бўлиб турган бир пайтда адабиётда ижодий фантазиянинг олий тури саналмиш миф, афсона, ривоятларга қизиқиш мислсиз даражага етди.

Услубий оқимлар, уларнинг ҳозирги адабий жараёндаги ўрни хусусида йигирма йил бурун бошланган баҳслар ҳамон давом этаётир. Кўпчилик услубшунос олимларнинг фикрига кўра ҳозирги адабиётда учта етакчи услубий тенденция —изчил реалистик, лиро-публицистик-романтик ва шартли-символик оқимлар мавжуд; бу услубий тенденцияларни баъзан бир-бирига қарши қўйиш, бирини устун билиб, иккинчисини камситиш ҳоллари бўляпти; чунончи, изчил реалистик услубни эскирган, «репортаж реализми» деб аташ ёки, аксинча, шартли-символик тенденцияга мойилликни қоралаб, бу йўл ҳаётнинг реалистик манзарасини чизишга, пластик характерлар яратишга қодир эмас, деб даъво қилиш, баъзан эса публицистик талқинни барчасидан афзал кўриш фактларига дуч келаётирмиз.

ҲОЗИРГИ адабий жараёнга хос бундай мураккаб, бир қарашда зиддиятли туюлган манзара аслида табиий, қонуний бир ҳолдир; социалистик реализм табиатидан келиб чиқувчи, уни ҳаракатга келтирувчи, очиқ система эканлигини тасдиқловчи омиллардандир. Социалистик реализм адабиёти учун ҳаёт ҳақиқати моҳиятини очишга қодир, эстетик қимматга молик ҳар қандай йўл, шакл, услубий- бадиий изланиш бирдек қадрлидир; очиқ система ҳеч қандай эталонларни тан олмайди, адабиётдаги бирон йўл, услубий-шаклий изланишни бошқасига қарама-қарши қўйиш социалистик реализм табиатига ётдир. «Правда» газетаси 1983 йил, 8 июндаги «Бадиий жараён ва танқид» сарлавҳали бош мақоласида айрим санъаткорларнинг ролини ҳаддан зиёд бўрттириб кўрсатиш, бошқа бирлари ижодиёти қимматини камситиш ҳоллари бежиз танқид қилиб ўтилган эмас.

Биз юқорида ҳозирги ўзбек адабиёти, адабий-танқидий тафаккури ривожига нисбатан берган хусусиятлар, тенденциялар уни қардош халқлар, социалистик мамлакатлар, қолаверса, жаҳон прогрессив адабиёти билан туташтириб турадиган жонли робиталардир. Бу робиталар шундан далолат берадики, бугунги ўзбек адабиёти жаҳоншумул адабий ҳодисага айланган социалистик реализм адабиётининг таркибий бир қисми сифатида ривожланмоқда ва у социалистик реализм ҳақида Иттифоқ ҳамда жаҳон миқёсида бораётган баҳслар учун бой материал бера олади.

Адабий контакт мислсиз миқёсларга кўтарилган ҳозирги шароитда социалистик реализм заминида тараққий этаётган миллий адабиётларни, уларнинг ривожига хос характерли тенденцияларни қиёсий-типологик ўрганиш фавқулодда катта аҳамият касб этмоқда. Кейинги пайтларда бу борада айрим яхши ишлар пайдо бўлди, лекин замон бу соҳадаги тадқиқотлар савиясини янги босқичга кўтаришни талаб этмоқда. Адабий фактларни, тенденцияларни юзаки қиёслаш, адабий ҳамкорликни, традицияларни бирёқлама — тўғридан-тўғри ўрганиш оқибати деб талқин этиш, ҳоллари ҳамон учраб қолаётир.

Ижодий таъсир бу —ўзгалар, улкан санъаткорлар тажрибасини бефарқ суратда ўзлаштириш, уларга тақлид қилиш эмас; тақлидчилик адабиёт учун заволдир; ўзгаларнинг таъсири фақат янги, кутилмаган оригинал бадиий кашфиётларнинг туғилишига, новаторона изланишларга туртки бўлган тақдирдагина ўзини оқлайди. Кейинги йилларда бизда Ч. Айтматов, В. Шукшин ижодининг бевосита таъсири остида уларга тақлидан битилган бир талай асарлар пайдо бўлди, лекин улар адабиётимизда сезиларли из қолдирмади. Айни пайтда бизда замонамизнинг улкан санъаткорлари тажрибаларига ижодий ёндашган, ҳаттоки улар билан дадил мусобақа, мунозара қилиш йўлидан бораётган адиблар ҳам бор. Чунончи, Темур Пўлатов ижоди такомилида шу ҳолни кузатиш мумкин. «Мен учун ижодда энг муҳими ички мунозара, — дейди у танқидчи Лев Аннинский билан суҳбатда. — Бу сенга тематик, географик, тил жиҳатидан яқин бўлган бирор ёзувчи билан пинҳона, «осойишта» мунозара. Масалан, Чингиз Айтматовни олайлик. Ижодий тажрибаси ҳамда ёшига кўра у менга устоз бўлиши мумкин. Бироқ мен ҳар гал унинг янги асарини ўқиганимда ўзимга: мен буни бошқача ёзар эдим (йўқ, ундан яхшироқ демоқчи эмасман!), сюжетни ўзгачароқ давом эттирган, бошқачароқ тасвир манерасини танлаган бўлардим, дейман. Бу соғлом, ижодий мунозара ишда менга ёрдам беради...». Шундай гапни бошқа кўпгина пешқадам адибларимиз ҳам айтиши мумкин. Айни шундай йўлдан борган адиблargina ижодда оригинал кашфиётлар ярата олади.

Бундан чиқадиган хулоса шуки, социалистик реализм адабиётида умумийлик билан бирга хусусийлик проблемаси ҳам ниҳоятда муҳим аҳамият касб этади. Қиёсий таҳлил пайтида муштарак жиҳатларни аниқлаш билан баробар миллий адабиётлардаги ўзига хос томонларни, санъаткорнинг ижодий индивидуаллигини очиш энг жиддий муаммолардан бири бўлиб қолади. Уйғун, Зулфия, Асқад Мухтор, Шукрулло, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Омон Матжон, Барот Бойқобилов, Гулчеҳра Нуруллаева, Ҳалима Худойбердиева, Муҳаммад Али, Рауф Парфи сингари забардаст шоирларимизнинг, Шароф Рашидов, Назир Сафаров, Сарвар Азимов, Саид Аҳмад, Саъдулла Кароматов, Мирмуҳсин, Иброҳим Раҳим, Ҳамид Ғулом, Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Темур Пўлатов, Ўткир Ҳошимов, Худойберди Тўхтабоев, Ўктам Усмонов, сингари адибларимиз қаламига мансуб Иттифоқ жамоатчилиги эътиборини қозонган қисса ва романларнинг бугунги улкан адабий жараён билан муштарак томонлари ҳам, шунингдек, шоир ва носирларимиз ижодининг оригинал қиммати, социалистик реализмга қўшаётган ҳиссаси, янгилиги ҳам танқидчиликда етарли кашф этилган, бор овоз билан айтилган эмас.

Ниҳоят, қиёсий таҳлил миллий адабиётдаги заиф томонларни, адабиёт ривожига монелик қилаётган қусурларни аниқлашга ҳам ёрдам беради. Сўнгги йилларда қардошларимиз адабиётларида яратилиб, Иттифоқ ва жаҳон бадиий тафаккури ривожида чуқур из қолдирган, бадиий тараққиётда олға ташланган қадам саналган «Йўл танлаш», «Асрга тенг кун», «Абадият қонуни», «Дата Туташхиа» сингари асарлар билан қиёслаганда биздаги талай қисса, романларнинг республика доирасидан нари чиқолмай, кенг қулоч отолмай қолаётганлиги сири аён бўлади, яъни буларда тилга олинган асарларга хос оригинал, чуқур ҳис этилган салмоқдор концепция, теран фалсафий мушоҳадакорлик, ҳаёт ҳақиқатига кутилмаган янги томонлардан ёндашиш, чуқур социал таҳлил, дадил новаторона бадиий-шаклий изланишлар етишмайди.

Социалистик реализм адабиётида ҳаёт ҳақиқатига ёндашиш, уни ифода ва талқин этиш йўллари, шакллари хилма-хил эканлиги ҳақида кўп гапирдик, аммо социалистик реализмнинг қатъий талаблари ҳам бор, реализмда бўлгани каби социалистик реализмда ҳам ҳаёт ҳақиқатининг **социал моҳиятини** очиб бериш ўзгармас талаб бўлиб қолади, социалистик реализм ҳодиса моҳиятини коммунистик партиявийлик позициясида туриб ёритиш, таҳлил этишни тақозо этади.

Реалистик асарнинг кучи оқибат-натижада социал таҳлилнинг изчиллиги ва теранлиги билан белгиланишини ҳеч қачон эсдан чиқармаслик зарур. Ёшлар ижодига бағишланган кейинги баҳслар пайтида айрим танқидчиларнинг социал анализни кучайтиришга қаратилган ҳақли талаблари баъзи ёзувчилар томонидан шубҳа ва киноя остига олиндики, бундай майллар билан асло келишиш мумкин эмас.

СОЦИАЛИСТИК реализм адабиётдаги ранг-барангликни маълум системага соладиган ва унга динамик тус бахш этадиган, ҳаракатга келтирадиган куч бу.— ижодкорнинг социал аниқ позициясидир. ҳар қандай асарда, ҳар қандай жанрда, унинг барча компонентларида хилма-хил шаклда иштирок этадиган автор нигоҳи ва образидир.

КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленумида идеологик, илмий-назарий соҳадаги ишлар ҳозирги ҳаёт билан мустаҳкам боғланган ва олға қараб бориш йўлини кўрсатишга қаратилган чуқур ғоялар билан суғорилган тақдирдагина яхши самара бериши мумкинлиги таъкидланади. Социалистик реализм назариясини ҳам айни шу йўлдан бориб янада ривожлантириш мумкин.

Воҳид Йўлдошевич ЗОҲИДОВ

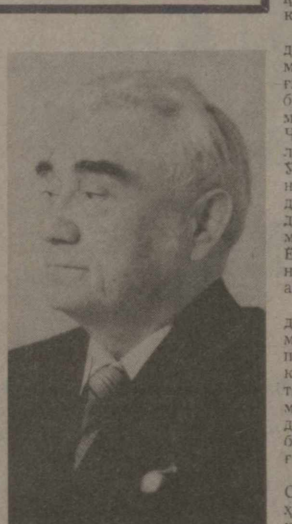

Кўпмиллатли совет адабиёти ва фани оғир жудоликка учради.

Таниқли олим, ёзувчи ва жамоат арбоби, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги, Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофоти лауреати, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби Воҳид Йўлдошевич Зоҳидов 1983 йил 19 июлда 69 ёшида вафот этди.

В. Й. Зоҳидов 1914 йилда туғилди. Озарбойжон давлат педагогика институтини тугатганидан сўнг А. Навоий номидаги Самарқанд давлат университетида ўқитувчилик қилди. Кейин у Ўзбекистон Давлат нашриётида бош редактор, Ўзбекистон ССР Халқ Комиссарлари Совети ҳузуридаги Санъат ишлари бўйича комитет бошлиғи, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг сектор мудири, ҚҚАССР маориф халқ комиссарининг ўринбосари, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академик-секретари, Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг директори, «Гулистон», «Шарқ юлдузи» журналларининг редактори, «Ўзбекистон маданияти» газетасининг бош редактори бўлиб ишлади. 1967-1969 йилларда Ўзбекистон ССР маданият министри бўлди. 1970 йилдан бошлаб умрининг сўнгги кунларигача Ўзбекистон ССР Маданият министрлигининг Ҳамза номли Санъатшунослик институти директори бўлиб ишлади.

В. Й. Зоҳидов йирик файласуф олим, адабиётшунос, публицист эди. «Ўзбек адабиёти тарихидан», «Алишер Навоий ғоялари ва образлари дунёси», «Буюк шоир ижодининг қалби», «Тарих шуълалари», «Донолар даврасида», «Ҳамиша навқирон қўшиқлар», «Адабий ўйлар», «Нафосат ижодкори» сингари йирик фундаментал илмий асарлар унинг қаламига мансуб эди.

В. Й. Зоҳидов актив педагогик фаолият олиб борди, илмий ва педагогик кадрларни тайёрлашга доимо эътибор берди, фан ютуқларининг толмас тарғиботчиси эди. Янгиликни ҳис этиш, олимлик истеъдоди тиниб-тинчимас ташкилотчилик қобилияти билан уйғунлашиб кетган эди.

Воҳид Йўлдошевич Зоҳидов кўп куч ва вақтини жамоатчилик фаолиятига бағишлади. Африка халқлари билан дўстлик Совет уюшмасининг вице-президенти, Чет мамлакатлар билан дўстлик ва маданий алоқалар Ўзбекистон жамияти раисининг ўринбосари, Чет эллардаги ватандошлар билан маданий алоқалар «Ватан» жамиятининг раиси, СССР Ёзувчилар союзи правлениеси секретариатининг аъзоси эди.

Воҳид Йўлдошевич Зоҳидовнинг бутун адабий, илмий ва жамоат фаолияти партияга, халққа, Ватанга, кўпмиллатли совет маданиятига, меҳнаткашларни коммунистик руҳда тарбиялашдек улуғвор ишга садоқат билан хизмат қилишга бағишланган эди.

Коммунистик партия ва Совет ҳукумати В. Й. Зоҳидовнинг Ватан олдидаги хизматларини юксак баҳоладилар. У икки марта Меҳнат Қизил Байроқ ордени ва медаллар, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Фахрий ёрлиқлари билан мукофотланган эди.

Таниқли адабиётшунос ва олим, коммунист, жамоат арбоби, меҳрибон дўст Воҳид Йўлдошевич Зоҳидовнинг порлоқ хотираси қалбларимизда ҳамиша сақланиб қолади.

Ш. Р. Рашидов, Е. А. Айтмуротов, И. Г. Анисимкин, Ю. П. Максимов, В. К. Михайлов, М. М. Мусахонов, Т. Н. Осетров, О. У. Салимов, И. Б. Усмонхўжаев, А. А. Хўжаев, Н. Ж. Худойбердиев, Қ. К. Камолов, Н. М. Маҳмудова, Л. Н. Мелкумов, У. У. Умаров, Р. Ҳ. Абдуллаева, М. Т. Турсунов, С. А. Нишонов, А. О. Тўраев, С. О. Азимов, О. С. Содиқов, К. И. Лапкин, З. Р. Раҳимбобоева, Л. И. Ремпель, А. М. Рибник, Н. С. Сафаров, С. Ҳ. Сирожиддинов, Уйғун, П. Қ. Ҳабибуллаев, М. И. Шевердин, Э. Ю. Юсупов, К. Н. Яшин.

ЮРАК ИНОНМАС...

Воҳид Зоҳидов вафот... У ёғига тил бормас, юрак инонмас. Лекин на чораким, ақл бовар қилишга мажбур. Улкан олим, ҳассос адиб, оташин публицист Воҳид домла дунёдан ўтди — халқимиз оғир жудоликка учради. Ўзи бир олам бўлган инсон бошқа бир оламга риҳлат қилди. Бу йўқотиш шунинг учун ҳам чўнг оғирким, ярим асрлик қадрдоним Воҳиджон ўзбек совет маданияти, фани, адабиёти, санъати тараққиёти саҳифаларига зарварақлар қўшган забардаст ижодкор эди.

Уни Совет Шарқида, Совет даврида биринчи бўлиб етишиб чиққан файласуф, дер эдилар. Ҳақ гап! Дўстим ўттиз ёшларидаёқ шундай улуғ номга сазовор бўла олган эди.

Уни бадиий публицистикада ўзбек совет адабиётида ўз мактабини яратган адиб, дердилар. Чиндан ҳам шундай! Дўстимнинг ўзи тартиб берган, ушбу сатрлар муаллифининг сўзбошиси билан чоп этилган уч жилдлик сайланма асарлари бадиий публицистиканинг ажойиб намуналаридан иборат эканини ҳам шу фикрни тўла тасдиқлаб турибди.

Уни ўтмишни бугунга яқинлаштирган, шу кунимизга ва келажакка хизмат эттирган тадқиқотчи ва кашфиётчи, дердилар. Айни рост гап! Дўстимнинг буюк Алишер Навоий ижодий ва илмий меросини ўрганиш ва оммалаштириш борасида қилган шарафли ишларини эсланг. Бобомиз Алишер Навоий биз билан ёнма-ён яшаётган, курашаётган экан, бунда дўстим Воҳид Йўлдошевичнинг муносиб хизматлари бор, албатта.

Уни улуғ рус маданиятининг толмас тарғиботчиси дердилар. Бу фикрнинг исботи учун дўстимнинг ўнлаб рус адабиёти классиклари ижодига бағишланган мақолаларию рисолаларини мисол қилиб келтириш мумкин. Уни кўпмиллатли совет халқлари мустаҳкам дўстлигининг оташин куйчиси, дердилар. Мирза Фатали Охундов, Абай Қўнанбоев, Махтумқули каби қардош халқларнинг буюк фарзандлари ҳақидаги ёрқин мақолаларини севиб ўқиганмиз.

Уни жаҳонгашта адиб, дердилар. Дўстим дунёнинг жуда кўп мамлакатларида бўлди, тузумимиз шарофатларидан ҳикоялар қилди, икки жамиятни таққос этиб, совет тузумининг буюк афзалликларини, халқпарварликларини рўй-рост кўрсатиб берди.

У фидойи дўст эди. Бизлар ярим аср мобайнида мулоқотда бўлдик. Мулла Йўлдош аканинг ўғли Мирвоҳид жуда ҳам дилкаш суҳбатдош, дилбар инсон эдида... Ҳалитданоқ унинг суҳбатини соғиниб қоляпман... Лекин бир юпанч бор: дўстимнинг жилд-жилд китоблари, ажойиб фарзандлари ва яхши-яхши шогирдлари таскин бўлғусидир.

Алвидо, дўстимиз, қадрдонимиз Воҳиджон! Мангу уйқунг тинч бўлсин!

Комил ЯШИН

ДИЛКАШ СУҲБАТЛАР

1. Қайси асарингиз ёки яратган образингизни энг муваффақиятли чиққан деб ҳисоблайсиз? Ана шу асар ёки образнинг дунёга келишига сиз ҳаётда учратган қандай воқеа ёки одам туртки бўлган?

2. Танқидга муносабатингиз? Ижодий ишингизда танқид ёрдам берганми?

3. Ёзувчилар ҳам, санъат кишилари ҳам асосан икки хил бўлади: бир хиллари нимаики ижодий маҳсулим экан, ҳаммаси нуқсондан ҳоли, деб ўйлайди, баъзилари эса ўз ижодига танқидий холис баҳо бера олади. Сиз ўзингизни шуларнинг қайси бирига мансуб деб биласиз?

4. Классик адабиёт ва санъат ижодкорлар учун ҳаётбахш манбалардан биридир. Шу билан бирга, ҳозирги замон жаҳон адабиёти ва санъатида улкан ўзгаришлар, янги изланишлар содир бўлмоқда. Сиз бу жараёнга қандай қарайсиз?

Бу сонда анкетамиз саволларига Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати Уткир ҲОШИМОВ жавоб беради.

1. Ота-она ўз болаларини қанчалик яхши кўрса, қаламкаш ҳам ўзи яратган образларни шунчалик яхши кўради (яхшисини ҳам, ёмонини ҳам, улар ҳаммаси бир текис мукаммал образ даражасига етиши жуда мушкул бўлса ҳам). Негаки, адиб уларнинг ҳар бирига «жон ато қилиш»га уринади. Лекин ота-онанинг, айниқса, яхши кўрган боласи ёки болалари бўлади. Қизиғи шундаки, қийналиб катта қилинган болага ота-она нима учундир кўпроқ меҳр-оқибат кўрсатади. Эҳтимол айнан ўша болага қалбининг қўри, меҳри кўпроқ сингани учундир. Катта қалб алангаси билан яратилган қаҳрамон ҳам муаллиф учун қадрли бўлади. «Баҳор қайтмайди» қиссасидаги Алимардон образи ўзимга ёқади. Йўқ, у «ижобий» образ эмас. У — одам. Истеъдоди, худбинлиги, изтиробларию фожиалари билан тирик одам. Кўпинча бу персонаж фалон хонанда эмасми, деб сўрашади. Йўқ, у ҳеч қайси қўшиқчининг прототипи эмас, йиғма образ. Бироқ Алимардоннинг фазилатлари ҳам, фожиаси ҳам қаламкаш сифатида ўзимни кўп ҳаяжонга солган. «Қалбингга қулоқ сол» қиссасининг ёзилишига ғалати воқеа туртки бўлган. Касалхонада ётганимда ўн олти яшар қизчани «тез ёрдам» машинасида олиб келишди. Ўқитувчиси қизчадан қайсидир йигит ёзган хатни тортиб олиб, ҳамманинг олдида ўқиб берган экан, қиз сирка ичиб заҳарланибди. Албатта, қизчани сақлаб қолишди. Аммо ўша воқеа мени жуда ҳаяжонлантирди. Бировнинг, айниқса, туйғуси ҳалол одамнинг қалбига косов тиқиб титкилаш ёмон оқибатга олиб келиши мумкинлигини узоқ ўйлаб юрдим... Кунлардан бирида редакцияга шикоят келди. Район социал таъминот бўлимининг бошлиғи ниҳоятда қўпол, ёмон аёл экани ёзилган эди. Ўша аёл билан узоқ суҳбатлашдик. Аёл, чиндан ҳам, заҳар, калондимоғ экан. Аммо суҳбат орасида унинг ҳам ўз фожиалари борлиги маълум бўлди. Ёшлигида ҳаммага ҳукмронлик қилиб ўрганган, ҳамма ўзига бўйсунишини талаб қилган. Натижада, оилавий бахтдан, аёллик, оналик бахтидан бенасиб қолган. Унинг ҳикоясини эшитганимда оддий, мантиқий хулоса келиб чиқди. Эҳтимол, заҳарланиб касалхонага тушган қизчанинг фожиасига худди мана шунақа одамлар айбдордир...

«Нур борки, соя бор»даги Шерзод ростгўйлиги, қайсарлиги билан ёқади. Шу одати туфайли у кўп дакки еса ҳам адолатни ҳимоя қилиши керак бўлган жойда пусиб ўтирмайди. КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленумида актив ҳаётий позицияда турувчи, курашчан қаҳрамонлар кераклиги ҳақида айтилган гаплар бежиз эмас. Адабиётда, устозларимиз ижодида бундай қаҳрамонлар кўплаб яратилган, яна яратилиши керак.

Ниҳоят, «Дунёнинг ишлари» ўзим учун жуда ардоқли. Ундаги она образида ўзбек халқининг кўпгина фазилатларини тасвирлашга уриндим. (Албатта, бунга қанчалик эришилганини айта олмайман). Китобдаги деярли ҳамма одамларни ўз кўзим билан кўрганман. Айниқса, бир воқеа эсимдан чиқмайди. Солиқ йиғувчи бўларди. Доимо отини гижинглатиб юрар, оғзидан арoқ ҳиди анқиб турарди. Уруш энди битган, оғир дамлар эди. Маҳалламизда ўғли фронтда ҳалок бўлган кампир яшарди. Бир куни шу налугчи кампирнинг уйига киргану солиқни ҳозироқ тўлашни талаб қилган. Кампир ҳеч вақоси йўқлигини айтган. Налугчи унинг наматини олиб кетмоқчи бўлади. Кампир «ўлимлиги» учун асраб юрган наматнинг устига ўтириб олади. Налугчи бир силтаб, кампирни мушукдек улоқтириб юборадию наматни отга босиб олиб кетаверади. Шу воқеадан кейин одамлар налугчидан, айниқса, қўрқадиган бўлиб қолди.

Ўша (одам дейишга тилим бормайди) бир куни бизникига келди. Дадам ишда эди. Онам, одатдагидек ялиниб-ёлборишга тушди. Укам билан мен бу ғалва нима билан тугашини пойлаб, қўрқа-писа нарироқда мунғайиб турардик. Онам унинг кўнглини юмшатиш учун охирги илтижосини айтди. Мен билан укамни кўрсатиб ялинди. «Жон оповси, илоё барака топинг, биттаю битта молимиз шу, эчкимни олиб кетсангиз, болалар оқсиз қолади, илоё сизга ҳам шунақа қўша-қўша ўғиллар берсин», деди. Налугчи укам билан менга жирканиб қаради-да, қўл силтади. «Э, шунақа мишиқи бола кўрадиган бўлсам, кўрмадим-э!» Ўшанда кичкина эдим. Аммо бир ҳақиқатни жуда чуқур ҳис этдим. Она учун энг оғир ҳақорат — кўз ўнгида боласининг биров томонидан камситилиши экан. Умрида бировга ёмонлик тиламаган онам зир титраб налугчини қарғади. Эчкининг арқонини ечиб, ўз қўли билан унга тутқазди. «Обкет, тирноққа зор бўлгур, обкет!» — деди додлаб.

Замон ўзгарди. Налугчининг танобини тортиб қўйишди. У ишдан бўшаганидан кейин қилмаган иши қолмади. Дўкончилик қилди, қоровул бўлди, писта сотди. Бировнинг фожиасидан қувониш — бориб турган разиллик. Мен уни ҳар кўрганда ачинар эдим. Аммо ўша заҳоти онамнинг кўзидан тирқираб чиққан ёш хаёлимда жонланарди... «Дунёнинг ишлари»даги «Пистачи», «Имон» боблари ўша воқеалар таассуроти билан ёзилган...

2. Инсон организми қизиқ. Бир оёғингиз оғриса, иккинчиси оғримаслиги мумкин. Бир қўлингизга тикан кирса, иккинчиси сезмайди. Бир қулоғингиз оғриса, иккинчисига санчиқ кирмайди. Аммо одамнинг бир кўзи кулса, иккинчиси ҳам порлаб кетади. Одамнинг бир кўзига ёш келса, иккинчисидан ҳам ўша заҳоти тирқираб ёш чиқади. Негаки, инсон кўзи жон томири билан боғланган. Менга қолса ёзувчи билан танқидчи худди бир жуфт кўздек бирбирига жонбахшлик билан боғланиб кетишини орзу қиламан! Танқидчи ёзувчининг асарини ўқиганида ютуғидан самимий суюнса, камчилигидан самимий куюнса. Асарда йўл қўйилган камчиликларни мазах қилиб (ҳатто мунофиқона кулиб) «дўмбира» қилиш — ҳақиқий танқидчининг иши эмас. Аксинча, танқидчи ўша камчиликларни куюнчаклик билан дўстона айтса, қаламкашга ҳам, адабиётга ҳам фойда. Бундан ташқари, агар танқидчи яхши асарни ёмон деса, унчалик фожиа эмас. Чунки бир қадам нарида асарни холис баҳолайдиган минглаб китобхон бор. Бироқ танқидчи бўш асарни, кўра-била туриб мақтаса, бу жуда ёмон. Негаки, бу ҳолда у минглаб китобхоннинг дидини ўтмаслаштиради.

Афсуски, айрим танқидчилар қаламкаш худди мен хоҳлагандек асар ёзиши шарт, деб ўйлашади. Бундай мунаққидлар асарнинг ўзидан келиб чиқиб фикр билдиришмайди, асарда бор нарсалар (фазилатлар, камчиликлар)ни гапирмай, ёзувчи мутлақо ўйламаган, асарга алоқаси бўлмаган нарсаларни талаб қилишади. Бундай мунаққид оддий ҳақиқатни унутади. Қизиқ, нимага энди қаламкаш айнан ўша мунаққид хоҳлаган нарсани ёзиши керак? Ахир, бу — ёзувчини қолипга «тиқиш»-ку! Ижодкор (аслида танқидчи ҳам ижодкор) ўзи хоҳлаган услубни ўзи танламайдими?

Шуни қувонч билан эътироф этиш кераки, бугунги адабиётимизда ниҳоятда холис, чуқур илмли, ҳам рационал, ҳам эмоционал таҳлил усталари бўлган мунаққидлар кўп. Оддий қаламкаш сифатида мен шундай устозларим, дўстларим маслаҳатини чуқур ҳурмат қиламан. Кўпинча, ҳали машқимнинг сиёҳи қуримасидан мунаққид устозларим, дўстларимга ўқиб беришларини сўраб илтимос қиламан. Машқларнинг озми-кўпми эпақага келишида мунаққидлар кўп ёрдам беришди. Жумладан, «Нур борки, соя бор» романининг кейинги нашрида танқидчиларнинг фикрини ҳисобга олиб, айрим ўзгаришлар киритдим. Чамамда бу мулоҳазалар асарнинг мукаммалроқ бўлишида яхши хизмат қилди.

3. «Мен биринчи тоифага кираман», деган қаламкаш ё мақтанчоқ, ё довдир бўлади. «Иккинчи тоифага кираман», деган киши ё олифта, ёки ёлғончи! Ҳар томонлама идеал одам бўлмаганидек, ҳар жиҳатдан мукаммал асар бўлмайди. Агар қаламкаш асарини бемаъни нарса деб ҳисобласа, минглаб ўқувчининг эътиборига ҳавола қилмайди. Лекин бу — менинг асарим мутлақо камчиликдан холи дегани эмас.

Энди, асарига танқидий кўз билан қараш масаласига келсак. Ҳар бир асарини бошлаётганида янгитдан ёш қаламкашга айланиб қоладиган ижодкор ҳақиқий ижодкор бўлади, яъни у ўзига янги талаблар билан ёндашади. Бу қаҳрамонлик эмас — оддий ҳақиқат. Лекин яна бир ҳақиқат бор. Ҳар сафар янги асар бошлаётган ёзувчи мана шу менинг энг яхши асарим бўлиши керак, деб қалам тебратиши шарт. Эсимда бор. Бир вақтлар «Литературная газета»да жуда қизиқ мақола чиқди. Бизнинг футболчиларимиз Аргентинага — жаҳон чемпионатига боришаётганида финал группага кирсак бўлди, деб ният қилишган экан. Натижа аён бўлди: улар масофанинг ярмида қайтишди. Ўша мақолада жуда ўринли савол ўртага ташланади. «Хўш, Жамолунгма чўққисига чиқмоқчи бўлган альпинистларимиз нима учун чўққининг тагига етиб олсак бўлди, деб ният қилишмади! Улар чўққининг ўзини забт этамиз, дейишди-ку! Забт этишди ҳам!»

Ажойиб далил! Қаламкаш ҳам доимо юксак маррани орзу қилиши шарт. Лекин бу, ўзи йўл қўйган камчиликлардан юз ўгириш дегани эмас. Жиддий ижодкор камчиликлардан хулосалар чиқаради. Яқинда китоб учун зарур бўлиб қолганида илгари эълон қилинган талай машқларимдан беш-олтитасини аранг ажратиб олдим, холос. Бундан ташқари, бир вақтлар — студентлик йилларимда китоб бўлиб чиққан «Одамлар нима деркин?» қиссасини иккинчи бор қўлга олмадим. Демак, вақт синови ўз ишини ўтамоқда.

4. Бизнинг классик адабиётимиз жуда чуқур илдизларга эга. Оёғимиз бақувват заминда турибди. Бу ҳам яхши, ҳам, нима десам экан, ёмон деб бўлмайди-ку, қийин. Гап шундаки, асар фақат адабиётшунослар учун эмас, ўқувчилар учун ҳам (эҳтимол, аввало, ўқувчи учун) ёзилади. Ўқувчи эса у ёғи Навоию Ҳамзадан тортиб, бу ёғи Қодирийю Ойбеккача яхши билади. Бинобарин, оёғинг шу заминда турибдими, демак, заминдан узилмаслиги шарт. Лекин яна бир оёғинг умумиттифоқ, эҳтимол, жаҳон заминида бўлиши зарур. Умумжаҳон замини деганда биз фақат Пушкин, Толстой, Лондон, Мопассанни эмас, Хемингуэй, Маркесни ҳам тушунамиз. Чиндан ҳам, бадиий ижодда ранг-баранг изланишлар, ўзгаришлар бўляпти. Услуб ўзгариши, форма ўзгариши, тасвир ўзгариши... Бу ҳам табиий ҳол. Бироқ бундай ўзгаришларга; аниқроғи, ўзгартиришларга кўр-кўрона эргашишни мен ҳеч қачон маъқулламайман. Ёзувчи ўқувчидан бир қадам олдинда юриши керак. Аммо бир чақирим эмас. Шунчаки шакл излаб мазмунни қурбон қилган адиб ё олифтагарчилик қилади, ёки ўзининг иқтидорсизлигини хаспўшлайди. «Одамлар мени тушунмаяпти, мен классикман», деб кўксига муштлайдиган қаламкашга ҳамиша шубҳа билан қарайман. Очиғини айтсам, шундай асарлар борки, ёзувчи ҳаётимизни нотаниш китобхонга экзотика қилиб кўрсатишга уринади. Бундан кўзланган мақсад битта: тезроқ каттароқ даврага чиқиш. Бунақа интилишни маъқуллаб бўлмайди. Лекин жаҳон адабиётида бўлаётган бир изланиш менга жуда ёқади. Бу — бир асарнинг ўзида турли услубий йўналишларни қўллаш. Лекин уларни шундай қўллаш кераки, қилаётган тажрибангиз асарда сезилмасин. Яъни асар бир бутун организм бўлсин. Ахир, она энди туғилажак боласини қоши ундоқ бўлсин, кўзи бундоқ бўлсин, деб буюртма беролмайди. Унинг учун тўрт мучаси соғ бола туғилса, шунинг ўзи мутаносиблик-ку!

Бадиий ижоддаги шакл изланишида йўл қўйиладиган шошма-шошарликни кўрсатиш учун хиёл соддароқ мисол келтирмоқчиман. Айтайлик, сиз новвойсиз. Тарихи янгича нон ёпдингиз. Масалан, у думалоқ эмас, тўрт бурчак, беш бурчак, ўн бурчак бўлди. Майли, кўриниши ёмонмас, янгича. Аммо тузи йўқ ёки аксинча шўр, ёинки ачиб кетган, хом... Бунақа пайтда хўрандa сизнинг изланишларингизни сариқ чақага олмайди. Унга мазмун керак, яъни ноннинг мазаси керак. Вассалом!

Менингча, жаҳон адабиётида рўй бераётган ўзгаришларни жиддий ўрганиш, ўрни келса, қўллаш керак. Фақат бир шарт: ўрни келса, эплай олсак, қўлимиздан келса! Анъана ва новаторлик деган тушунчани енгил-елпи мулоҳаза қилиб бўлмайди. Ҳамма гап — маҳоратда!

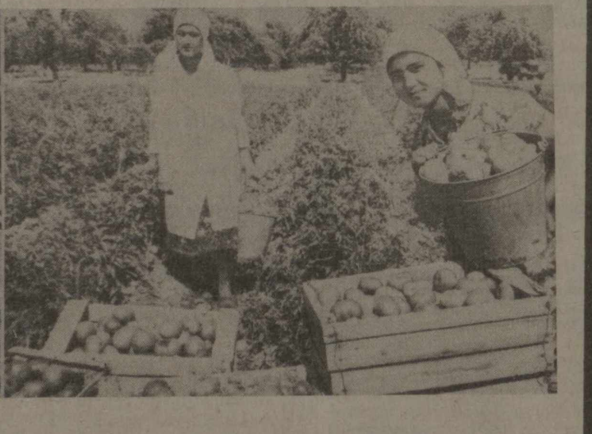

ТУКИН ЁЗ

А. ТУРАЕВ фотоси

Анвар Эшонов. Бу йўллар. Тўрт нутқдан иборат достон. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент—1982.

ТАҚРИЗ

СОҚЧИЛАР ҚЎЙИНГИЗ ЕР ТЕГРАСИГА...

ШЕЪРИЯТ ҳеч қачон замон ташвишларидан холи бўлган эмас. У ҳамма вақт башарият ва давр ғояларини ифодалаб келган. Ҳозир ер юзида ғоявий кураш авж олган вақт. Милитаристлар ўз бахти, эрки учун курашаётган халқларга ён бермайдилар. Улар янги уруш оловини ёқиш, кишилик маданияти ва фаровонлигини барбод этиш фожиалари билан таҳдид этмоқдалар. Бу таҳдидлар адабиётда, айниқса, шеъриятда ер юзининг илғор, истеъдодли ёзувчилари анъаналарига мурожаат қилишга, классик анъаналаримизни жиддий давом эттириш, социалистик поэзиянинг жўшқин, революцион курашлардаги олдинги сафида бўлишда ундайди!

Анвар Эшонов сермазмун, ғоявий аниқ асарлар соҳиби. Шоир асарларида деярли ҳамма вақт жиддий масалаларни кўтариб чиқади, давримизнинг бош муаммоларига мурожаат қилади. Унинг «Бу йўллар» китоби башариятнинг катта йўлдаги муаммолари, курашлари ҳақидадир.

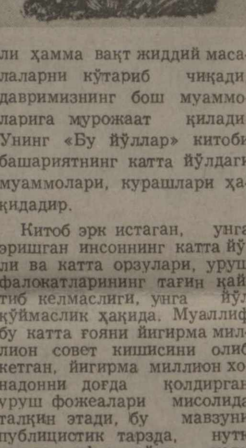

Китоб эрк истаган, унга эришган инсоннинг катта йўли ва катта орзулари, уруш фалокатларининг тағин қайтиб келмаслиги, унга йўл қўймаслик ҳақида. Муаллиф бу катта ғояни йигирма миллион совет кишисини олиб кетган, йигирма миллион хонадонни доғда қолдирган уруш фожеалари мисолида талқин этади, бу мавзуни публицистик тарзда, нутқ тарзида ифодалайди, халқ истиқболини, жаҳон халқлари истиқболини халқона вазнда, салмоқли вазнда кўламли куйлашга ҳаракат қилади. Муаллиф даҳшатли кунлар фожеаларини — кулфатлар, очарчиликларни қаламга оларкан, тасвирда халқ қаҳрамонлигини, буюк Ленин асос солган тузумнинг адолатли ва барқарорлигини гавдалантиради. Халқ истиқболига катта қувонч ва ишонч назари билан қараган шоир бу йўллар бир кўчадан юз йигит қайтмаган йўллар эканини, бу йўллар жасорат ҳақида қўшиқ эканини айтади. Европанинг олис йўллари бу йўллар, йигитлар мозори уланиб кетган йўллар бу йўллар, дейди... Ватанининг ҳар бир парчасини жондан кечиб асраб қолган жангчининг, «ишқнинг тугамаган достониман мен» деган жангчиларнинг маънавий етук дунёси ҳақида нақл қилади! Ўзбек, қозоқ ва татар халқининг ўн бир йигити сон жиҳатдан ўттиз марта кўп бўлган душман йўлини тўсган ва охирги томчи қони қолгунича курашиб, ҳалок бўлган қаҳрамонларни совет халқининг ажиб тимсолига айлантиради. «Нотинч денгиз аро қолган елкандай Тўплар тўфонидан лопилларкан ер, Ўлим боқса ҳамки, ҳар он елкангдан, Ҳайқириб борасан: «Тепаликни бер!..»

Мана шундай ҳаяжон ва ташвиш тўла муҳокамалари билан шоир бугунни ўйлайди, «қабрлар устидан ўтмоқда бугун ядро қуролининг полигонлари» деб, китобхонни огоҳлантиради, ҳушёрликка чақиради. Бугунги шеъриятимизнинг бурчи, менинг назаримда, дастлаб мана шундай катта ва масъулиятли мавзуларни куйламоқ, мана шундай муҳим минбар мавзулар билан қалбларга кирмоқ, у қалбларни тағин ҳам шиддатлироқ ишлашга ундамоқдан иборатдир. «Беланчакка қўшилиб ёнар шолипоялар». Унга бефарқ қарамоқ ижодкорнинг иши эмас, чунки шоир даврнинг курашчан жарчисидир. «Отнинг зўри йўлдаю, йигит чўлда билинур. Чивин чақса ҳўкизи бўкирган бу қўриқда», дейди шоир ўзининг мана шундай бурчи ҳақида сўз юритар экан.

Анвар Эшонов давр томирини тутади, унинг уришига қараб мавзу излайди, мавзу моҳиятини очади, шеърият йўлларини у ҳали совиб улгурмаган жанг траншеялари устида, «Коммунистлар, олға» деган хитобларнинг жарангосида, номсиз тепаликлар, алангали йўллар узра кўради.

Йўллар —
Муса Жалил бўғзидаги байт,
Йўллар —
Карбишевни қотирган музлар...
Йўллар —
сарманзилга етмай йиқилган
Жангчи армонлари, хоклари демак.

Анвар Эшоновнинг бу янги китобини ўқиб, унинг бадиий хаёл уфқи кенгайиб, шоирлик масъулиятини тағин ҳам чуқур англаб бораётганини кўриб қувондим. Шоирнинг бу катта йўлда янада катта муваффақиятлар қозонишига тилакдош бўлгим келди.

Туроб ТЎЛА

Оқилжон ҲУСАНОВ

Кўнгил нозик

Ёзувчи Оқилжон Ҳусанов «Бажарилмаган топшириқ» номли қисса ёзди. Асарда Улуғ Ватан уруши йилларидаги қишлоқ ҳаёти, қийин кунларда инсоний фазилатларнинг камол топиши, одамлар ўртасидаги меҳру вафо қаламга олинади. Маҳкамжон урушдан бир оёғини йўқотиб қайтади. Ота-онаси, яқинлари, ҳамқишлоқлари уни шод-хуррамлик билан қарши оладилар. Лекин ёшгина гўзал келинчак Тошбувининг нима учундир кўнгли хира. Чироқ ёқса ёримайди...

Қуйида шу қиссадан парча ўқийсиз.

ҚИРҚ тўртинчи йил май ойининг ўрталарида бўлса керак, уйга қайтдим. У вақтда қишлоғимиз бошқача эди. Ҳозир эса бош план бўйича янги қурилган қишлоқни кўриб турибсиз. Аввалги уйимиз, қўни-қўшниларимизнинг уйлари ўрнига ҳозир ғўза экиляпти.

Шундай қилиб десангиз, тонг ғира-ширасида поезддан тушдим. Вокзалда қишлоғимиздаги Берди ака учраб қолди. Кўришдик, бирга-бирга йўлга тушдик. Қўшни колхозга кетаётган «Студабекер»ни тўхтатиб, уйга етиб келдик. Берди ака кичкина дарвозани тиқ-тиқ этиб урдию ўзи ичкарига кирди. Мен унинг ортидан кирдим.

—Суюнчи беринг, Сафар ака!..

Отам дарвоза томонга келаётган экан. Кўришаётганимда иккала қўлтиқтаёғим тарақлаб ерга тушиб кетди. Берди ака отам иккаламизни ушлаб турди. Кейин энам билан кўришдим. Ҳам суюнганимиз, ҳам хўрлигимиз келганидан жиндай йиғлашиб олдик. Бу орада Тошбуви ҳам ўрнидан туриб келди. У тез юриб, бошқалардан истиҳола қилгандек, иккала қўлини елкамга енгилгина ташлаб кўришди. Иккаламиз ҳам негадир бир-биримиздан ҳадиксираётгандек эдик...

Дарҳол айвонга кўрпачалар ёзилди. Тошбуви ўчоққа олов қалаб юборди. Энам қўни-қўшниларга хабар бергани кетди. Отам қўшни гузардан Отабой деган ошнасини чақириб келди-да, менинг келишимга атаб боқиб юрган қўйини обчиқиб берди...

Эшитганлар бирин-кетин кела бошладилар. Икки-уч гузар бўйича ярадор бўлиб уйга қайтганларнинг биринчиси ўзим эканман.

—Оббо балонгни олай, Маҳкамжон-ей! — дейишади кексалар. —Эсон-омон келиб қолдингми-а?.. Мабодо Пардабой билан бирга эмасмидинг?.. Йўл-чўлда кўриб қолмадингми уни?..

—Урушдан қайтишни ўзинг бошлаб бердинг, чироғим, — дейди гузаримиз чеккасида турадиган Шарофат кампир. —Энди, худо хоҳласа, бизларнинг болаларимиз ҳам келиб қолишар...

Мен урушда кечирган саргузаштларимдан, фашистларнинг йиртқичлигидан, госпиталда кўрган-кечирганларимдан қисқа-қисқа гапириб берардим. Баъзан гапнинг қизиқ жойига келганда, дарвозадан янги одамлар келарди-ю, суҳбатимиз бўлиниб қоларди.

Туш пайтида, не кўз билан кўрайки, Умар мени кўргани келди. Эгнида кулранг коломинка кител-шим, бошида кепка, оёғида брезент этик. Дарвозадан кира туриб, қўлидаги қамчининг соп тарафини этигининг қўнжига тиқиб қўйди. Аввалги Умар: илжайганда пастки лаби хиёл осилиб кетади. Фақат унинг кўзлари бошқача. Мен кўзининг шилпиқнамолигини айтаётганим йўқ. Гап шундаки, унинг кўзлари менга тик боқолмасди.

Умар айвонга яқинлаша туриб:

—Э, э, сени ҳам кўрар кун бор экан-ку, жўра, —дея қучоғини ёзиб келди. Қучоқлашиб кўришдик. Ёнимда ўтирди. Кимдир унга чой узатди. Умар чойни олиб, дастурхонга қўйди-да, қўлини елкамга ташлаб:

—Оббо, азамат-эй, хизматни ўринлатиб келиб қолдингми? Ҳа, баракалла, —деди. Ўзини мажруҳлиги учун ноилож фронтга бормаган қилиб кўрсатмоқчи бўларди шекилли, кексаларга ўхшаб сўзларди. Ҳазиллашаяптими ёки чиндан гапираяптими, деб хиёл ўгирилиб, юзига боқдим. Умар кўзини олиб қочиб, дастурхонга тикилди.

—Армиядан тинчмисан? — дедим ундан аҳвол сўраган бўлиб, Умар эса сирини бой бермаслик учун бўлса керак:

—Ўзларинг мени ташлаб кетдиларинг-ку. Бирга олиб кетмадиларинг-ку, —деди ёлғондака гинахонлик қилиб.

—Умарвой ҳозир бригадир, —деди Берди ака гап қўшилиб. —Уч-тўрт йилдан бери жонини жабборга бериб роса ишлаяпти. Бригадаси илғор...

—Ҳа, тақдир экан-да, —деди Умар ерга қараганича. Нега бундай деганига тушуна олмадим.

Умар кўп ўтирмади, иккинчи пиёла чойни ҳам хўплади-да, ўрнидан турди. Ҳовлининг ўртароғига етганида ўчоқбоши томондан чойнак кўтариб келаётган Тошбувига қараб:

—Суюниб қолдингизми?.. Уч-тўрт кунгача ишга чиқмасангиз ҳам майли, —деди. «Демак Тошбуви ҳам Умарнинг бригадасида экан-да», деб ўйладиму, аллақандай қайноқ бир томчи юрагимнинг бир четини жизиллатгандек бўлди. Яша ўша заҳоти шубҳани миямдан қувишга уриндим...

Мен фронтдалик пайтимда қишлоқда анчамунча воқеалар юз берибди: қайнотам — Маҳмуд Соатов қирқ иккинчи йил ёзида бир кунлик дардга йўлиқиб вафот этибди, қайнонам ёлғиз қолибди; колхозимиз раиси фронтга кетиб, қўшни қишлоқдан янги раис келибди; Асал она деган кимсасиз кампир оламдан ўтибди ва ҳоказо...

Ўша куни кечга яқин колхоз раиси келди. Исми-фамилияси Зуҳур Каримов экан. Раис билан танишиб, бир оз суҳбатлашдик.

—Фронтга кетмасингиздан олдин нима қилардингиз?—деб сўради раис.

—Ёрдамчи бухгалтер эди, —деб менинг учун Берди ака жавоб берди. —Самарқанддаги курсни битириб келган эди.

—Бир оз дамингизни олинг-да, пайт топиб идорага чиқинг, гаплашамиз, —деди раис хайрлашиб кетаётганида.

Кечқурун суюнчига аталган тўнни кийиб, белбоғини ўраб, Берди ака ҳам уйига кетди.

ОҚШОМ тушиши билан ҳовлида одам камайди. Лекин шунда ҳам Тошбуви билан тузукроқ гаплаша олмадим. Негадир менга ғалати бир ҳуркаклик билан назар ташлар, ёнимга яқинлашиб келмас эди. Бир нимадан тортинармиди, хавотирланармиди, билолмас эдим. Бир оёғим йўқлигини эслаб, яна хафа бўлдим. Балки, кўнгли чопмаётгандир, дедим. Шу мулоҳаза билан мен ҳам унга ялиниб-ёлборгим келмади, бепарворoқ муомалада бўлавердим.

Ҳаммамиз учун айвонга жой солинди. Тошбувига тун бўйи қўлимни ҳам узатмадим, гапнинг очиғи... Эртасига эрталаб отам салкам бир қоп арпани эшакка ортиб, тегирмонга жўнади. Энам ҳам, анчадан бери кув пишиб, сарёғ йиғиб юрган экан, ўшани тугиб бозорга олиб кетди. Сотиб, пулига гурунч олиб келаман, деди. Тошбуви чой қайнатди, айвонга дастурхон ёзди. Нонуштадан сўнг хамир қорди, ҳовлида у-бу юмушларни бажариб юрди.

Узоқ вақт кўришмагандан кейин эр-хотин ҳам бегонадек бўлиб қоларкан ёки фақат менинг ҳаётимда шунақа бўлдими, унисини билмайман. Уйга кириб, Тошбувини чақирдим. Тошбуви эшик олдига келди-да:

—Ҳа, лаббай, нима дейсиз? —деди.

—Келмайсанми мундоқ? Нега ўзингни олиб қочасан?— дедим.

Чап ёнимга келиб ўтирди. Қўлидан ушлаб ўзимга тортдим-да, ияги устидаги холидан ўпдим.

—Мени соғинмадингми, жоним? — дедим. Негадир: «Сени жуда соғиндим», дейишга тилим бормади.

—Соғиндим,—деди Тошбуви сочларимни силаб, —соғинсам иложим қанча!..

Бир дақиқа жим ўтириб қолдик. Йиғлаяптимикан, деб секин унинг кўзига қарадим. Йўқ, йиғламаяпти.

—Эссизгина оёғингиз! — деди у ниҳоят. —Аввал бус-бутун эди. Энди йўқ...

—Уруш шунақа-да, жоним! —дедим юрагим эзилиб. Кўзларимга ёш келди. Фақат ўзимга эмас, Тошбувига ҳам раҳмим келар эди.—Биров ўлади, биров қўлидан ажралади, биров оёғидан... Хафа бўляпсанми? —дедим.

—Дўхтирлар кесамиз деганда, кестирмайман, деб қаттиқ туриб олсангиз бўлмасмиди?

—Кестирмасам бўлмас экан-да, йиринглаб қорайиб кетади, дейишди... Унда фақат бир оёғимдан эмас, ўзимдан ажралиб қолардинг...

Тошбуви хомуш ўтирганича уҳ тортди. Кейин:

—Мен турай, хамирим ошиб қолгандир, — деди-да, уйдан чиқди.

Руҳим тушиб кетди, ўзимни бу дунёда ортиқча кимсадек сездим. Ҳаёт, атрофимдаги бутун борлиқ маъносиз туюлди. Бўшашиб кўрпача устига чалқанча тушиб ётдим. «Нега қишлоққа қайтдим, — дея ўйладим. — Қайтмай қўя қолсам, Россиядами, Украинадами юраверсам бўлмасмиди?..» Сўнгра яна: «Унда отам билан энамга, қариндошларимга қийин бўлар эди... Балки Тошбуви ҳам мажруҳлигимга кўникиб кетар... Нима бўлса ҳам чидаш керак. Тошбуви бадавлат оилада эркароқ бўлиб ўсган-да, кўнгли нозик. Аста-секин кўникиб кетса керак...» деган ўйлар билан ўзимни овутдим.

Ўйлай-ўйлай ухлаб қолибман. Қанча ухлаганимни билмайман. Кун иссиқ эди, дўппимни юзимга қўйиб ётган эдим. Терлаб кетганимдан бўлса керак, чўчиб уйғондим. Дўппини ёнимга олиб қўйиб, шифтга тикилиб қолдим. Тошбуви ҳовлида, тандир олдида бўлса керак, ким биландир ғўнғир-ғўнғир гаплашаяпти. «Энам бозордан қайтибди шекилли, — дедим ўзимга. —Вақт ҳам алламаҳал бўлиб қолганга ўхшайди».

Мен ётган уйдан кичикроқ —даҳлизсимон уй орқали ҳовлига чиқиларди. Ўша даҳлизнинг орқасида тандир бор эди. Ҳадеб уйда димиқиб ётавермайин, ҳовлига чиқиб, айланиб келай, дедиму оҳиста ўрнимдан туриб иккала қўлтиқтаёғимни олдим. Даҳлизсимон уйга ўтдим-да, эшикдан ҳовлига чиқиш олдида дўппимни тўғриладим. Тандирда ёнаётган оловнинг «чарс-чурс» этгани, кейин Тошбувининг гаплари қулоғимга чалинди:

—Суюнишимни ҳам билмайман, суюнмаслигимни ҳам, Мастон опоқи, —дейди Тошбуви.

—Вой, нега ундай дейсиз, айланай?—дейди Мастон опоқи.

ТИНЧЛИК, БАҒРИМ, МАРД БЎЛ!

Маҳсуда ЭГАМБЕРДИЕВА

КЕЧИККАН МАКТУБЛАР

Хатлар кутар она ўғлидан интиқ,
Хатлар кутар йигит қиздан, чорасиз.
Ҳаёт гоҳи танти, гоҳ ўта инжиқ,
Кечиккан мактублар, қайга борасиз?
Кимдир ёлғиз қолди уйида бу кеч,
Кимдир мақсадига етди, чамаси.
Кимгадир оҳ келди, кимгадир севинч,
Кечиккан мактублар, қайга борасиз?
Ҳаддан ортиқ кўпдир билганларингиз,
Кимгадир оппоқсиз, кимга қорасиз.
Ҳаёт кўпиради бамисли денгиз,
Кечиккан мактублар, қайга борасиз?
Ёки шошилмади сизни ёзган қўл,
Ёки ўзга қўллар кутмади, эсиз.
Узундан узайиб кетди сизнинг йўл,
Кечиккан мактублар, қайга борасиз?
Лоладай турибсиз қуёшга тўлиб
Кимдир кўп кутганди интизор сизни.
Бағрингизда меҳр бормоқда ўлиб,
Ҳеч ким ўқимади юрагингизни.
Гарчи йиртмадилар сизни хор қила,
Кечиккан мактублар, сиз садпорасиз.
Бағирда яширин муҳаббат ила,
Кечиккан мактублар, қайга борасиз?

ТИНЧЛИК

Тинчлик, бағрим, мард бўл,
Қўлдан тушмасин —
Қаламлар, чечаклар, ол пиёлалар.
Тинчлик, бағрим, мард бўл,
Қўлдан тушмасин —
Хўрозқанд, иссиқ нон, оппоқ толалар.
Тинчлик, бағрим,
Чиқиб кетмасин қўлдан —
Дастгоҳлар, машина руллари, чора.
Тинчлик, бағрим,
Чиқиб кетмасин қўлдан—
Жаҳоннинг тақдири, она сайёра.

ДАРВОЗАГА ЕТДИНГМИ?

Кўзим юмиб турибман,
Дарвозага етдингми?
Уй сурсам юз буриб ман,
Шунча олис кетдингми?

Етдингми навбаҳорга?
Юлдузга айтдингми роз?
Қўл чўздингми дуторга?
Этдингми баланд парвоз?

Чап бердингми сен
тунга?
Бузилдими боғ тинчи?
Отилдими бағрингга
Бир кўнгилнинг ўтинчи?

Яширдингми кўзингни
Қадрдон соҳиллардан?
Йўқотдингми ўзингни
Қуритилган гуллардан?

Сен танҳо навбаҳорим,
Кўнглингни чоғ этдингми?
Юлдузим, розим, торим,
Дарвозага етдингми?

Ёдимга тушар калом:
«Тайёрлан, унутдингми?»
Кўзимни юмдим.. тамом..
Дарвозага етдингми?

УМРИНГИЗ ДОСТОНИ

Дада, умрингизнинг достони узун,
Уруш йилларида ўтган болалик.
Идора қилганди ўзини-ўзи
Масъулият барин тутган болалик.
Унутмоқ мумкинмас, дейсиз ҳеч қачон,
Дейсиз, бошингизга тушмасин булар.
Рости, балки бизга туюлар осон,
Мурғак кўздан олис тушган уйқулар.
...Мана, оёқланг кетяпсиз қорда...
Тўкилган пахтани боряпсиз териб.
Танингиз совуқдан чеккан озорда —
Урушнинг музлари бормоқда эриб.
Кўзингиздан сачраб кетади учқун,
Совуқнинг қамчиси ботади қаттиқ.
Билмайсиз—бизларга етказмоқ учун,
Кетяпсиз Қуёшни авайлаб ортиқ.

ГУЛЛАР ЎРИКЛАР

Гуллар оналикка шошилди бунча,
Порлаб туравермай соф саҳаримда.
Тўкилди ўзидан кечиб, боққунча,
Гуллаган ўриклар — хаёлларимда.
Ҳали узун қиш бор, узун йўллар бор —
Бу йўлларга хазон тўшалгай зумда.
Тиниқ ёмғир ичра ётаркан диёр —
Гуллаган ўриклар — хаёлларимда.
Совуқдан дилдираб бекатда узоқ,
Туриб қолганимда ё тун ярмида —
Қорга ойнинг нури тушаркан титроқ —
Гуллаган ўриклар — хаёлларимда.
Минг чақноқ кўз билан эркалар экан,
Минг ўтли лаб билан оларкан бўса.
Гуллаган ўриклар, излайман имкон,
Буткул топширмакка ўзимни сизга.
Гулдай ороланиб, тонгдайин тиниб,
Турдим қошингизда, баҳор — бағримда.
Тўймадим, яшайман ҳамон соғиниб,
Гуллаган ўриклар — хаёлларимда...

ШЕЪРИЯТ

Оромгоҳда...

ИНСОН СЕВГИСИ, КУРАШИ, БАХТИ

Атоқли адиб Сарвар Азимовнинг «Юлдузлар жамоли» деб номланган танланган асарлар китоби нашрдан чиқди.

Жилдга адибнинг «Камалак», «Кўзлари чўлпон», «Икки дил —икки олам», «Оппоқ тонг қўшиғи» сингари насрий асарлари, «Замон драмаси», «Қонли сароб», «Юлдузлар жамоли» сингари машҳур драмалари ҳамда Лев Толстой «Тирик мурда» асарининг таржимаси кирган.

Академик Воҳид Зоҳидов танланган асарлар жилдига ёзган сўзбошисида адиб ҳаёти ҳамда ижодининг ёрқин, баркамол томонлари эҳтирос ва билимдонлик билан очилади. Воҳид Зоҳидов адиб Сарвар Азимов асарларининг бой, салмоқдор, бадиий кўламли мундарижасини таҳлил қиларкан, унинг бадиий услубидаги такрорланмас ўзига хосликларни, маҳоратининг сирларини чуқур англаб, севиб кўз ўнгимизда намоён қилади. «Талантли ёзувчимиз қаламига мансуб бўлган бадиий асарлар, —деб хулоса қилади сўзбоши муаллифи,—улардаги ажойиб образлар ҳаваслaнарли саховат ва ажиб маҳорат ила яратилиб, адабиётимизга туҳфа қилинган янгиликлардир. Айниқса, «Қонли сароб», «Замон драмаси» ва «Оппоқ тонг қўшиғи» том маънода ҳодиса бўлиб, авторнинг кўмиллатли умумсовет адабиёти фондига қўшган қимматли ҳиссасидир».

Чиндан ҳам, адиб ўз асарларида давримизнинг долзарб муаммоларини қаламга олади. Уларни ўз Ватанига фидокор граждан қалби, коммунистик идрок-эътиқоди билан ёритади.

Сарвар Азимов асарлари замонанинг кескин, шиддатли конфликтлари заминига қурилади. Унинг қаҳрамонлари мафкуравий курашларнинг юксак тўлқинларида ҳаракат қиладилар. Совет халқи, инсоният бахт-саодати йўлида тинимсиз фаол жангга кирадилар.

Сарвар Азимовнинг асарларида ҳар сўз Ватанга муҳаббат билан тўлиқдир. Шу билан бирга, уларда инсонга муҳаббат, инсонни ардоқлаш ва сарафроз этиш биринчи ўринда туради.

Инсонни табиат, борлиқнинг гултожи, деб билиш қаҳрамонларнинг сўзларида, ўзаро муносабатларида, ажиб самимият ва шоироналик билан лиммо-лим ёзишмаларида ва ниҳоят, авторнинг текстларида ҳам ғоятда ёрқин ифодасини топади.

Ёзувчи дунё драмаларини ечиб берадиган ва ҳал этадиган «фикри дарё, имони метин, қалби гул» инсонларни энг нозик, гўзал, олижаноб, етук фазилатлари билан гавдалантиради. Инсонни ардоқлаш —Сарвар Азимов асарларининг етакчи мотивларидандир. «Замон драмаси» асарининг қаҳрамони Ойиша: «Коммунист лойдан ясаб офтобда қуритилган одам эмас. Коммунист —ҳаёт меваси, инсон сайқали!» —деб айтади.

Адиб ҳам мана шундай эътиқод билан яшайди ва замондошлари учун ибрат бўладиган ажойиб қаҳрамонлар яратади.

Унинг асарларини қайта-қайта ўқиш мумкин. Ҳар ўқиганда ўқувчи ўзини гўзалликнинг чин оламига ташриф буюргандай сезади ва бир дунё ёрқин таассурот, ҳузур, завқ олади.

Бу китоб адибнинг ўз ўқувчиларига муносиб тортиғидир.

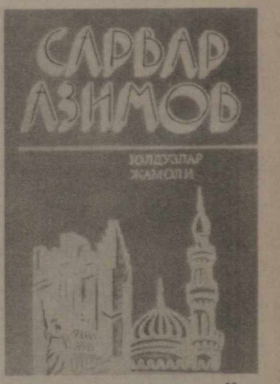

МЕРОСИМИЗНИ ЎРГАНАМИЗ

КИФТДА МИЛТИҚ, ҚЎЛДА ТОР

XIX асрнинг охири — XX асрнинг бошларидаги ижтимоий шарт-шароит етиштирган истеъдодли ижодкорлардан бири революция жангчиси ва куйчиси Худойберди Қорабоевдир. Менинг дадам бўлмиш Худойберди шоир ўтган асрнинг саксонинчи йиллари ўртасида Андижонда, Сойгузарда нонвой оиласида дунёга келди. У ўқимишли оиладаги ўн биринчи фарзанд эди. Хат-саводини дастлаб онаси Бахтихон отинда чиқаради. Оиладаги бошқа болаларга нисбатан зийрак ва зеҳни ўткир Худойберди тез орада Жомий, Навоий, Фузулий, Ҳувайдо асарларини ўқий оладиган, ўқиганлари устида муҳокама юритадиган бўлади. Шу сабабли уни Офтобачи мадрасасига ўқишга берадилар.

Бир томондан отасининг шеъриятга ўта ҳавасмандлиги, қолаверса, дурустгина шеърлар машқ қилиши, иккинчи томондан, классик адабиётни чуқур мутолаа этиши дадамни шеърият гулшанига бошлайди. У қўлида дутор билан термалар тўқийди ва шеърларини ашула қилиб айтади.

Ўқиш даврида домласи хипчин билан уриб чап кўзини чала кўр қилиб қўйган экан. «Худойберди кўр» деган лақабни шу туфайли орттирган. У мадраса домласининг раҳмсизлигига қарши «Капалак» шеърини ёзган:

Боғда гир-гир айланади,
бошгинамдан капалак,
Шул эрур бахтим жафоси,
кўзга тушган шўр палак.
Шўр палакнинг жабридин ё,
кўзгинам нола қилар,
Етмагай инкор мударрис,
бу ғаним даъво қилар.
Эй ғаним, ғамли кишан,
отган ўқинг олди нишон,
Бўлди ошкор оқибат, дийдаи
нам сўлди, ишон.
Эй ғаним, нур қайирдинг,
нурхон кўзимдан айирдинг,
Тун ниқобин кўзгуси чўлпон
кўзимдан айирдинг.
Чўлпон кўзим, бахт юзим,
олди туман пинҳонига,

У саодат мунисим солди
ёмон дил доғига.
Мунча ҳам бахтим қарому,
кун қаро этди, кўзим,
Ўнг юзимда юлдузим, чап,
не бало етди, кўзим.
Эй Худойберди йўқми анга
бир табиб ё чораси,
Бўлмагай оламда инсон,
мен каби бечораси.

Дадам адабиётга қадам қўйганда халқ бошида жабру жафолар кучайган давр эди. Ўрта Осиё меҳнаткашлари икки томонлама эзилар: халқни ҳам чоризм, ҳам маҳаллий бойлар эксплуатация қиларди. Бундан халқ оммаси ўртасида истибдодга қарши нафрат ошган, Чор Россиясининг чекка ўлкаси — Фарғона водийсида ҳам ишчилар синфи етакчилигида революцион гуруҳлар ташкил топа бошлаганди. Буларнинг ҳаммаси, улуғ шоирларнинг инсонпарварлик руҳи билан суғорилган асарлари таъсирида камол топаётган Худойбердига кучли таъсир кўрсатган эди. Шу сабабли ҳам у Андижон I ва II станцияларида ишлаётган рус ишчилари билан яқиндан алоқа боғлайди, рус тилини ўрганишга киришади, вақти-вақти билан уларнинг суҳбатидан баҳраманд бўлади.

Худойберди шоир мадрасада ҳам, мачитда ҳам муайян масалалар юзасидан дин пешволари билан жиддий баҳслар ўтказади, бидъатнинг зарарини кўрсатмоқчи бўлади. Унинг даҳрийлиги домла-имомларга оғир ботса-да, Қорабой нонвойнинг мартабаси баландлиги учун Худойбердига нисбатан ортиқча ҳаракат қилишдан ҳайиқишарди.

1905 — 1907 йиллардаги рус революцияси шоирнинг сиёсий онгини яна ҳам ўткирлаштирди. У ўзи пайқаган иллатларни ҳажв тиғига олди, давраларда куйлаб жамоатчилик фикрини уйғотди. Шоир халқ томонида эканлиги, унинг куйчиси бўлиб қолаётгани яққол сезилиб турарди. Бундан саросималанган юқори табақанинг халқ куйчисига нафрати оша борди. Шоирдан ўч олиш, торини чилпарчин қилиш пайига тушишди. Бу ўринда уларга 1916 йилги мардикорга олиш воқеаси қўл келди.

Маълумки, биринчи жаҳон урушида чор самодержавиесининг тинкаси қуриб борарди. Аҳволни яхшилаш йўлида чор ҳукумати мустамлака ўлкаларнинг аҳолисидан беш юз минг кишини урушга яқин жойлардаги ишларга жалб этиш учун буйруқ чиқаради. 1916 йилнинг 25 июнидаги буйруқ Туркистонда чиқадиган газеталарда эълон қилинади.

Дадам темирйўлчи дўстлари — Петров, Резников ва бошқалар билан бирга халқ ўртасида подшо фармонига қарши ташвиқот олиб бориб, мардикорликка одам бермасликни уқтиради.

Шоирнинг хатти-ҳаракати маҳаллий амалдорлар ва руҳонийлар ғазабини янада оширади. Пайтдан фойдаланиб, улар Худойберди шоирни ҳам бошқалар қатори мардикорликка жўнатадилар.

Даҳшат ва шафқатсизлик ҳукм сурган ана шундай вазиятда Худойберди шоирнинг «Поездингни жилдирган...» қўшиғи майдонга келади. Бу — эзилган, ҳақсизлик орқасида қадди ёй бўлган халқнинг подшо истибдодига қарши нафрати, эртанги порлоқ кунга ишонч мадҳияси, яқинлашаётган кучли бўроннинг жарчиси эди. Бу қўшиқда Николайни ағдариб ташлашга даъват баралла янгради:

Истансага чиққанда,
Ҳар бир поезддан
қолмайман.
Мардикор олган Николайни,
Тахтдан ағдармай
қўймайман.

Дадам мардикордан қайтгач, чекист бўлиб ишлади, кифтида милтиқ, қўлида қалами билан революция душманларига қарши шафқатсиз кураш олиб борди. Шоирнинг «Офат», «Исён», «Эслатиб...», «Отмасанг...», «Қайдасан?», «Кўришгунча», «Қолмади», «Омон ёр», «Чоракор», «Бўрон», «Газанда» каби шеърлари янги ижтимоий тузумнинг дастлабки йиллари акс-садоси эди. Шоир революция душманлари — босмачиларга қарши шиддатли кураш олиб борди. Йиртқичларни яксон қилиб ташлашни режалади. У бир шеърида босмачиларга қарши ғазаб билан:

Сен бир сиқим газанда,
Эзиб ташлай азонда.
Эзиб ташлаб азонда,
Қайнатайин қозонда.
Кўрсат менга юзингни,
Ўйиб олай кўзингни.
Ўйиб олиб кўзингни,
Йўлга солай ўзингни, —

дейди. Бу — янги тузум жарчисининг юксак пафос билан айтган кўнгил иқрори эди. Бундай шеърлар газандаларгача етиб борар ва уларнинг шоирга нафратини кучайтирарди.

Дадамнинг беомон шеърлари босмачиларни ларзага соларди. Холхўжа қўрбоши, Юнус қўрбоши, Маҳкамҳожи, Мулла Абдураззоқ қўрбоши кабилар шоирдан ўч олиш пайига тушадилар. Улар айғоқчилари ёрдамида 1919 йилнинг ёзида отамни қўлга туширишиб, Кўнчиликдаги Усмон Пучуқ такясига келтиришади. Бу ерда уни алдаб-авраб инқилобий сирни айтишга мажбур қиладилар. Бироқ у айтмайди. Шундан сўнг уни катта чинорга боғлаб, қамчилаб азоблашади. Шунда Худойберди шоир:

— Бу билан Совет ҳукуматини йўқ қилолмайсанлар! Сенларнинг кунинг битган, — деб хитоб қилади.

Ёвузлик шу даражага етадики, шоирни қўл-оёғидан дарахтга михлаб қўйгач, терисини омбур билан муташади, кўзларини ўйиб олишади. Тилини кесиб ташлашади. Кўксидан юлдуз шаклида терисини ўйиб олишгач, чой яшиги тахтасига: «Муҳаммад умматлари! Кофирларга ёрдам берган хоинларга шундай жазо берилади!», деб ёзишиб, кўкраги ва пешанасига михлашади. Сўнгра уйимизга ўт қўйиб, кулини кўкка совурадилар.

Кейинчалик Худойберди шоирнинг хотини Асалхонни, ўғли Миролимжонни, яъни онам билан укамни заҳарлаб ўлдирадилар. Мени эса Андижон қалъасида дадамнинг дўсти Терехов оиласи сақлаб қолган.

Совет давлатининг душманлари революцион шоирни жисман йўқотишга муваффақ бўлдилар, холос. Лекин асарлари барҳаёт, у ўзини бағишлаган иш ғалаба қозонди.

Улуғ Октябрь революциясининг 50 йиллиги муносабати билан шоир дафн этилган жойга хотира тахтаси ўрнатилди, Андижон кўчаларидан бирига Худойберди Қорабоев номи берилди. Бу — Андижонликларнинг инқилоб фарзандига, янги тузум куйчиси бўлган ҳамюртларига чексиз муҳаббати, чуқур эҳтиромининг ёрқин ифодасидир.

Айни замонда ҳам дадамнинг адабий мероси ўрганилмоқда, нашр қилинмоқда.

Буларнинг ҳаммаси шоирга эл таъзимидир.

Иброҳим ХУДОЙБЕРДИЕВ

Худойберди ШОИР

ЛЕНИН ОТА АЙТГАНДАЙ

Ғўзапўчоқ кўринса,
Чумчуқ деманг, укажон.
Худердининг чап кўзин
Юмуқ деманг, укажон.
Кўзим битта бўлса ҳам,
Бири ўткир олмосдан.
Юмилмайди, укажон,
Янги даврон кўрмасдан.
Замон келар бизга ҳам,
Ленин ота айтгандай,
Бу кунлар ўтар-кетар,
Яшармиз кўрмагандай.

КИЧКИНА ЖОНИМ, КИЧКИНА

Жик-жик, жик-жик
жинқарча,
Ирғийсан ҳолинг қанча?
Эл-юртга азоб айлаб,
Тириктовон Холхўжа.
Кичкина жоним, кичкина,
Тариқдан ҳам кичкина.
Гул арча-арча, арча,
Йигитлар гули ғунча.
Қувғин қўрбоши қўймас,
Гул бўлиб очилгунча.
Кичкина жоним, кичкина,
Тариқдан ҳам кичкина.

Қўшариқлик Эргашбой
Ниятига етмасин.
Ўғлига атаб солган
Имората битмасин.

Кичкина жоним, кичкина,
Тариқдан ҳам кичкина.
Ёлғончи ҳожинг қурсин,
Ишонган тожинг қурсин.

Замонага ўт кетди,
Ўлар вақт сенга етди.
Кичкина жоним, кичкина,
Тариқдан ҳам кичкина.

Худерди чертар торини,
Чин кўнгилда борини.
Эсон бўлсак кўрармиз
Николайнинг ҳолини.

НЕГА ЎЗБЕК ДЕР МЕНИ?

Нега ўзбек дерлар мени, ўз еримда юрмасам?
Ўзга кўзлар қон-қон қилиб, ўз элимда юрмасам?
Эркалаб эл ичра шодон, шод малак-ла бўлмасам,
Иқлими пок, дилга ором гулшанимда юрмасам?
Гул иси димоғни ўртар, ўргулсам арзир бу ёр,
Қондириб истак-хаёл, манзур диёрда юрмасам?
Дейдилар, қайдин бўлурсан, қай чаманнинг булбули,
Мен тилим лол не дегайман, ўзбек диёрда юрмасам?
Меҳрибон онам—гул боғ, боғбон отам эрур,
Боғига пайванд бўлиб, мен гулзорда юрмасам?
Жонажон отам қаридур, қадрдони мен эдим,
Қаддига қудрат бўлиб мен ҳурзорда юрмасам?
Эй Худерди, Мажнун афзал, масканимда турмасам?
Онаизор—олам чароғи Андижонда юрмасам?
1916

ПРОЗА

—Суюнмай десам, омон-эсон қайтганига хурсанд бўлгим келади, —дейди Тошбуви. —Суюнмай десам, эрим бутун бўлиб кетиб, яримта бўлиб келди. Энди кимсан, фалончи чўлоқнинг хотини деган ном оламан-да, опоқижон...

—Йўқ, айланай Тошбуви, ношукур бўлманг.—дейди Мастон опоқи.—Тинчлик замони бўлганда бошқа эди. Ҳозир уруш пайти. Кошки эди, ҳамма кетганлар ҳам сизнинг ўртоғингизга ўхшаб қайтиб келишса. Қани энди менинг укагиналарим ҳам қайтишса. Хат-хабар ҳам йўқ, айланай...

— Шукур қилай деяман, опоқи. Кўнглим нозик бўлса нима қилай... Уф-ф... Вой, худоей, қандоқ кунларга қолдим.

— Мен сизни бунчалик деб ўйламовдим, айланай... Хайр, кетдим...

Сал ўтмай дарвозанинг очилиб-ёпилгани эшитилди.

Мен қўлтиқтаёққа суянганимча тошдек қотиб қолган эдим. Ҳовлига чиқиб, айланишга тоқатим қолмади. Изимга қайтиб ҳалигина ётган жойимга ўзимни ташладим. Қулоқларим ҳеч нимани эшитмас, кўзларим ҳеч нимани кўрмас эди, даҳшатдан бутун аъзойи баданим тошдек қотиб қолган эди...

Тошбуви нонни ёпиб бўлди. Бир сават иссиқ нонни даҳлиз уйга обкириб қўйди. Даҳлиз уйдан чиқаётганида мени кўрди-ю, тўхтаб қолди. Уйга кириб, ёнимда чўккалаб ўтирди.

— Ҳали ҳам ухлаяпсизми?.. Туринг, нон пишди, ҳозир чой дамлайман, — деди.

Мен индамадим. Кўзимни очиб, бир қарадиму тескари томонга ўгирилиб олдим.

Тошбуви ҳайрон бўлганича ўтириб қолди... Шу орада дарвоза тақиллади. Кимлардир мени кўргани келишди. Кейин отам тегирмондан, энам бозордан қайтишди... Оқшом бўлди. Чол-кампир, биз ёшларни холи қолдириш мақсадида, уйга кириб кетишди. Тошбуви айвонга жой тўшади. Ўринга кириб ётдим. У ҳам менинг ёнимга кирди. Тескари ўгирилиб ётавердим. Қўлини бўйнимга ташлади. Парво қилмадим. Шу куйи ухлаб қолибман...

ИККИ кун, уч кун, бир ҳафта шу тарзда ўтди. Ҳатто билмасликка олиб қўлини бўйнимдан олиб ташлаган пайтларим ҳам бўлди. Мен уни шу баҳонада гапиртириб, мени ўзингга тенг кўрасанми, йўқми, деб сўзини олмоқчи эдим. Тошбуви эса негадир, бунақа муомала қилишингизнинг боиси нима, деб сўрай олмас эди.

Яна Тошбувига раҳмим келарди. Икки йил аввал отаси ўлиб, кўнгли ўксиб қолган бўлса, уч йил давомида кўзи тўрт бўлиб мени кутган бўлса... Бу бояқишга ҳам осонмас-ку, дердим. Иккинчи томондан тандир олдидаги гаплар...

Шу орада қайнонам — Сабо ая бир-икки марта бизникига келиб кетди. Яна бир келганида эрталаб отам, энам, Тошбуви ҳаммамиз нонушта қилиб ўтирган эдик. Қайнонам ҳам келиб ўтирди, бир-икки пиёла чой ичди. Тошбуви у билан роса дардлашиб олган бўлса керак, Сабо ая дабдурустдан гап бошлаб қолди.

— Куёв тўра, мен сизни ҳам куёвим, ҳам ўғлим дегандим, — деди у дастурхонга тикилганча. У ўзини андишали, мулоҳазали аёл қилиб кўрсатмоқчи бўларди-ю, аслида тили узунгина хотин эди. Мен, нима деяркан деб, унинг юзига тикилдим. Қайнонамнинг гапига жавоб бермадим.

— Эшитишимча, куёв тўра, Тошбувигинамга мундоқ очилиб-ёзилиб гапирмасмишсиз? Ахир бу бояқиш сизни деб шунча вақтдан бери шу ҳовлида юрипти! Шунча йил кутиб энди етдим деганда бу нима кўргулик?.. Ёки ораларингдан бирор гап ўтдими-а, куёв тўра?.. — деди яна.

— Орамиздан ҳеч гап ўтгани йўқ, ая, — дедим мен хотинимга бўлган аламимни аранг босиб. — Лекин шуниси борки, мен энди Тошбувингизга муносиб йигит эмасман! Ҳамма гап шунда! Энди менинг бир оёғим йўқ, яримта йигитман. Тошбувига яримта одам эмас, бутун одам керак! Тўғрими, Тошбуви?

Тошбуви хўрлиги келгандек, кўзидан милт-милт ёш оқизиб жим ўтирар эди. Отам билан энам гапга қўшилишмай хомуш ўтиришарди. Сабо ая менинг сўзларимни эшитиб, куёвим киноя қилиб гапиряпти, кўнглида бирон гумони бор, деб ўйлади шекилли, кутилмаганда мен билмаган сирни очиб қўйди:

— Ҳар қанақа гапга ишонаверманг, куёв тўра! Дўст бор, душман бор, ҳар ким оғзига келганини гапираверади-да. Ҳозирги одамлар оёғи билан эмас, оғзи билан юриб кетган... Худоё шу гапни чиқарганларнинг оғзидан қони келсин!..

Сабо ая шу гапларни айта туриб ер муштлади, кўзига ёш олди. Мен ҳайрон бўлиб энамга, отамга қарадим-да:

— Қайси гап? Аям нимани айтаяптилар?— деб сўрадим. Чол билан кампирдан садо чиқмади.

— Кимни қарғаяпсиз, ая? — деб сўрадим қайнонамдан.

— Кимни қарғардим, куёв тўра, Тошбувигинамни гап қилганларни қарғайман-да! — деди йиғлаган куйи Сабо ая. —Худоё Умар ҳам бригадир бўлмай ўлсин, қизим ҳам унда ишламай ўлсин!..

Мен ҳангу манг бўлиб қолдим. Фронтда, госпиталда кечирган жисмоний, руҳий азобларим камлик қилгандек гарданимга устма-уст зарба тушаётган эди!

— Ҳали шунақа гаплар ҳам борми?.. — дея ғазабдан инграб юбордим. — Ҳи-им!.. Тошбуви Умар билан...

Миямда чақмоқ чақилгандек бўлди. Кўзим тинди, чап қўлим билан пешанамни кўзим аралаш ушлаб туриб қолдим. Сўнгра маст одамдек инграниб тишимни ғижирлатдим:

— Ҳм.. Умар билан? Ҳийла ишлатиб урушдан қолган Умар билан!.. Ўша иблис билан!.. Раҳмат сенга, «вафодорим»!.. Нега ҳалигача бу ҳовлида юрибсан?! Мени кутишингга ҳожат ҳам йўқ экан-ку!.. Умарни билардим, аммо сени билмас эканман...

Тошбуви шу дақиқагача ўзи ҳақидаги маломатлардан бехабар эканлигимни сезиб қолди-да, ҳўнграб йиғлаганича ўзини оёғимга ташлади:

— Туҳмат гап! Ёлғон! Ишонманг бу гапларга... Кечиринг мени, кесик оёқларингизни кўзимга суртаман! Агар билмай хафа қилиб қўйган бўлсам, кечиринг мени!..

Энам ҳам, аёл киши эмасми, кўнгли бўшашиб, юм-юм йиғлаб ўтирар эди. Сабо ая йиғи аралаш яккаш:

— Бўлмағур гапларга ишонманг, жон болам! Қизимни кечиринг, — деярди. Отам эса хомуш, ҳали ҳам чурқ этиб оғиз очгани йўқ. Ўша топда уч йил аввал жўраларим билан Чўтирбулоқ сайлига борганим, сайр пайтида Умарнинг Тошбуви ҳақида айтган гапларини эсладим. Лаби осилиб турган, кўзлари ҳирс билан тўлган Умар кўз олдимда гавдаланди. «Иблис!..» дедим муштимни қисганимча.

Ҳаммамиз жим эдик. Тошбуви қадди эгилган куйи ёшли кўзларини қўли билан артар, Сабо ая кўзимга тикилиб турар эди. Қисқа вақтда ҳам кўп нарсани ўйласа бўларкан. «Агар ўзини покиза сақлаган бўлса-ю, мени шу тахлитда кутиб олса — оёғим кесиклигидан ранжиса, унда кечирардим, — деб ўйладим. — Демак, оғир кунларда ўзини тутолмабди-да, қийинчиликларга бардош беролмапти-да...»

— Тур, синглим, бошингни кўтар! — дедим. Юрагимда ҳар қанча алам бўлса ҳам ўзимни аранг босиб бамайлихотир сўзладим. — Тур, кўп йиғлама! Бугундан бошлаб сен менинг хотиним эмассан!

Шундан кейин тавба-тазарру, ялиниб-ёлборишлардан фойда йўқлигини билган Сабо аянинг ғазаби ловуллаб кетди, ҳовлини бошига кўтарди.

— Эрникида оч-юпун юргандан кўра, ўзимнинг уйимда эрсиз ўтиргани маъқул! — У ўрнидан туриб бобиллади, —Тур, қизим, кетамиз, буларга ялинма!.. Ношукур банда! Попукдай қизим сенга хотин бўлишга кўнса-ю, сен чўлоқ кўнмасанг!..

Сабо ая қизини қўлидан етаклаб айвондан пастга туширди-да, тағин ҳам қаттиқроқ шовқинлади:

— Ҳой, чўлоқ, билиб қўй, менинг қизим икки қўлини бурнига тиқиб кетавермайди. Сеникига бир арава юк билан келган! Ҳамма нарсасини битта-битталаб санаб оламан! Ҳа, билиб қўй!..

Сабо ая Тошбувини судрагандек қилиб олиб кетди. Бунақа бўлишини кутмаган энам юм-юм йиғлаганича ўрнидан турди-да, Тошбуви дравозадан чиққунича унга эргашиб борди. Бояқиш кампир келинига бир нима дейишини ҳам, у билан хайрлашишини ҳам билмас эди... Дадам сигирга озгина ўт ўриб келай, деб боғ оралаб кетди.

КЕЙИНРОҚ суриштириб билсам, Умар билан Тошбуви ўртасидаги гап-сўздан бутун қишлоқ огоҳ экан. Дастлаб пода боқиб юрган Имом подачи иккаласини тутиб олган экан. (Госпиталда ётиб кўрган тушимда Имом подачи билан учрашганим ҳам бежиз эмас экан). Сўнгра ўша гап бутун бригадада, ҳатто, колхозда ошкор бўлиб кетибди. Ҳатто отам билан энам ҳам ҳамма гапдан огоҳ эканлар.

—Нега келган кунларим бир оғиз айтмадингиз менга? —дея сўрадим энамдан.

— Эй, ўғлим, шу гап биздан чиқмасин деган мулоҳазага борувдик икковимиз. Бутун бошли оилани бузишга сабабчи бўлсак, яхшими? Кичкинагина чумчуқнинг уясини бузишга одамнинг кўзи қиймайди-ю! — дейди энам бояқиш. — Балки келинимизнинг ҳам эси кирар, элдан уялар, деб ўйладик. Бирга яшаб кетарсизлар, дедик...

Расмни А. ОРИПОВ чизган

ТАСВИРИЙ ТАЛҚИНЛАР

«ҚАШМИР ҚЎШИҒИ»НИНГ ТАСВИРИЙ ОБРАЗЛАРИ

«Кашмир қўшиғи» қиссасига Ч. Аҳмаров, Қ. Башаров, И. Кириакиди ишлаган безаклардан намуналар.

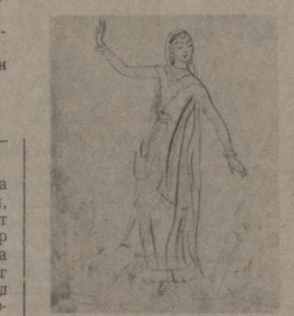

Адабиёт тарихида шундай асарлар борки, уларни ўқиб тўймайсан, вақт ўтган сари такрор-такрор қўлга оласан, яна катта завқ-шавқ билан уларнинг бадиият оламидан баҳраманд бўласан. Бундай асарларнинг қадр-қиммати даврлар кечиши билан ошиб боради, кишиларнинг маънавий эҳтиёжига монанд ҳолда янада кўркамроқ ва гўзалроқ нурланиб туради. Нафосат гулшанининг нодир гуллари саналган ана шундай асарлар рассомлар, бастакорлар, олимлар учун ҳам битмас-туганмас эстетик лаззат ва тадқиқот манбаи бўлиб яшай беради.

Шароф Рашидовнинг «Кашмир қўшиғи» асари ана шундай бадиий дурдоналардан бири, севимли адибимизнинг дил қўшиғидир.

Рассомларимизнинг «Кашмир қўшиғи» образларига тез-тез мурожаат қилишлари бежиз эмас. Бунинг боиси қиссанинг ғоявий-бадиий юксаклиги ва халқчиллигидадир.

Бу асарда ҳам ҳассос ёзувчимиз ижодига хос бўлган майинлик, мусиқийлик ва фикрий теранлик ёрқин акс этган: «Атрофдаги осмонўпар тоғлардан кумушдек товланиб, симобий кўпиклар сачратиб зилол сувлар шарқираб тушади ва ажиб сой тубларида минг мақомда жилва қилиб дала-ю экинзорларга, чаманзору майсазорларга, қиру адирларга равона бўлади, гиёҳларга ва илк чечакларга ризқ улашади. Ораста гуллар қуёшли тонг шуълалари ва шабнамлари, оби замзамларини эмиб ноз билан алвон рангларини кўз-кўз қиладилар, баҳор фаслининг дунё-дунё севинчларини намойиш этадилар. Бири биридан латофатли, бири биридан тароватли, бири биридан сербарг, бири биридан серғунча бу гуллар эркаланиб қуёшга ишва қиладилар, қуёш ҳам улардан нурини аямайди. Жазирадан сўлинқираб қолганларида эса оппоқ парқу булутлар ўзларининг учар кўлкаларини уларга соябон қиладилар».

Бу тасвирлар ўқувчи кўз олдида гўзал водий образини ниҳоятда жонли ва таъсирли гавдалантиради, рассом тасаввурини ҳаракатга келтиради, қўлга мўйқалам тутишга даъват этади.

Ёзувчининг таъкидлашича, ҳинд халқи орасида, айниқса, Кашмир вилоятида баҳорнинг тўнғич гули —Наргиз билан асаларилар шоҳи —Бамбурнинг гўзал ва покиза муҳаббати ҳақидаги халқ қўшиқлари неча-неча юз йиллар давомида куйлаб келинган. Шароф Рашидов бу муҳаббат достонини, бир халқнинг қалб гўзаллигини бошқа халқлар маънавий мулкига айлантирди, ҳинд дўстларимиз диёридаги гўзал гуллардан гулдаста қилиб, жаҳон халқларига тутқазди.

Ёзувчи кўркамликда тенгсиз Наргизни шундай тасвирлайди: «Гуллар боғидаги энг барвақт очилган гул — ҳусни жамолининг таърифи бутун оламга кетган гўзал Наргиздир. Бир кўришда унга мафтун бўлмаган, уни куйламаган, унинг васлини армон этмаган ким бор? Унинг дийдорини бир кўриш орзусида зор юрганлар озмунчами? Мана, у шоҳи куйлаги устидан зангор бахмал нимчасини кийиб, жамики гуллар кўркини жо этган бежирим оппоқ дуррачасини танғиб, қулоқларига шабнамнинг инжу қатраларидан исирғалар тақиб, ёшлик ва гўзаллик нашидаларидан, орзу-умидларидан сархуш бўлиб товусдек товланиб турибди».

Наргиз образини тасвирий санъатда биринчи бўлиб Чингиз Аҳмаров яратди. У қиссанинг Шарқ романтизми услубида ёзилган дилрабо асар эканлигини чуқур ҳис этди. Ёзувчининг ҳар бир тасвири, ҳар бир сўзига эътибор берди. Шарқ поэзияси, айниқса, Алишер Навоий лирикаси асосида қатор асарлар яратган Чингиз Аҳмаров олдида мураккаб вазифа турарди. Шароф Рашидов қаҳрамонларнинг кўриниши ва руҳий ҳолатини моҳирона тасвирлаган, қиссанинг ўзи, ҳақиқатан, қўшиқ каби таъсирчан. Унга мос келадиган тасвирий образ яратиш эса осон эмас эди.

Чингиз Аҳмаров иложи борича қиссадаги тасвирга яқин бўлишга ҳаракат қилди ва ҳарир либос кийган, баҳорий покизалик билан тонг нурини кутиб турган нозик қомат Наргиз образини яратди. Наргиз портретини, орадан 10—15 йил ўтгач, Қутлуғ Башаров ҳам чизди. Агар Чингиз Аҳмаров Наргиз образида севгилиси йўлларига кўз тиккан қизнинг интизор қиёфасини чизган ва уни баҳор, ер ва осмон гўзаллиги рамзи сифатида тасвирлаган бўлса, Қутлуғ Башаров Наргиз қиёфасида ҳинд гўзаллигини таъкидлашга муваффақ бўлган. Қутлуғ Башаров тасвирида романтик кайфият, эртаклардаги каби табиат лавҳалари ранг-баранг бўёқларнинг декоратив ифодаси орқали очилади. Қутлуғ Башаров учун Наргизнинг қиёфаси табиат тасвири билан тенглаштирилади. Наргиз табиат фарзанди, унинг бир бўлаги, гўзал рамзи эканлиги таъкидланади ва композициянинг маркази сифатида кўзга ташланади. Шунинг учун у Наргизнинг руҳий кайфиятини беришни мақсад қилиб қўймайди. Чингиз Аҳмаров эса Наргизни чинакам соҳибжамол тарзида, муҳаббатни, тонгни, ёруғликни кутаётган образ қиёфасида тасвирлайди.

Қиссада тасвир этилганидай, Гуллар боғида севги ва ёшлик, гўзаллик ва самимият рамзи бўлган Наргиз ва унинг дугоналари бахтиёр онларни кечирар эдилар: «Сўнгра бу оромижон қўшиқ авжига миниб, куч олиб бутун водийни тутиб кетганда Наргиз ўйинга тушади. У қишлоқ қизларининг жарангдор овозларидан мастона бўлиб, янгроқ оҳангларга бир зарбда оёқ ташлаб эҳтирос билан хиром этади. Наргизнинг дилнавоз рақсини, виқорли қўл ва бош ҳаракатларини, гоҳ шўх, гоҳ мунгли ғамзаларини кўрганлар унинг аҳволини англайдилар».

Чингиз Аҳмаров мана шу лавҳаларни нозик рақс оғушида маст бўлган Наргиз образи орқали ифодалашга ҳаракат қилади.

Қутлуғ Башаров безакларида рақсга тушаётган Наргиз образи йўқ. У ўз дугоналари билан Гуллар боғини сайр этишга чиққан Наргизнинг назокат билан қараб турган ҳолатини чизади. Бир-биридан нозик, бир-биридан соҳибжамол ҳинд гўзаллари тиззаларигача ўралашган гуллар қўйнидан аста чиқиб келишмоқда. Осмондаги тўлин ой қалби муҳаббат завқига лиммо-лим қизларнинг йўлини ёритиб турибди.

Чингиз Аҳмаров яратган Наргиз образи ўзбек рақкосаларининг умумлашма тимсоли каби кўринади. Шунингдек, бу тасвирда стилистик яхлитлик ҳам сақланган. Нозик таъбли Ч. Аҳмаровнинг монументал санъат бўйича устоз мусаввир эканлиги Наргиз образида ҳам намоён бўлган.

Қиссанинг ғоявий мазмунидаги асосий йўналиш ҳаёт билан ўлим, гўзаллик билан ёвузлик, олижаноблик билан пасткашлик ўртасидаги кураш ва бунда ҳаёт, муҳаббат, гўзалликнинг тантанасидир. Шароф Рашидов бу ғояни ниҳоятда моҳирона ифодалайди. Рассомлар эса бу ғояни тасвирлаш учун турли тасвирий имкониятларни ишга соладилар.

Иккала рассомнинг оригинал ижоди ва изланишлари Бўрон ва гуллар офати—Хоруд образи талқинида кўзга ташланади. Бўрон ва Хоруднинг ташқи белгилари ёзувчи томонидан жуда аниқ кўрсатиб берилган. Биринчи бўлиб бу образларни Чингиз Аҳмаров яратганини ва анча меҳнат сарф этганини тан олмоқ зарур. У Хоруд образини қиссадаги тасвирга мос ҳолда йиртқич қуш мисолида тасаввур этади. Дарҳақиқат, Чингиз Аҳмаров тасвиридаги Хоруд «кўз кўрмас, қулоқ эшитмас қора офат».

Хоруднинг осмони фалакни тўлдириб учиб келиши ва гўзал Наргиз устига ёпирилиши, Наргизнинг кўзларига йиртқич панжаларини ботириш учун ҳамлага ўтиши тасвирланган сурат ўқувчига кучли таъсир этади. Рассом қиссанинг умумий ғоявий йўналишидан келиб чиқиб, ёвузлик ва инсонийлик ўртасидаги курашнинг нақадар умумбашарий муаммо эканлигини кўрсатишга муваффақ бўлган.

Қутлуғ Башаров ҳам Бўрон образини яратишда қиссадаги тасвирга асосланади. У қиссадаги «қора булутлар ичидан чиқиб келган ёвуз кучлар корчалони, пахмоқ бошли рўдапо» ҳақидаги тасвирни жонлантиришга ҳаракат қилади. Қоронғу тун бағрини чақмоқ бўлиб ёриб, тирноқлари ўсган, панжалари найза мисол даҳшатли махлуқ гулларни поймол этиб бораётир.

Агар Чингиз Аҳмаров Бўрон ва Хорудни даҳшатли қуш образида кўрса, Қутлуғ Башаров гўрдан чиққан бесўнақай одам қиёфасида идрок этади.

Бундай ҳар хиллик қисса мазмуни ва образлар талқинига халал бермайди. Рассомларнинг асосий мақсади —хунуклик, даҳшат, ўлим ва зулмат ҳақидаги тушунчанинг образли ифодасини беришдир. Шунинг учун рассомлар ўзларига яқин ва таниш бўлган образларга мурожаат этишга ҳақлидирлар. Гап бу образларнинг қанчалик таъсирли чиқиши ва қисса мазмунини ўқувчиларга етказишга ёрдам беришидадир.

Қутлуғ Башаров безаклари кўпроқ экспрессив ҳаракатчанлик хусусиятларига эга. Чингиз Аҳмаров безакларида поэтик ҳиссиёт, нозик лиризм устун.

Бамбур образи ҳам ҳар иккала рассомда оригинал талқин этилган. Чингиз Аҳмаров Бамбур образини Бўрон ва Хоруд томонидан вайрон этилган Гуллар боғи узра учиб келаётган баҳодир йигит тимсолида ифода этади. Қутлуғ Башаров эса чиройли ҳинд йигити образини беради. Унга яқинлашиб келаётган Лола, Атиргул ва Наргиз Гуллар боғининг яна яшнаб келишидан, ҳаёт ва муҳаббат, ўлим ва зулмат устидан тантана қилажагидан далолат беради. Қизларнинг мадад ва муҳаббатга интизор чеҳралари, Бамбурнинг бамайлихотир, ўз кучига ишонч акс этган қиёфаси рассом учун асосий мотив бўлиб хизмат қилади.

Наргиз билан Бамбурнинг висол онларини акс эттирувчи лавҳага бағишланган расмлар ҳам озодлик, муҳаббат ва мустақиллик учун кураш доимо енгади, дўстлик ва ҳамжиҳатлик ғалабалар гаровидир, деган ғояни ифодалашга қаратилган.

Қутлуғ Башаров Бамбурни Наргиз, Наврўзгул, Лола,Атиргул, Оқ атиргуллар қуршовида ва ниҳоят, муҳаббат билан ҳаёт завқи-шавқи тантана қилган манзарада ифодаласа, Чингиз Аҳмаров бу лавҳаларга алоҳида сурат бағишлаган. Унда рассомнинг услуби ва тасвирий мактабига хос бўлган монументал деворий образларга монанд ҳолда Наргиз ва Бамбурнинг висол чоғлари тасвирланади. Агар Қутлуғ Башаров декоративликка, образлар характеристикасида ҳиндий сифат ва ҳаракатларга кўпроқ урғу берса, Чингиз Аҳмаров қиссани қўшиқ тарзида тушунади. Шунга кўра унинг қаҳрамонлари ўзи севган ва билган бодом қовоқ, кулча юзли, ўта иболи ва иффатли ўзбек соҳибжамолларига кўпроқ ўхшаб кетади.

Чингиз Аҳмаров ўз безакларида иложи борича ўзбек халқи тасвирий маданияти ва бадиий тафаккури хусусиятларига таянган ҳолда иш кўришга ҳаракат қилган ва шу тариқа услубий яхлитликка, образлар бирлиги ва майинлигига эришган.

Қутлуғ Башаров иллюстрацияга қўл урганда устоз рассом лавҳалари кенг тарқалган, минглаб ўқувчиларнинг тасаввурига жойлашиб қолган эди. Бу ҳол рассом учун анчагина қийинчиликлар ҳам туғдирди. Бироқ Қутлуғ Башаров ўзгача йўл танлади. У икки халқ —ҳинд ва ўзбек халқлари бадиий маданияти хазиналарининг муштарак томонларини кўришга, уларнинг бирлигидан гўзаллик гармонияси яратишга ҳаракат қилди.

«Кашмир қўшиғи»га Иван Кириакиди ҳам олтита ксилография ишлади. Ёғочга ўйиб ишланадиган ксилографиянинг ўз специфик томонлари мавжуд. Бу усул рассомдан қиссанинг сюжети ва образлар ҳаракати кетидан бормасликни, кўпроқ рамзий ва умумлашма образлар яратишни тақозо этарди.

Иван Кириакиди ксилографиялари миниатюра шаклида бўлса ҳам, қаҳрамонлик эпослари усулида ишланиши, қисса қаҳрамонларини баҳодирона сиймоларда тасаввур этиши билан ажралиб туради. Шунингдек, унинг ксилографияси ишланиш услуби жиҳатидан «Кашмир қўшиғи» қаҳрамонлари образи талқинини Европа ва жаҳон халқлари бадиий маданияти анъаналари билан бойитиш жиҳатидан характерлидир. Шунга кўра бу тасвирлар Фирдавсийнинг «Шоҳнома», Дантенинг «Илоҳий комедия» сингари асарлари безаги усулида ишланди.

Иван Кириакиди образлари бевосита «Кашмир қўшиғи»нинг бирон саҳифаси ва сюжет йўналишининг ифодаси эмас, балки «Кашмир қўшиғи» туфайли яратилган мустақил ва оригинал тасвирий Кашмир қўшиғидир. Унинг ксилографиялари юксак маҳорат ва кучли дидфаросат маҳсули сифатида қимматлидир.

Нодир асарларнинг умри боқийдир. Серташвиш давримизда одамларга ҳаёт гўзаллиги, пок муҳаббат ва садоқат учун кураш ҳақида ҳикоя қилувчи «Кашмир қўшиғи» ана шундай асарлар қаторидан ўрин олади. Унга рассомларимиз қайта-қайта мурожаат этишлари аниқ. Ҳар бир рассом унинг янгидан-янги тасвирий образларини яратишга интилади. Зеро, Наргиз қўшиғи —муҳаббат қўшиғи, ҳаёт қўшиғи. Ҳаёт борки, инсон бор, инсон умри эса муҳаббатсиз кечмайди. Шунинг учун рассомларимиз «Кашмир қўшиғи»ни оригинал тасвирий образлар билан янада бойитиб борадилар, деган умиддамиз.

Тилаб МАҲМУДОВ,
фалсафа фанлари доктори

ҒИЖЖАКНИ СЎЙЛАТИБ

Бобом айтардиларки, уч касбни танламайдилар, балки ўшал уч касб одамини танлайди. Булар—ҳофизлик, полвонлик, чавандозлик.

Яна бобом айтардиларки, баъзи донишмандлар фикрича, ҳофизлик, полвонлик, чавандозликни эгалламанг, зеро, ҳофиз ҳам, полвон ҳам, чавандоз ҳам бошқаларга завқ бағишламоққа, томошабинлар димоғини чоқ қилмоққа бор қудрати, умрини сарфлайди-ю, эвазига олқишдан бошқа нарса олмайди. Лекин донишмандларнинг ҳамма ҳикмати ҳам амалда тўғри чиқавермас экан...

Ўлмас Сурхондарё областининг Денов районида туғилганда, на ҳофиз, на бастакор, на полвон, на чавандоз дунёга келди, балки деҳқонлар қаторига яна бир деҳқон қўшилди, деб ўйладилар. Уч яшарлигида челакларни даранглатиб чалганида, ўзича ғазал айтганида, етти яшарлигида Бухорога келиб, то Аминжон Насриддинов қўлидан ғижжакни олиб машқ қилгунча Ўлмас тақдири, келажаги соҳир мусиқага боғлиқ эканлигини билмасди.

Вужуди қоринга айланган одамлар бор, вужуди юракка айланган одамлар бор, вужуди зиёга айланган одамлар бор. Ўлмас Расулов вужуди, назаримда, куйга айланган.

Бухоро музика билим юртида ўқиб юрган пайтида Ўлмасдаги иқтидор, заковат, ташналикни кўриб, ўқитувчи Ҳикмат Неъматов фақат Ўлмас учун брайл хатидаги нотани ўрганди ва шу фидойи педагог туфайли Ўлмас нота билан ишлашни ўзлаштирди. Мақом йўлларидан ўқитувчи Маъруфжон Тошпўлатовнинг берган дарслари Ўлмас юрагига учқур ўрнашди. Куй унга ўз сирини очди.

Тўти сўйлаганини кўрганлар ажабланмайди, лекин Ўлмас ғижжакни сўйлатганда...

1971 йили Ўлмас учун унутилмас воқеа содир бўлди. У Тошкент Давлат консерваториясига қабул қилинди. Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Фахриддин Содиқов, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Маҳмуджон Муҳамедов ва бошқа музика билимдонлари мусиқа сеҳри, мусиқа мўъжизаларини Ўлмасга оча бошладилар. Домла Ҳалим Ибодов, Қори Камол, Мулла Тўйчи, Ҳожи Тамтам, Уста Олим, Левича Ҳофиз, Қори Нажм каби устодлар ижросини қайта-қайта тинглаш, Н. Паганини, Д. Ойстрах, Л. Коган скрипка ижросини эшитиш ҳам Ўлмас учун мактаб вазифасини ўтади.

Қўшиқни оғиз билан айтадиганлар бор, бўғиз билан айтадиганлар бор, димоқ билан айтадиганлар бор, лекин юрак билан айтадиганлар ва юрак билан эшитадиганлар ҳам бор. «Юракдан айтилган қўшиқ, юракдан чалинган куй юракларга бориб тегади!», — дейди Ўлмас Бухоро шаҳар Маорифчилар уйи қошида ўзи ташкил этган «Сайқал» ансамбли иштирокчиларига. 1977 йилда тузилган бу ансамблда ҳозир ўттизга яқин ёш талантлар иштирок қилмоқда. Ансамбль қатнашчиларидан Мавлуда Самандарова, Чўян Ҳамидов, Матлуба Ҳамроева, Эшпўлат Ортиқов «Қўшиқ айтган етар муродга» телевизион конкурси лауреати бўлишди. Ўлмас Расулов куй басталаган Эркин Воҳидовнинг «Кулгимиздан янграр олам», Маҳзунанинг «Парвона», Гулчеҳра Жўраеванинг «Қиз қўшиғи», Омон Мухторнинг «Парча-парча», Тошпўлат Ҳамиднинг «Орастадур» шеърлари эфир орқали хушовоз хонандалар ижросида янграб, тингловчиларга манзур бўляпти.

1983 йил февралида мақомчи ёш ижрочиларнинг биринчи республика конкурси бўлиб, Ўлмас Расулов ғижжакда ижро этган куй барча тингловчиларни ҳайратга солди. Конкурсда Ўлмас Расулов биринчи ўринни эгаллади. Устод Ориф Алимахсумов завқини яширолмай: «Ўлмасжон, сизнинг камонингиз садоси тамоман бошқача!» — деганида ҳақ эди.

Тўти сўйлаганини кўрганлар ажабланмайди, лекин Ўлмас ғижжакни сўйлатганда...

Ўлмас Бухоро халқ термалари асосида алоҳида пластинкага ёзиш учун материал йиғяпти. «Сайқал» ансамбли қадимий Бухоро рақс ва ашулаларини тиклаш йўлида саъй-ҳаракат қилмоқда. Албатта, бу ташаббусни Бухоро халқ ижоди уйи ва область маданият бошқармасидаги ходимлар ҳам қўллаб-қувватлаб уларга яқиндан ёрдам кўрсатишлари керак.

Музика билимдони Е. Романовская: «Домла Ҳалим Ибодовнинг билими бир аллома-олим даржасида эди», —деган. Ўлмаснинг китоб жавонида ўзбек, рус ва чет эл адибларининг, Шарқ классикларининг китоблари бор. «Бу китобларни Мавлудахон Ўктамбекни ухлатгандан кейин ўқиб берадилар» — дейди Ўлмас. У Шарқ фалсафаси, санъаткор алломалар тарихи, музика тарихи, шарқ тарихи билан ҳам қизиқади, тинмасдан ўқийди, ўрганади.

Ўлмас Расуловдаги куюнчаклик, тиниб тинчимаслик, ўз ишидан қониқмаслик ҳисси бутун ансамбль аъзоларига, ўзи дарс бераётган Бухоро музика билим юрти студентларига ҳам юққан. У билан суҳбатлашганимизда, Ўлмас ҳозирги ўзбек эстрадаси ҳақида, шашмақом хусусида, янги талантлар тўғрисида қуйидагиларни айтди: «Эстрада қўшиқларимиз текстига эътибор берилиши лозим. Бозорбоп қўшиқлардан кечиш керак. Ижрода бир хиллик мавжуд. Шиддат, драматизм қўшиқларда йўқ ҳисоби. Ўзбек эстрадасининг ўз муҳри бўлиши даркор. Шундагина бир кунлик, саёз қўшиқлардан қутуламиз. Чала муллалар бўлганидек, чала бастакор, чала созанда, чала хонандалар ҳам мавжуд. Чала муллалар илм йўлида қанчалик ғов бўлса, улар ҳам мусиқа тараққиёти йўлидаги ғовлардир.

Шашмақомнинг абадийлиги ҳақида гапириш ортиқча, лекин музика билим юртларида ҳам мақом бўлимлари очилса, айни муддао бўлур эди. Бухорода профессионал мақомчилар ансамбли тузиш вақти етди. Бу учун барча имкониятлар мавжуд. Янги овоз, янги талант ҳамиша тарбияга муҳтождир. Дастлабки муваффақиятдан кейин уни янги довонларга чорлаш, вақт-вақтида рағбатлантириш керак. Область маданият бошқармасидаги ходимлар буни доимо эсда тутишлари даркор.

Хуллас, ўзбек миллий музикасидаги босиқлик, теранлик, салобат йўқолмаслиги керак».

Ҳофиз ҳам, бастакор ҳам, полвон ҳам, чавандоз ҳам ўзгаларнинг дилини хушнуд этмоққа, бошқаларга завқ бағишламоққа, томошабинлар димоғини чоқ қилмоққа бор кучини, бор қудратини, умрини сарфлайди-ю, эвазига қуруқ олқиш эмас, балки номи жовидон, эъзозу эҳтиром олар экан.

Садриддин САЛИМОВ

ГЎЗАЛЛИК БИЛАН УЧРАШУВ

Тошкент область Коммунистик районидаги «Ленинский путь» колхозининг маданият саройида Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Рўзи Чориевнинг шахсий кўргазмаси очилди.

Маълумки, бу колхозда икки йил муқаддам картиналар галереяси очилган эди. Москвалик ва ўзбекистонлик рассомлар асарларидан ташкил топган бу галерея колхозчилар учун севимли маскан бўлиб қолган.

—Кўчма кўргазмалар ташкил қилиш —бугунги кун талабидир,—дейди галерея мудираси Евдокия Ли. —Шунинг учун ҳам, рассом Рўзи Чориевнинг колхоз маданият саройига ўз асарлари билан ташриф бюриши биз учун катта байрамдир. Бу маданият саройимизда биринчи шахсий кўргазма. Колхоз меҳнаткашлари рассом асарларида касби-кори ўзларига яқин, она ерга муҳаббат қўйган замондошларимиз портретларини кўрадилар. Экспозицияда бундай асарлар кўп. Хусусан, «Сут соғувчи Зуҳра Бозорова», «Пахтакор Шоймардон Қудратов», «Сайробклик Эргаш Шамаев», «Пошхуртлик чўпон Эломон Абдураимов» сингари қатор портретлар колхозчиларда катта қизиқиш уйғотди. Рассом колхозчиларга бу портретларнинг яратилиш тарихини гапириб берди.

Кўргазма тематик жиҳатдан ҳам,намойиш этилаётган асарларнинг жанри жиҳатдан ҳам ранг-баранг. Биз кўргазмада рассомнинг қатор картиналарини, портрет ва натюрмортларини томоша қиламиз.

Рассом сўнгги йилларда хорижий мамлакатларда сафарда бўлди. Кўргазмада ана шу сафарларда туғилган «Мальта», «Швециялик қиз», «Афродита», «Стокгольм кўриниши» сингари асарлари ҳам қўйилган.

Рўзи Чориев портрет устаси сифатида машҳур. Унинг кўпчилик санъат мухлисларига манзур бўлган «Ботир Зокиров» «Пошхуртлик қизча», «Зебо Ғаниева», «Р. Тоқтош» сингари портретлари кўргазмани безаб турибди.

Рассом учун бевосита ҳаётдан олинган таассуротлар ниҳоятда қадрли. Шунинг учун Рўзи Чориевнинг кўпчилик асарлари сафарларда яратилган ёки хомаки қораламалар қилиниб, устахонасида сайқал топган. Бунга санъаткорнинг кўргазмадаги асарлари гувоҳлик бериб турибди.

САНЪАТ

«Лазги» ашула ва рақс ансамблининг рақкосаси Феруза Солиҳова.

АКТЁР ВА ПСИХОЛОГИЯ

Театр — синтетик санъат бўлиб, коллектив меҳнатининг маҳсулидир. Агар театрни тирик организм деб қарайдиган бўлсак, унга ҳаёт бағишлаб турган муҳим ҳужайралар — драматург, режиссёр ва актёрдир. Саҳна асарининг туғилишида бу ҳамкорликнинг машаққатли меҳнати муҳим роль ўйнайди.

Театрда драматург, режиссёр ва актёр ҳамкорлиги масаласида ижод психологиясининг аҳамияти катта. Республикамизда актёрнинг ижод психологияси билан боғлиқ бўлган ишларга кам аҳамият бериляпти. Ҳолбуки, қардош республикаларда, мамлакатимизнинг баъзи йирик шаҳарларида бу иш билан боғлиқ муаммоларни ҳал этиш учун катта ишлар қилинмоқда. Масалан, Киев, Одесса ва Саратов шаҳарларидаги, Латвия, Арманистон ва Грузия республикаларидаги қатор олий ўқув юртларида ижод психологияси бўйича махсус курслар очилган. Бу жойларда илмий тадқиқотлар ўтказилмоқда. Актёр ижод психологисининг энг актуал муаммолари, айниқса, Москва ва Ленинград шаҳарларидаги олий ўқув юртлари ва илмий лабораторияларда кенг таҳлил этилмоқда.

Ленинграддаги Театр, музика ва кинематография институти қошидаги актёр ижодини психологик ўрганиш лабораториясида турли методлар ёрдамида актёрнинг ижодий қобилиятини ўрганиш, уни ривожлантириш бўйича бир талай жиддий илмий ишлар қилинди. Лабораторияда комплекс психологик методикалар ёрдамида институтга кирган биринчи курс студентларидан эллик еттитасининг ижодий қобилияти ўрганиб чиқилган. Улар уч группага ажратилган. Шулардан ўн олтитасининг ижодий қобилияти кучли бўлган. Ўн беш нафари актёрлик қобилиятини аста-секин ривожлантириб, етакчи актёрлар даражасига кўтарилган. Ижодий қобилияти паст бўлган студентлар группасида ўн бир киши бўлиб, кейинчалик улардан еттитаси ўқишдан четлатилган.

Хулоса қилиб айтганда, актёр ва драматургларнинг ижод психологияси қонуниятлари билан қуролланиши улар ижодининг ривожига катта таъсир кўрсатади ва яхши самаралар беради.

Чехословакиялик тадқиқотчи Пеппер актёрнинг психологик хусусиятлари билан бирорта спектаклдаги роли ўртасидаги алоқани ўрганиб, баъзи муҳим хулосаларни қўлга киритди. Маълумки, дифференциал психологияда кишилар асосан типларга ажратиб ўрганилади. Шу типологиядаги кишилар экстроверт ва интроверт типларга ажратилади. Экстровертлар — руҳияти ташқи дунёга йўналтирилган кишилардир. Улар ўзларининг ички кечинмалари, руҳий ҳолати, орзу хаёлларини атрофларини қуршаб олган одамлар билан ўртоқлашадилар. Улар ниҳоятда дилкаш бўладилар. Бу типдаги кишилар фаол, кўпинча кўтаринки руҳий ҳолатда юришади. Интровертлар бўлса, руҳий олами ўзининг ички дунёсига қаратилган, камгап, бегона кишилар билан қийинчилик билан умумий тил топади. Пеппер узоқ психологик тадқиқотлар асосида актёрларни интровертларга ва экстровертларга ажратган. Сўнгра шу икки типдаги актёрларнинг психологик сифатлари билан улар ижро этаётган роль ўртасида муҳим боғланиш борлигини аниқлаган.

Экстровертлар кўпинча ролни ўзлари талаб қилиб олишади. Улар ташқи кўринишга кўп эътибор беришади. Лекин шунда ҳам улар ўйнаган роль томошабинга маъқул бўлади. Бу типдаги актёрлар доимо саҳнада «юлдуз» бўлиб порлаб туришга интилишади, обрўли режиссёрлар билан ишлашни хуш кўришади.

Интровертлар «катарсис»нинг устаси, яъни улар ўзларига берилган ролнинг ички руҳий дунёсига кириб боришга ҳаракат қилишади. Лекин улар доим ҳам бунинг уддасидан чиқишолмайди. Муҳими, улар ролни ўз руҳий кечинмалари билан боғланган ҳолда ижро этишади. Одатда улар коллективга унча қўшилишмайди. Қўлдан келгунча ҳамкасбларига ёрдам беришади. Муваффақиятсизликка учраганда одамларга нисбатан бефарқ бўлиб қолишади. Интровертлар режиссёрни консультант сифатида қабул қилишади.

Албатта, Пеппер томонидан ўрганилган бу қонуниятлар актёрнинг психик хусусиятлари ва ижоди учун яккаю-ягона қонун эмас. Ижод психологиясининг олдида турган муҳим вазифалардан бири ҳам юқоридагиларга ўхшаш психологик тадқиқотлар ўтказиш ва янгидан-янги қонуниятларни ўрганишдан иборатдир.

Шундай қилиб, ижод психологияси республикамиз театр коллективлари ижодкорларининг ижодий-руҳий камолотида катта аҳамиятга эга. У билан боғлиқ бўлган масалаларни амалий жиҳатдан ҳал этиш пайти етди. Бу масалаларни ҳал этишда республикамиздаги мавжуд имкониятлардан фойдаланмоқ лозим. Масалан, драматурглар, режиссёрлар ва актёрлар тайёрлаб берувчи А. Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтида, Тошкент Давлат маданият институтида ва М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида бадиий ижод психологияси бўйича махсус курслар очилиши керак. Бизнингча, Москва ва Ленинград ҳамда қардош республикалар олимлари билан, ижод жараёнини тадқиқ қилувчи лабораториялар билан илмий ҳамкорликни амалга ошириш зарур.

Хўжа АЛИМОВ

Ўртоқ Юрий Владимирович Андропов «СССРнинг олтмиш йиллиги» деган докладида таъкидлаб ўтганидек, «Маданиятларнинг бир-бирини ўзаро бойитишини тағин ҳам самарали қилиш, халқларимиздан ҳар бирининг маданиятидаги энг яхши бойликлардан барча кишиларнинг баҳраманд бўлиши учун янада кенг йўл очиш имконини берадиган, бугунги талабларга мос бўлиб тушадиган янги иш методлари ва формаларини сабот билан қидириб топиш керак». Дарҳақиқат, ривожланган социализм —ажойиб давримиз ҳам шундай иш тутишни тақозо этмоқда. Бой тарихга эга ва йирик шаҳарларнинг юбилейлари ҳам қардош халқлар маданиятларидаги энг яхши бойликлардан барча кишиларнинг баҳраманд бўлишларига ҳисса қўшмоқда. Улуғ пойтахтимиз — азим Москванинг, Ереван, Самарқанд, Тбилиси, Киев сингари кўҳна, лекин ҳамиша навқирон шаҳарларимизнинг кўп асрлик юбилейларини нишонлаш худди ана шу шарафли ишга, кишиларимизни совет ватанпарварлиги руҳида тарбиялашга хизмат этди. Тинчлик, дўстлик ва қардошлик шаҳри — Тошкентнинг 2000 йиллигининг нишонланиши ҳам энг аввало ана шунга даъват қилингандир. Тошкент ўзбекистонликлар учун нақадар қадрдон бўлса, ҳар бир совет кишиси учун ҳам шу қадар азиздир. Тошкент воқеаларга бой тарихи, диққатга сазовор жойлари, мўътадил иқлими, географик қулай ўрни, тоғ ва дарёларга меъёрида яқин жойлашгани билан қанчалик диққатга сазовор бўлса, Шарқда инқилоб бешиги бўлгани, ўзбек социалистик маданияти, фани, адабиёти ва санъатининг шаклланиши ва камол топишида тутган ўрни ва ҳозирги баланд мавқеи ва, энг муҳими, ажойиб ишчилар синфи, меҳнаткаш ва мусаффо зиёлилари, изланувчан талабалари билан ҳам шунчалик эътиборга моликдир.

Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ

БЎЗСУВ БОБО ВА УНИНГ НЕВАРАЛАРИ

БАДИА

Бир қаламкашни биламан. Туғилиб ўсган шаҳри ҳақида шеъри бор. Қайси шаҳарга борса, минбарлардан туриб шу шеърини ҳам ўқийди, лекин охирги мисрасини ўзгартириб, агар у ерда туғилмаган бўлганимда, албатта, шу ерда туғилишни истардим, дейди. Залда олқиш янграйди — тингловчилар гўё мамнун бўлишади. Бироқ масала моҳиятига чуқур ёндашсак, шундаймикин? Менингча, ҳар бир киши киндик қони тўкилган, ота-боболарининг хоки-туроби ётган шаҳар ёки қишлоқнинг энг яхши томонлари билан фахрланишга ҳақли. Мен Тошкентдан бошқа жойда туғилишни, ўзбекдан бошқа элнинг фарзанди бўлишни, Совет Иттифоқидан бошқа мамлакатнинг граждани бўлишни ҳатто тасаввур ҳам қилолмайман.

Самимият ва қатъият, менингча, ватан туйғуси билан белгиланади. Ватан туйғуси эса туғилиб ўсган, киндик қони тўкилган тупроққа меҳр, ҳурмат, садоқат, фидойилик каби хислатлардан бошланади ва униб чиқади. Ватан туйғуси —ижодкорнинг бирламчи ва бош туйғуси, ўқ илдизи. Тошкент эса менинг ўқ илдизим. Қўлимга қалам олдирган ҳам Тошкент ва тошкентликлардир.

Қиш кезлари ҳазрати Имом мавзеининг Ҳалимкўп маҳалласидаги ҳовлимизда, ёз кезлари — тут пишигидан бошлаб, то кеч кузга қадар—Кўкча мавзеининг Оқлон маҳалласидаги дала ҳовлимизда яшардик.

Қирқ саккизинчи йилнинг ўрта кўклами эди. Мен Қўштут маҳалласидаги 24-ўрта мактабнинг биринчи синфига қатнардим. Қишки ҳовлимиз ички -ташқили бўлиб, иморатлари икки қаватли эди, томларнинг кўп қисми тунукали бўлса, илгари солинган бир иморат лой том эди (қишнинг охирлари ва эрта кўкламида унинг бўғотларида осилиб турадиган узун-қисқа сумалаклар худди новвотга ўхшаш сарғимтир бўларди, эсласам, улар ҳамон аниқ кўз олдимга келади). Тоғаваччаларим синфдошлари билан ана шу тупроқли томда дарс тайёрлашар, имтиҳонларга тайёргарлик кўришарди. Бир куни мен ҳам улар билан бирга ана шу баланд томга чиқдим. Чиқдиму, кўзим тушган манзараларга маҳлиё бўлиб қолдим. Том тўла қип-қизил лолазору кўм-кўк бугдойзор, лекин булар аралаш, мисли атлас. Тиззага уради, ёнбошласангиз кўмиб юборади. Капалаклар учиб-қўниб юрибди. Шохларининг учи том бўғотига тегай-тегай деб қолган, чаппор уриб гуллаган нок дарахтининг усти гуж-ғуж асалари...

Томимиздан қўшни маҳаллалар, узоқ-узоқлар ҳам кўринарди. Тупроқ томли иморатлар орасида хонақо ва мақбараларнинг пештоқ ва гумбазлари, миноралари салобатли ва сирли, ҳаттоки ваҳимали бўлиб гавдаланарди. Кейинчалик билсам, шимол томондаги улуғ гумбаз ўнинчи асрда яшаб ўтган Абубакр Каффоли Шошийнинг мақбараси бўлса, кунчиқар тарафдаги улкан пештоқ Бароқхон мадрасасиники экан, жанубда—ҳў олисда ўнлаб гумбазлар орасида—ажралиб кўзга ташланган гумбаз Улуғбекнинг кичик замондоши Хўжа Аҳрорга нисбат берилган жоме мачитга тегишли экан...

Эртасига ҳам томга чиқдим. Ундан кейинги кун ҳам. Том яхши-да. Гўзал манзара, ҳаво тоза —ғир-ғир кўклам шамоли эсади, оппоқ-оппоқ капалаклар гулдан-гулга учиб қўниб юради, осмонда юпқа-юпқа булутлар сузади, хаёл олис-олисларга кетади, маза қилиб ўй сурасиз, айтиш мумкинки, менинг биринчи ижодий фантазиям ўшанда —қирқ саккизинчи йилнинг кўкламида уйғонган бўлса ажаб эмас. Муболаға эмас, томма-том юриб, бир неча чақирим юриш мумкин эди, кўчалар тор бўлганидан, у томдан бу томга чопиб келиб, сакраб ўтиларди, баъзи томлараро кичик нарвонлар ҳам ташлаб қўйиларди. Биз тенгқурлар—тўртинчи-бешинчи синф ўқувчилари эллигинчи йилларнинг бошларида кўклам кезлари томма-том ошиб Ҳалимкўп маҳалласидан то ҳозирги Октябрь колхоз бозорининг шимол томонига жойлашган карвонсаройгача келганимизни эслайман, ўшанда ўртоқларимдан бири қўшни иморатни кўрсатиб, «Ана у ўлик музей» дегани ҳам ҳамон ёдимда. Бу Табиат музейи бўлиб, эски шаҳарда, айниқса, мактаб ўқувчилари ўртасида жуда машҳур эди, ўқитувчилар бўш қолди дегунча, ўқувчиларни дарҳол шу музейга етаклаб келишарди, музей экспонатлари орасида ёввойи ва хонаки ҳайвонлару паррандаларнинг тулумлари жуда кўп бўлгани учун халқ унга «ўлик музей» деб от қўйиб юборган эди, лекин бу сира ҳам камситиш маъносини англатмас, балки музей экспонатларининг бойлигига бир ишора эди, холос. Мазкур музей ҳамон ишлаб турибди, мен тилга олган карвонсарой шу музейнинг ўнг биқинида бўлиб, бундан йигирма беш йиллар аввал бузиб юборилган.

Халқимиз асрлар давомида яшаб келган тупроқ томли, сомон сувоқли иморатларнинг етти, тўққиз, ўн бир ёғочли хоналари токчаларида даста-даста қўлёзма китоблар, тошбосма ва босма нашрлар ҳам бўлган. Ана шу китобларга жуда ҳам ҳурмат билан қаралган, улар муқаддас деб ҳисобланган, нондек улуғланган, оддий қоғоз парчаси ҳам ерга тушса, юқорига олиб қўйилган, ёстиқ устига уч азиз нарсани қўйиш мумкин эди: инсоннинг боши, нон ва китоб.

Деярли барча ҳовлилардан ариқ оқиб ўтади. Ҳовузча ҳам бор, бу ўзига хос холодильник вазифасини ўтайди —ёз кезлари унга бир-иккита босволдими, қизилуруғми, ташлаб қўйилади. Ёши улуғлар биз — болаларнинг қулоғига қайта-қайта қуйишади: сув муқаддас! Уни ифлос қилиб бўлмайди — «ёмон бўлади», кимки сувни ифлос қилса, сувга қараб ҳовли супурса, оёқ-қўлига яра тошиб кетиши, хунук бўлиб қолиши мумкин. Ахир, шу арик суви ичиларди, қиш кезлари маҳалла ҳовузи, қиш жуда ҳам чўзилиб, ҳовуз суви ҳаддан ташқари пастга тушиб кетган ҳолларда Кайковуз ариғидан ташиб келтириларди.

Ҳалимкўп маҳалламизда иккита ҳовуз бор эди, катта ҳовуз, кичик ҳовуз дердик, кичиги чуқур эди, суви камайганда ёғоч зинапоя билан остироғига тушиларди. Деярли ҳар бир маҳаллада ҳовуз бор эди, албатта. Ҳазрати Имом мавзеида мен кўрган энг катта ҳовуз Парчабоб маҳалласида эди, менингча, бўйи эллик метр, эни қирқ метрча келарди, чамаси. Кейин билишимча, бундай катта ҳовузлар шаҳарнинг барча даҳа ва мавзеларида, шаҳар ташқарисидаги дала ҳовлиларида ҳам бор экан. Асримиз бошида Тошкентнинг эски шаҳар қисмида беш юз ўн иккита маҳалла бўлганлигини эсласак, шаҳримизда сув таъминотига нақадар катта аҳамият берилганига, ишнинг пухта қилинганига тўла ишонч ҳосил қиласиз. Маълумки, Тошкент кўпинча кўчманчилар томонидан тез-тез қамал тутиб туриларди. Душман ҳар сафар ҳам зарбани Тошкентни сувсиз қолдиришдан, Бўзсув ва унинг ирмоқларидаги тўғонларни бузиб ташлашдан бошлашга интилган. Масалан, чор генерали М. Г. Черняев Тошкентга ҳужумни Ниёзбек қалъасини забт этиб, Заҳариқ сувини ҳам Бўзсувга буриб юборишдан бошлайди. Натижада Бўзсувда сув кўпайиб кетиб, қирғоқларини ювиб кетади, бутун воҳадаги суғориш системаси ишдан чиқади.

Тошкент ҳовузлари, биринчидан, мудофаа аҳамиятига молик бўлса, иккинчидан, иссиқ иқлимни салқинлаштириб, мўътадиллаштиргандир. Ҳовлилардаги ариқлардан тўлиб сув оқиши ва ҳовузларнинг бўлиши нур устига аъло нурдир. Катта-кичик ариқлару ариқчалар, ҳовузлару ҳовузчалар ўша даврнинг фонтан ва фонтанчалалари янглиғ салқин бахш этувчи омиллар ҳам бўлгандир. Ҳозир ҳам шу анъанавий, оддий ва табиий (бу ўринда текин сўзини ишлатиш мумкин, ахир, фонтанга электр энергияси сарф этилади) омилдан фойдаланиш мумкин ва лозим, деб биламан («Правда Востока» газетаси ўтган йили Акмал Икромов районидаги мактабларда ёзнинг жазирама кунларида шаҳарда қолган болаларнинг чўмилишлари учун мактабларда бассейнлар — ҳовузлар қуриш ташаббусини ёқлаб, мақола чоп этди, бу тадбирдан бошқа район маорифчилари ҳам ибрат олсалар арзийди, деган фикрни ўртага ташлади).

Дарҳақиқат, сув — ҳаёт манбаларидан бири. Сувсиз яшаб бўлмайди. Тошкентимиз азал-азалдан сувга маъмур бўлиб келган. Унинг шу фазилатини тўла тиклаб, сақлаб келажак авлодларимизга элтиб боришимиз сизу бизнинг — ҳаммамизнинг муқаддас бурчларимиздан биридир. Фахр билан айтаманки, қўлимга илк бор қалам тутқазган воқеа ҳам Тошкент суви билан боғлиқдир.

Апрелдан сентябргача Кайковузда чўмилардик. Саратонда эса эртаю кеч сув бўйида қолиб кетардик, гоҳо катта болаларга эргашиб хуфтондан кейин ҳам Кайковузга бир калла ташлаб келардик. Сув анча чуқур эди, довюрак болалар сув ёқасидаги қоратолми, ёнғоқми, тутми — бирор дарахт устидан сувга калла ташларди. Ана шунда сувда тебрана-тебрана акс этган мис баркашдек ой гўё «парча-парча» бўлиб кетарди.

Эллик тўртинчи йилнинг эрта ёзи эди. Бир куни биз бир гуруҳ ўсмирлар Тахтапулдан то Чиғатой дарвозагача Кайковузда сира сувдан чиқмай сузиб боришга баҳслашдик. Белгиланган вақтда «судьялар» — катта ёшли болалар назоратида биз, ўн чоғли ўспиринлар олдинма-кейин сувга калла ташлаб сузиб—оқа бошладик. Судьялар қирғоқ ёқалаб кузатиб кела бошладилар, йўл-йўлакай уларга ҳангоматалаб болалар эргашди. Биз, сузувчилар, катта-кичик кўприк ва кўприкчалар остидан, тўғонларнинг устидан, катта-кичик чиғириқларнинг ёнидан, қўшчиғириқларнинг қоқ ўртасидан ўтдик, сув димланиб оққан ерларда қулочкашлаб суздик, агар саёз бўлса оёқлаб юрдик, тез оққан жойларда сувнинг ўзи бизга ёрдамга келиб, оқизиб борди. Маррага — Чиғатой дарвозага тўрт ўспирин ета олдик (шу ўртоқлар аҳён-аҳёнда учрашиб қолсак, албатта ўша «рекорд»имизни эслаб қўямиз), сувдан чиқар эканмиз, кузатиб келган судьялар ва болалар бизларни улуғ вазифани бажарган ғолиблардек олқиш-хитоб, қийқириқ билан шарафладилар. Лекин ўша пайтда қулоғимизга мақтов кирмасди, ёқмасди ҳам. Совуқ бадан-баданимиздан ўтиб кетганидан, вужудимиз дир-дир титраб, тилимиз калимага келмасдан, оёқ-қўлларимиз совуқдан карахт бўлиб қотио қолган эди. Анчагача сув ёқасидаги иссиқ қум устида баданимизни офтобга товлаб ётиб, ўзимизга келдик. Ўзимизга келиб, ўрнимиздан турганимизда ҳали ҳозиргина бизларни олқишлаб турган «судьялар» ҳам, бошқа болалар ҳам аллақачон ўз йўлига равона бўлган эди. Мана энди мурғак қалбларимизда «қаҳрамонлигимиз» учун ширин гап эшитишга иштиёқ уйғонганида, одамлар бизларни ташлаб кетиб бўлишган эди. Жуда бўшашиб кетдик, тарвузимиз қўлтиғимиздан тушиб, бизлар ҳам оқимга қарши сув ёқалаб, орқамизга қайтдик. Мазкур воқеадан таъсирландим. Мактабда эркин мавзуда иншо ёзиш керак бўлганда шу ҳақда бир нима ёздим. Бу менинг биринчи ижодий машқим эди!

Мана, орадан ўттиз йилча вақт ўтди. Яқинда ёшлик йилларимни хотирлаб, яна Кайковуз ёқалаб Лабзакдан то Кўкча Оқтепасигача яёв сайр этдим. Маълумки Ўрта Осиёдаги ҳеч бир йирик шаҳар Тошкентдек сувга маъмур бўлмаса керак. Бунга, биринчидан, шаҳарнинг жуғрофий қулай ўрни, Чирчиқ дарёсига яқин жойлашгани бўлса, иккинчидан, ота-боболаримиз минг бир машаққатлар билан шаҳримизни сувга мўл-кўл қилиб кетганликларидир. Ҳозирги замон кишисига табиий сойдек бўлиб кўринган Тошкентдан ва унинг атрофидан оқаётган барча катта- кичик ариқлар инсон меҳнати, азму иродаси билан бунёд этилган каналлардир.

Тошкент ва унинг теварак-атрофини суғорувчи бош ариқ Бўзсувдир. Ота-боболаримиз қадим замонларда Ниёзбек қишлоғи яқинида асов тоғ дарёси Чирчиқда тўғон солиб, ўнг қирғоқ бўйлаб Бўзсувни оқизганлар. Ривоятда айтилишича, Бўзсувни тоғни урса талқон қиладиган бўз йигитлар кетмон, белкураклар билан қазиб, бунёд этганлар, бўз ерларни ўзлаштирганлар, то бунгача Тошкент ва унинг атрофи яйловдан иборат қўриқ ерлар бўлган, холос. Бўзсувнинг шундай аталишига унинг кўп мартаба инсон измига бўйсунишни истамай, ўжарлик қилгани ҳам сабаб бўлгандир. Бу ўринда Бўзсув дегани ўжар, қайсар маъносини ҳам билдиради. Бўзсувни рамзий маънода бобо десак, Қорасув, Солор, Кайковуз, Анҳор каби каналларни унинг фарзандлари дейиш мумкин.

Ўтмишда шаҳарни сув билан таъминлашда Кайковуз асосий ўринни эгаллаган. Унинг суви катта-кичик ариқ ва ариқчалар орқали шаҳар маҳаллалари, хонадонларига шу қадар моҳирлик билан таралганки, бундай пухта суғориш системасига ўтган асрнинг иккинчи ярмида европалик кучли ирригатор мутахассислар ҳам қойил қолишган. Кайковуздан элликка яқин кўтарма— катта ариқ сув олган (чиғириқлар орқали чиқарилган сув бу ҳисобга кирмайди). А. И. Добромисловнинг «Ташкент в прошлом и настоящем» деган тарихий китобида Кайковуздан чиқарилган катта ариқларнинг номлари келтириб ўтилгандир: Тахтапул, Қичқириқ, Чувалачи, Хончорбоғ, Тешикқопқа, Чигитбош, Кадивот, Қоҳиота, Қорасарой, Комилбек, Кенжабой, Ҳазрати эшон, Ев. Бобохўжа, Қўштут, Чимбой, Аллон, Музаффарбой, Яккақайрағоч, Жарариқ, Овназар, Ҳожиолимбой, Юсуфалихўжа, Янгишаҳар, Оқлон, Шайх Зайниддин, Солиҳжонбой, Бобоқўзи, Кўкйўнгичка, Абдурасулаллаф, Ҳожакаполвон, Саидакбар, Оқтепа, Учтепа, Ебу, Белтепа, Ингичкақуруқ, Жувонмард, Каримхон, Чалчиқ ва Янгиариқ. Номидан ҳам кўриниб турибдики, булар ҳар биридан бир-икки маҳалланинг аҳолиси сув ичган, экин, боғроғ суғорган. Эндиликда бу ариқлардан анчасининг фақат номию, билинар-билинмас ўзани қолган, бошқалари ҳам анча қаровсиз, йиллаб тозаланмайди ва қазилмайди. Масалан, Кайковузнинг чап ирмоқларидан бўлган Оқлон ариғи бутун бошли шу номли катта бир маҳаллани сув билан таъминлар эди, бу йилдан бошлаб Оқлон ариғидан деярли сув оқмай қўйди, хонадонлар ва кўчалардаги дов-дарахтлар сувсизликдан қовжирай бошлади водопровод суви суғоришга урвоқ ҳам бўлмайди, илгарилари маҳалла аҳолиси ҳар йили кўкламда ҳашар қилиб, барча ариқларни тозалар, кавлар, тузатар эди. Маҳалла раиси етакчилигида активлар бу ишга бошқош бўлардилар. Шаҳримиз бўйича ҳар йили кўкламда ҳашар йўли билан ариқ тозалаш кунини ўтказишни мақсадга мувофиқ деб биламиз. Бу шаҳар ободончилиги учун ҳам, тозалик учун ҳам керакли тадбир бўлур эди, албатта.

Шаҳардаги йирик ариқларнинг сув оқими ва сарфиётини мунтазам кузатиб бориш, бир меъёрда сақлаб туриш шарт. Масалан, Кайковуз ариғининг «паспорти»га ёзилишича, унда бошланишида секундига 40 кубметр сув оқиши, 16 минг 855 гектар ерни суғориши, 54 километрга оқиб бориши керак. Лекин ҳозир Кайковуз сатҳига назар солсангиз, унда анча кам сув оқаётганини кўриш мумкин.

Сувнинг йўли доимо очиқ бўлиши керак. Чунки сув ёруғлик, ҳаёт демак.

КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленумида социалистик тузумимизнинг афзалликларини моҳирлик билан пропаганда қилиш, янги жамият қурувчиси —давримиз чинакам қаҳрамонининг характери ва қиёфасини ёрқин кўрсатиб бериш — идеология ходимлари, жумладан, адабиёт аҳли олдига муҳим вазифалар қилиб қўйилди. Тошкентнинг 2000 йиллигининг байрам қилиниши ҳам социалистик тузумимизнинг афзаллигини кўрсатувчи ёрқин далиллардан биридир. Бу юбилей халқларимиз дўстлигининг янада мустаҳкамланишига хизмат этишига аминмиз.

ЁШЛАР БИЛАН СУҲБАТ

18 июлда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида «КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленуми ва ёшлар адабиётининг вазифалари» деган мавзуда ижодий суҳбат бўлиб ўтди. Суҳбатда адабий танқидчи Иброҳим Ғафуров ёш ўзбек адиблари яратаётган асарларнинг ғоявий-бадиий хусусиятлари ҳақида маъруза қилди.

Бугунги ёшлар адабиёти соғлом, талантли кучларга бой. Ёшлар теран ижодий изланиш йўлларидан бормоқдалар, замондошларимизнинг — меҳнаткаш инсоннинг ранг-баранг ички дунёсини, гўзал ва етук маънавиятини ҳаққоний бадиий тадқиқ этишга интилмоқдалар. Ёшлар адабиётида тадқиқотчилик руҳи тобора кучайиб бораётганлиги — улар ижодининг муҳим белгиларидандир.

Инсон характерини психологик чуқур ҳаққоният билан яратиш, ранг-баранг шакллардан ўз бадиий меъёри билан фойдаланиш, шакл ва мундарижада ёрқин мутаносиблик, уйғунликка эришиш йўлидаги турли тажрибалар ёшларнинг ижодий қизиқиш доиралари кенг эканлигини кўрсатади.

Шулар билан бирга, ёшлар ижодиёти бундан кўра ҳам фаолроқ бўлишини ва, айниқса, ёш адибларнинг ўзлари граждан сифатида баркамол фазилатлар соҳиби бўлиб етилмоқларини орзу қиламиз. Яхши адиб — ўз мамлакатининг фаол, етук граждани эканлигини ҳам ҳеч қачон унутмайлик. Ваҳоланки, кўпгина ёшларда граждан сифатида етилиш ҳамда ўсиш жараёнлари кечикиб қолмоқда.

Ёшлар ўз иқтидорларини ҳам, қаламларини ҳам даврнинг, мамлакат, халқ ҳаётининг катта масалалари, катта мавзуларини кўтариб чиниқтирмоқлари зарур. Талант катта ҳаёт воқеалари ичида қайнаб чиниқади. Партиямиз ёшлар адабиётига умид билан қарайди. Улар ижодининг равнақига ҳар томонлама ғамхўрлик қилади. Улар социалистик реализм адабиётининг муносиб давомчилари бўлишларини истайди. Шунинг учун ҳам ёшлар адабиёти майда мавзулар, икир-чикирлар, нурсиз, туссиз тасвиротлар ичига ўралашиб қолмаслиги, катта ҳаёт нафаси билан яшаши даркор.

Суҳбатда сўзга чиққан Лазиз Қаюмов, Нормурод Нарзуллаев, Муҳаммад Али, Саъдулла Сиёев, Норбой Худойберганов, Муҳаммадали Қўшмоқов ёш адиблар олдида турган муҳим вазифалар, ёшлар асарларининг нашр қилиниши, бадиий маҳорат масалалари, гражданлик позициясининг активлиги ва таъсирчанлик, бадиий салмоқдорлик каби масалалар ҳақида қизғин муҳокама юритдилар.

Суҳбатни Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Саъдулла Кароматов олиб борди ва якунлади.

ДЎСТЛИК МАКТУБЛАРИ

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг илмий ходими Ғ. Маҳмудов Бонн университетининг профессори Карл Райхль билан ҳамкорлик алоқалари ўрнатган.

Карл Райхль ўзбек халқ оғзаки ижодини ўрганиш борасида кўп изланишлар олиб борди. Халқ достонларини тўплади, мутолаа қилди. У бир неча марта Ўзбекистонда бўлиб, ўзбек адабиёти ва санъати дурдона асарлари билан, маданият обидалари билан яқиндан танишишга муваффақ бўлди. 1978 йилда Карл Райхль таржимасида «Ўзбек эртаклари» китоби немис тилида чоп этилди.

Олим бу борадаги илмий изланишлари ва таржима маҳоратини ошириб бормоқда. Яқинда Ғ. Маҳмудов немис дўстидан хушхабар ёзилган мактуб олди. Мактубда «Равшанхон» номли ўзбек достонини таржима қилаётгани хабар қилинган.

Б. НОСИРОВ

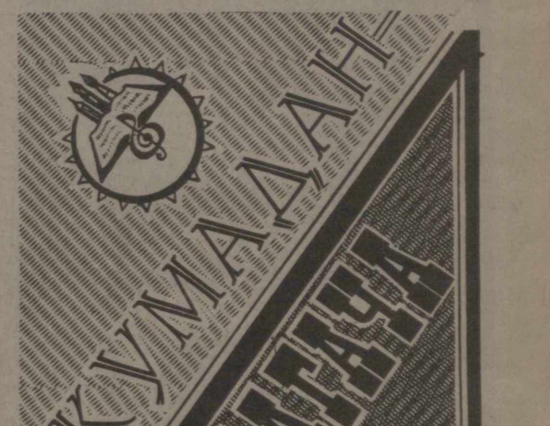

ЯНГИ ПЬЕСА МУҲОКАМАСИ

Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги Театрлар бошқармаси репертуар-редакцион коллегиясида Маъруф Толиповнинг «Адолат» пьесаси муҳокамаси ўтказилди.

Асарда чайқовчилик, юлғичлик оқибатида юз берадиган нохушликлар, одил совет қонунининг адолатли ҳукми тўғрисида ҳикоя қилинади.

Муҳокамада Театрлар бошқармаси бошлиғи санъатшунослик кандидати Фрунзе Жўраев, репертуар-редакцион коллегия аъзолари Яздон Худойқулов, Тўра Мирзо, Алишер Навоий номидаги Наманган область музикали драма ва комедия театрининг директори Эркин Қорахонов, шу театрнинг бош режиссёри Маматхон Асқаров, театршунос Тоҳир Йўлдошев ва бошқалар сўзга чиқиб, асарнинг ютуқ ва камчиликлари тўғрисида гапирдилар.

Репертуар-редакцион коллегиянинг қарорига биноан асар қабул қилиниб, саҳналаштириш учун Алишер Навоий номидаги Наманган область музикали драма ва комедия театрига тавсия қилинди.

МАМНУНМИЗ

Яқинда Ўзбек давлат «Ёш гвардия» драма театри коллективи Фарғона ва Андижон областларида гастролда бўлди. Ижодий сафар давомида театр санъаткорлари Ҳамзанинг «Ишқ қурбонлари», М. Ҳасановнинг «Ёшлик—бебошлик», Исфандиёрнинг «Отасининг қизи», У. Ҳошимовнинг «Баланд дорга осилма» каби пьесаларини намойиш этдилар.

Шу кунларда мўл ҳосил учун пухта замин ҳозирлаётган фарғоналик, андижонлик пахтакорлар театр спектаклларини олқишлар билан кутиб олдилар. Айниқса Ш. Азизова, С. Зиямуҳамедов, М. Иброҳимова, Т. Содиқов, М. Абдуллаева, М. Матчонов ижро этган роллар барчани мамнун қилди.

С. АКБАРОВ,
Т. ТЕШАБОЕВ,
М. РЎЗАЕВА

БУЗҒУНЧИЛИК АНКЕТАСИ

Сиз СССРга тез-тез бориб турасизми? Америка адабиётининг Совет Иттифоқида кўплаб таржима қилинаётгани ва катта тиражларда нашр этилаётгани сизда ҳаддан зиёд катта таассурот қолдирмаяптими? У ерга бормасангиз, маданий ва савдо алоқаларида иштирок этмасангиз яхшироқ бўлмасмикан? СССР китобларини сотиш билан сиз унинг иқтисодий ва мудофаа қобилиятини оширишга ёрдам берган бўлмайсизми?

Шу йил кузда бўладиган IV халқаро китоб ярмаркаси муносабати билан Колумбия университети Американинг 85 нашриёт ва китоб савдоси ташкилотларига шу саволлар билан мурожаат қилди. Саволлардан кўриниб турибдики, Америкадаги айрим доираларнинг мақсади иккала мамлакат ўртасида бўладиган маданий ва ўзаро дўстлик алоқаларига халақит беришдир. Лекин Америка университетининг ақлга сиғмас бу кирдикори улар ўйлагандек бўлиб чиқмади.

Саволга жавоб берганларнинг 45 проценти Москва китоб ярмаркасида қатнашишдан мақсад ўзаро китоб алмашишни янада яхши йўлга қўйиш; 13 проценти Совет Иттифоқи билан китоб савдосини амалга ошириш; 19 проценти савдо муносабатларини сақлаб қолиш учун интилиш эканлигини билдирган.

Албатта, буларнинг ичида носамимийлари ҳам борлиги аён бўлди. Улардан бири шундай ёзади: «Биз эҳтиёт бўлишимиз керак. Токи СССР бизнинг пропагандистик мақсадларимиздан хабардор бўлиб қолмасин».

Лекин анкета саволларига жавоб берган кўпчилик «Америка фани ва Американинг ўзи совет олимлари билан самимий муносабатда бўлса фақат фойда кўради» деган фикрни билдирди. Москва китоб ярмаркасини бойкот қилиш ҳақидаги саволларга эса «Ярмаркани бойкот қилишга уриниш бемаъниликдан бошқа нарса эмас. Бойкотлар акс таъсир кўрсатади», деб жавоб бердилар.

Шуни айтиб ўтиш керакки, маданий алоқаларни бузиш учун уюштирилган бундай анкеталар ҳам акс таъсир кўрсатади.

«Мен СССР билан муносабатларимизни яхшилайдиган ҳар қандай алоқалар тарафдориман» дейди ҳар бир соғлом фикрли америкалик.

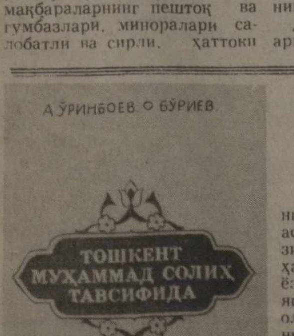

А. Ўринбоев, О. Бўриев. Тошкент Муҳаммад Солиҳ тавсифида. «Фан» нашриёти, Тошкент — 1983.

ТАҚРИЗ

НОДИР МАНБА

Республикамиз пойтахтининг номи дастлаб Беруний асарларида «Тошкент» тарзида ёзилган бўлса-да, шаҳар ҳақидаги энг биринчи ёзма маълумот II асрда яшаб ўтган қадимги юнон олими Клавдий Птолемейнинг «Географиядан қўлланма» асарида учрайди. Тошкент вилоятининг дастлабки картографик тасвирини эса Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий чизган.

Кейинги асрларда яратилган кўплаб қўлёзма асарларда ҳам Тошкент ҳақида сўз юритилган ўринлар бор. Масалан, Ҳофизи Абрунинг «Зубдат ат-таворих», Муҳаммад Ҳайдарнинг «Тарихи Рашидий», Зайниддин Восифийнинг «Бадоеъ вақоеъ», Мир Муҳаммад Амин Бухорийнинг «Убайдулланома», Ниёз Муҳаммаднинг «Тарихи Шоҳрухий» каби тарихий асарларида Тошкент тарихига оид айрим воқеалар баён қилинган.

Муҳаммад Солиҳнинг Тошкент шаҳри тарихига махсус бағишланган «Тарихи жадидайи Тошканд» («Тошкентнинг янги тарихи») асари шу жиҳатдан диққатга сазовордир.

Муҳаммад Солиҳхўжа домла Раҳим Қорахўжа ўғли — Муҳаммад Солиҳ тахминан 1830 йили Тошкентнинг Қорёғди (ҳозирги Санъат саройи яқинида) маҳалласида туғилган ва чамаси 60 йилча ҳаёт кечирган. «Уламолар нодири», «давр муаллими» деб тилга тушган отанинг фарзанди Муҳаммад Солиҳ жуда ёшлигида хат-савод чиқарган. Кейинчалик Тошкент, Қўқон ҳамда Бухородаги мадрасаларда билим олган. Она шаҳрига қайтгач эса масжидда имомлик қилган, талабаларга дарс берган.

Муҳаммад Солиҳ тарих илмига қизиқиши, дўстларининг рағбати билан 1863 йили Тошкент тарихини ёзишга киришади ва чорак аср мобайнида икки жилддан иборат, жамъи 1040 саҳифали «Тарихи жадидайи Тошканд»ни ёзиб ниҳоясига етказади.

Асарда, шубҳасиз, асосий эътибор Тошкент тарихига қаратилган. Бироқ унда афсонавий Одам Ато давридан то XIX асрнинг охирларига қадар юз берган турли шарт-шароитлар, сиёсий мулоқотлар ҳам қаламга олинади. Шаҳарнинг XV—XVI асрлар тарихи, хусусан, XVIII асрнинг иккинчи ярми, ўтган аср воқеалари ишончли ва ноёб маълумотлар билан далилланганн, айниқса, эътиборга лойиқдир.

Шаҳар тарихининг катта даври қамраб олинган бу асар турли соҳа мутахассислари томонидан атрофлича ўрганилишини тақозо этади, албатта. «Тошкент Муҳаммад Солиҳ тавсифида» рисоласи муаллифлари эса асардаги XIX аср Тошкент топографияси ва шаҳар теварагидаги жойлар географиясига оид маълумотларнигина тадқиқ қилганлар.

Рисоланинг «Шаҳар девори ва қўрғонлари» қисмида Тошкент XIV—XV асрларда-ёқ баланд деворлар билан мустаҳкамлангани, даврлар ўтиши билан улар харобага айлангани, сўнгги марта XVIII аср охирида Юнусхўжа томонидан, XIX асрнинг бошларида эса Қўқон хонининг Тошкентдаги ноиби Лашкар беглярбеги томонидан тиклангани қайд этилган. Девор ҳақида сўзланар экан, Тошкентнинг умумий майдони турли даврларда турлича катталикда бўлган деган хулосага келинади.

Тошкентнинг 12 дарвозасини санаб ўтган муаррих ҳар бир дарвозани қўриқлаш маълум қабила вакилларига топширилганлиги учун шу қабилалар номлари билан аталганини ёзган. Шаҳар дарвозаларининг ҳар доим ўн иккита бўлмагани, вақти-вақти билан бирор дарвоза беркитиб ташлангани, шу боис дарвозалар сони турли тарихнавислар асарларида турлича қайд этилганлиги таъкидланган.

Тошкент тарихида алоҳида саҳифани ташкил қилган «чорҳокимлик» даври, ўша — XVIII аср сўнгидаги сиёсий вазият, шунингдек, шаҳардаги даҳалар, маҳаллаю, кўчалар, мадраса, масжид, қабристон ва мақбаралар, бозор ва ҳаммомлар, ғиштхумдонлар ҳақида келтирилган маълумотлар шарҳи ҳам, аввало, Муҳаммад Солиҳ асарини, қолаверса, Тошкентнинг ўтган асрлардаги қиёфасини кўз олдимизда гавдалантиришга ёрдам беради. Шаҳардаги суғориш шохобчалари, вилоятда етиштириладиган полиз экинлари, мевалар ҳамда уларнинг табобатда қўлланиши батафсил ҳикоя қилингани «Тарихи жадидайи Тошкент» муаллифи билим доирасининг нечоғли кенг эканини кўрсатади.

Кези келганда айтиш керакки, улуғ саналар шарафига ўтказиладиган тантаналар муносабати билан чиқариладиган нашрий совғалар катта қимматга эга бўлади. Зеро, Тошкент тарихидан ҳикоя қилувчи, ҳозир ЎзССР ФА Шарқшунослик институтида сақланаётган бирдан-бир йирик қўлёзма асарни нашр қилиб кенг омма ҳукмига ҳавола этилса, айни муддао бўлур эди. Илмий-оммабоп нашрнинг яхши намунаси сифатида китобхонларга, шубҳасиз, манзур бўладиган «Тошкент Муҳаммад Солиҳ тавсифида» рисоласи шундан далолат беради.

Х. ДЎСТМУҲАМЕДОВ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи ва СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими, республика Театр жамияти правлениесининг президиуми, Санъатшунослик институти коллективлари шу институт директори, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси секретариатининг аъзоси, Ўзбекистон ССР Ҳамза номидаги Давлат мукофотининг лауреати, республикада хизмат кўрсатган фан арбоби, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг академиги

Воҳид Йўлдошевич ЗОҲИДОВнинг

вафот этганлигини чуқур қайғу билан билдириб, марҳумнинг оила аъзоларига таъзия изҳор қиладилар.

КУЛГИДАН КУЛГИ УНАР...

«Муштум» журнали 60 ёшга тўлди! Бу қутлуғ сана, айниқса, Шум бола учун қадрлидир. Атоқли шоиримиз, забардаст кулги дарғаси Ғафур Ғуломнинг энг севимли «фарзандлари»дан бўлмиш Шум бола дунёга келганда уни «Муштум» журнали йўргаклаб олганди.

Муштумхонлар Шум боланинг ғаройиб саргузаштлари нима билан тугаркин, дея журналнинг ҳар бир сонини зориқиб кутишарди.

Севимли журналимизнинг хайрли ишларини санаб адо этиш қийин. Социалистик жамиятимизга ёт бўлган жамики иллатларни «Муштум» панжасасига илиб, аёвсиз савалаб келмоқда. Ҳамза, А. Қодирий, С. Айний, Ғ. Ғулом, А. Қаҳҳор, Ғ. Юнус, С. Абдулла, К. Алиев каби ҳажвиёт соҳиблари «Муштум»нинг бешигини тебратдилар.

«Муштум»ни ҳақли равишда ҳажвиётимиз штаби, деймиз. Ҳажвчи ёзувчилар ёки ижоди ҳазил-мутойибага мойил қаламкашлар фаолияти «Муштум» билан чамбарчас боғлиқдир. Севимли ёзувчимиз, «Асартарошлик» дўконининг бош устаси Саид Аҳмадуллонинг журнал билан узоқ йиллик ижодий мулоқоти бир мактабдир. Неъмат Аминов, Худойберди Тўхтабоев, Саъдулла Сиёев, Анвар Муқимов, Абдуғани Абдувалиев, Анвар Обиджон, Тўлан Қўзибоев каби чойхонамизнинг доимий мижоз-муаллифлари ҳам «Муштум» саховатидан баҳрамандирлар. «Муштум» карикатурачи рассомларнинг камол топишида ҳам катта роль ўйнамоқда.

Чиллаки чиллакини кўриб чумак урар ёки кулгидан кулги унар деган гап бор. Истардикки, «Муштум»да янграган қаҳқаҳа Шум бола чойхонасига ҳам эшитилиб турса, ҳар икки кулги даргоҳи ўртасида яхши маънодаги «бор товоғим, кел товоғим» алоқаси мустаҳкамланса...

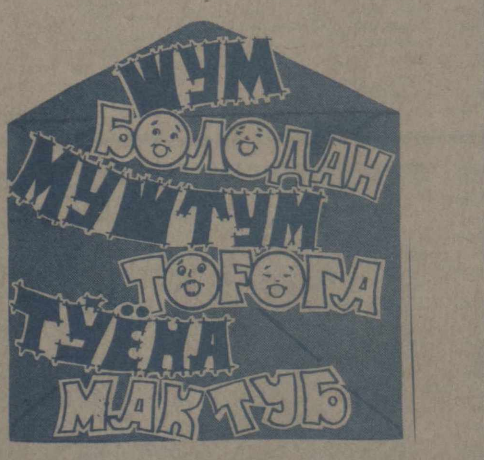

Арзимни айтай боди сабоға,
Етсин саломим Муштум тоғога.
Олтмишда ёши, оқармиш боши
Аммо йигитдек қирчилламоға.

Жангу жадалда топмиш таваллуд,
Ўт очди жами иллат—балоға.
Кетдилар бою, муштумзўр, эшон
Муштин зарбидин дорилфаноға.

Ким бўлса эгри — додини бердинг,
Кўзини очдинг кетса хатоға.
Беаёв урдинг ҳажвинг тиғини
Безори, юлғич, шум рўдапоға.

Ҳар ерда ҳозир-нозир эрурсан,
Хоҳи заводу, хоҳи далоға.
Кўрсанг ишёқмас илдинг баралла
Оч биқинидан сен панжахоға.

Куйдирар қаҳринг ким бўлса душман,
Кулкинг шифодир ёр-ошноға.
Қўйма, ур доим, тушир кетма-кет
Иллату нуқсон тушса ороға!

Кенгроқ ўрин бер саҳфангда доим
Ичак узилди — шўх хо-хо-хоға.
Мен ҳам қаторда камарбастамен,
Бўл гоҳи меҳмон—бу чойхоноға.

Тўйингда қувнаб чойлар таший мен
Гоҳ-гоҳ назар сол—мен Шум болоға.

Мактубни оққа кўчирувчи

Мухтор ХУДОЙҚУЛОВ

ЯНГИ ЛАТИФАЛАР

— Тамакининг илдизини қайнатиб беринг, ўғлингиз ё тузалади, ё дунёдан кўз юмади, — дебди Афандига бир қалбаки табиб.

— Мен излаган табиб экансиз, ҳозир қачон ўлишимни айтиб берасиз, бўлмаса уйдан чиқармайман!— дебди Афанди пичоғини қинидан чиқариб.

—Ўлмайсиз, ўғлингиз ҳам ўлмайди, ўзим ўламан! — дебди қўрқиб кетган табиб.

—Хумпар, энди ростига кўчдинг-а, —дебди Афанди.

* * *

Боғда дам олиб юришганда дўстлари Афандини «Олма пиш, олдимга туш» ўйинига таклиф қилишди. Ўйин бошланди. Лекин Афанди дарахтдан тушишда улардан орқада қолди ва айрига ўтириб олди. Ҳайрон бўлган дўстлари сўрашди:

—Э, тушмайсизми, тезроқ?

—Мен ҳали пишганим йўқ, —дея жавоб берди Афанди пинагини бузмай.

ХАНДАЛАР

—Институтларда кириш имтиҳонлари нима учун ёзда бошланади? — деб сўради бир абитуриент ўртоғидан.

—Э, шпаргалкани беркитиш қийин бўлсин деб ёзга қўйишганда, — жавоб берди ўртоғи.

* * *

—Қиз боланинг жони қирқта бўлади.

—Кўйлаги ҳам!

* * *

—Тишингизни суғураётганимда бақирмайсизми?

—Йўқ, тишимни тишимга қўйиб чидайман.

* * *

—Пак-пакана бўйи бор, етти қават тўни бор, нима?

—Сомса!

—Нима ҳақда ёзмоқчи эдим...

Рассом А. ХОЛИҚОВ

МАҲМУД РАҲМОН БИР КУНИ...

«Муштум»нинг олтмиш йиллигида журналга узоқ йил меҳнати синган муштумчиларни беихтиёр эслаймиз. Шундай кишилардан бири Маҳмуд Раҳмон эди. Бу содда, самимий, серзавқ киши ҳақидаги латифанамо гаплар ҳамон оғиздан оғизга кўчиб юради. Шулардан айримларини эътиборингизга ҳавола этамиз.

ГОНОРАР БЕРИЛМАЙДИ

«Муштум» редакцияси 1-Май кўчасидаги Ўзбекистон Ёзувчилар союзи биносига жойлашган эди. Бош муҳаррир билан хатлар бўлимининг мудири Маҳмуд Раҳмон қарама-қарши хонада ўтиришар, ўртадаги эшик ҳамиша очиқ турар, қайси бирлари акса урса, бемалол «саломат бўлинг» деб ўтиришар эди.

Бош муҳаррир Акмал Пўлат отпускага кетгач, унинг ўрнида «Муштум»да «туғилиб йўргакланган» бош муҳаррир ўринбосари Тўлқин Алимов ўтирар эди. Шу пайт Маҳмуд Раҳмон хаёлига бир фикр келди шекилли, телефон трубкасини қўлига олди. Телефон параллел бўлгани сабабли рўпарада ўтирган Тўлқин Алимов ҳам трубкани қулоғига тутди.

—Алло! Бухгалтерия? Яхшимисиз? Қачон гонорар бўлади?

—Сизга гонорар бўлмайди!— жавоб қилди «бухгалтер» Тўлқин Алимов.

—Нега?

—8-Мартда гонорар фақат хотин-қизларга берилади.

Бу жавобдан Маҳмуд Раҳмоннинг кўзлари пирпираб кетди. Жаҳли чиқиб, қўлидаги телефон трубкасига ўшқирди.

—Қани айтингчи менга, бу бемаъниликни ким ўйлаб топди?

—Билмадим, билмадим. Фамилиянгизга қизил қалам урилган, тамом-вассалом...

«Бухгалтер» Тўлқин Алимов ундан илгарироқ трубкани жойига қўйиб, ҳеч нарсадан бехабардек Маҳмуд Раҳмонга қараб ўтираверди. Маҳмуд Раҳмон эса трубкани шарақ этиб жойига қўйди-да, нолий кетди:

—Эшитдингизми, Тўлқинжон! Фамилиямга қизил қалам уришибди. Қаранг-а?.. Кўраман, ҳали ким-кимга қизил қалам ураркин!

Маҳмуд Раҳмон кийиндида, фиғони фалакка чиқиб, нашриёт бухгалтериясига қараб йўл олди...

ЯНГИ ФИКР

—Шу шеърни кўринг-чи, журналда чоп этса бўлармикин? — деди Тўлқин Алимов Маҳмуд аканинг илгари журналда босилган бир шеърини ўзига кўрсатиб.

Маҳмуд Раҳмон кўзига кўзойнак тутиб, қўлёзмани икки-уч бор ўқиди. Сўнг пастга, энгашиб, кўзойнак устидан Тўлқин Алимовга тикилди:

—Шеър бадиий жиҳатдан са-а-а-л бўшроқми, а?

Тўлқин Алимовнинг кулгиси қистаб турган бўлса ҳам кулмади. Гўё бу мужмал жавобдан энсаси қотгандай бўлиб, бир уҳ тортди.

—Маҳмуд ака! Узил-кесил фикр айтинг. Ё бўлади денг, ё йўқ.

—Йўқ, бўлмайди! Қолдиринг...

Воқеанинг боришини зимдан кузатиб турган Саид Аҳмад, Олим Қўчқорбеков, Аббос Муҳиддин ва бошқалар кула-кула унга шеър ўзиники эканлигини айтишди.

—Ўйловдим-а, — деди Маҳмуд Раҳмон папиросини тутатиб, —шеър қандайдир танишга ўхшаяпти деб. Ҳа, айтмоқчи, бу шеърни журналда боссаларинг ёмон бўлмайди.

БОШҚАЛАРНИ ТАНИМАЙМАН

Маҳмуд Раҳмон гавжум бекатларнинг бирида жамоат тартибини сақловчи бўлиб хизмат қилар эди. Бир куни у бекатда артист танишини кўриб қолди. Азбаройи зерикканидан артистни тўхтатди:

—Ҳай-ҳай-ҳай, биродари азиз, сиз шошмай туринг, одамлар чиқиб олишсин. Сўнг хотиржам кетасиз...

Ўша куни икки таниш мириқиб гурунглашишди. Аммо артист репетицияга кеч қолган эди. Эртасига ҳам артист шу бекатдаги автобусга чиқаётган эди, Маҳмуд Раҳмон яна уни тартибга чақирган бўлди:

—Қаёққа бормоқчисиз шу аҳволда? Одамларнинг автобусга чиқишига халақит беряпсиз-ку!

Индинига бекатда артист билан Маҳмуд Раҳмон ўртасида шундай савол-жавоб бўлиб ўтди:

—Кечирасиз. Маҳмуд ака! Бунақа тартиб ўрнатишни қаердан ўрганиб келгансиз?

—Москвадан, дўстим, Москвадан...

— «Тартибни бузманг», «Четга чиқинг», «Одамларнинг автобусга чиқишига халақит берманг» деган гапларни бир кишига айтишни ҳам ўша ёқдан ўрганиб келганмисиз?

—Ундай деманг, дўстим, ундай деманг!

—Унда нега фақат менга айтасизу, бошқаларга айтмайсиз?

Маҳмуд Раҳмон артист дўстининг елкасига қўлини ташлади-да, папиросини ичига чуқур тортиб, «уф» деди, сўнг хотиржам жавоб берди:

—Э, дўстим, дўстим! Бу ерда сиздан бошқа ҳеч кимни танимайман-да...

Мажиддин САТТОРОВ

Мурод ТИЛЛАЕВ

БИЗДАН БУГИНА...

ҲАЖВИЯ

ЙИҒИЛГАНЛАР бошлиқнинг фармойишини кутиб ўтиришарди. Сукунатни тўрда савлат тўкиб ўтирган Шермат Шокирович бузди:

— Ҳамма айтилган ўртоқлар келишдими? — У узун, кўримсиз бурнини силаб қўйди-да, столга кафтини тираб, ўрнидан турди. — Ғаниев, Сўпиев, Қоқиев кўринмайдими? — бошлиқ ўнг ёнида букилиб ўтирган маҳаллий комитет раиси Облоқул Суннатовга лаб-даҳанини осилтириб, қараб олди.

— Ғаниевми? Узр, хўжайин, кеча ўзингиз аллақаёққа жўнатдим, дегандай бўлувдингиз, шекилли...

— Э, ҳа-я! — чайналди бошлиқ. Ғаниев қўли гул монтёр. Тунов куни Шермат Шокировичга укаси қўнғироқ қилиб, дала ҳовлисига электр ўтказиш учун монтёр йигитини бир кунга сўровди. Саҳийлиги тутиб кетиб, Ғаниевга ўйнаб келасиз, дея уч кунга жавоб берганди. Шуни эслади-да, дарров гапни бурди. — Ғаниев деворибман, Боқиев қани?

—Боя келинойим қўнғироқ қилиб, ГУМга ажойиб кўйлак келибди, тунов кунги танишингиздан бир кийимлик топтириб беринг, дейишганди. Шунга... кетди...

— Тушунарли, — деди бошлиқ қовоғини очмай, — Қоқиев-чи, у қаерда?

— У тунда навбатчилик қилганди...

— Навбатчи бўлдим деб энди мажлисларга қатнашмаслик керакми? Чақиртирилсин!

— Хўп бўлади, бир оғиз сўзингиз, — эшик ёнида ўтирган Соқиев қора терга ботган Қоқиевни бошлаб киради.

Бошлиқ Қоқиевга жиддий нигоҳ ташлаб, гапида давом этди:

— Ўртоқлар! Шундай қилиб, биз бугун сизлар билан озодалик, унинг иш унумига таъсири хусусида суҳбатлашиб олдик. Бундан буён ўтирган ўрнимизни, юрган йўлимизни тоза тутмоғимиз лозим. Қовун пўчоғи ерга тушди. Ҳадемай куз келади. Хўш, биз кузга қандай тайёргарлик кўрдик? Тайёргарлик йўқ, ўртоқлар! Эртага ер билан битта бўлиб, оёққа илашиб, хонама-хона кўчиб юрадиган дарахт япроқларини қоқиб, ўт-майсаларни таг-туги билан юлиб ташлаганимизча йўқ ҳали! Бу бизнинг олдимизда турган муҳим ва зарур масаладир. Ҳа, ўртоқлар! Бугунги вазифамиз ана шундан иборат! Ҳамма ёппасига ҳашарга!

Хонадан ҳамма чиқиб кетиши билан Шермат Шокирович креслога ярим ёнбошраб, яйраб керишди. Секретари олиб кирган иссиқ чойдан пиёлага қуйиб, ҳузур қилиб ҳўплади.

Кечга яқин эшик очилиб, Облоқул Суннатовнинг кичик боши кўринди.

— Мумкинми, хўжайин?

— Келинг — деди бошлиқ овозини ҳам, кўринишини ҳам ўзгартирмай. — Хизмат?

— Хўжайин, айтганингиздек ҳамма ўт-майсаларни қиртишлаб, юлиб, бир ерга тўплаб қўйдик. Ёндириб юбораверайликми?

Бошлиқ бир нарса чақиб олгандай сапчиб ўрнидан турди.

— Эсингиз жойидами? Тутуни деворни қорайтиради-ку!

— Узр, хўжайин, узр, — Облоқул Суннатов гуноҳкорона бош эгиб, қўлини кўксига қўйди.

— Ҳаммасини дарвоза ёнига тўпланглар. Мен ҳозир прицепли трактор чақиртираман. Ўшанга юклаб берасизлар.

— Бажонидил, хўжайин!

Маҳаллий комитет раиси чиқиб кетиши билан бошлиқ телефон номерини теради.

— Алло! Хотинжон! Ҳа, бу мен. Топшириғингизми? Бажарилди! Укангизга қўнғироқ қилиб айтинг, трактор юборсин, юклатиб бераман. Да-да-да! Қанча дейсизми? Иккитами-учтами... Оз? Нега оз бўлсин, ахир идорамизнинг олдида ўзи булбулнинг кўзидек майдон бўлса, ундан қанча ўт чиқарди? Ҳозирча эплаб турсин, қишловига бошқа ёқдан топтириб бераман. Нима, битта говмиш сигирни икки оила боқолмаймизми? Да, укангиз сигир сотиб олиб жуда зўр иш қилди-да. Унга айтиб қўйинг, энди ҳар куни бўлмаса ҳам, онда-сонда сут-қаймоқдан жўнатиб турсин. Биздан бугина, ундан угинада!..

ЯРМИ МАҚОЛ, ЯРМИ МАТАЛ...

Сув келтирган эмас, ароқ келтирган азиз.

* * *

Арқоғини кўриб бўзини ол,
Машинасини кўриб қизини ол.

* * *

Совчиликка борганнинг эллик оғиз мақтови бор.

* * *

Бузоқнинг югургани сомонхонагача, отарчиники тўйхонагача.

* * *

Катта тўй қилганнинг олдин доңғи, кейин чанги чиқади.

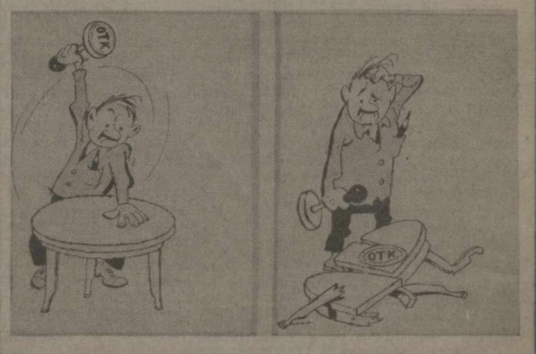

Рассом Д. СИНИЦКИИ

— Яшасин! Шаҳардан ҳашарчилар келишди.

Рассом М. МАРФИН

Амалдор бўлганда Амалдан тушганда.

Рассом М. ВОРОБЕИЧИКОВ

НОРДОН ЛУҚМАЛАР

Бир лаганбардор кимса хўжайини билан овга чиқибди. Йўл-йўлакай у хўжайиннинг мерганлигини мақтаб, атрофида гирди капалак бўлаверибди. Шу пайт рўпарадан бир тулки чиқиб қолибди. Хўжайин отган экан, тулки парво қилмай қочиб кетаверибди. Лаганбардор ҳайратдан ёқа ушлабди:

—Тавба, ўлган тулкининг чопиб кетишини энди кўришим.

* * *

Бекатдаги ўн чоғли одамнинг назари икки кишига қаратилган эди. Улардан бири бир гапириб ўн кулар, оғзи гапдан бўшамасди. Чеҳраси синиқ, қовоқлари салқи ҳамроҳи эса тишининг оқини кўрсатмасди. Шу маҳал кўчани бошига кўтариб «Тез ёрдам» машинаси ўтиб кетди. Тунд киши сўз қотди:

— Яна бир киши омонатини топширадиганга ўхшайди.

Шу заҳоти бекатдагиларнинг чеҳраларига ташвиш соя солди. Бир гапириб, ўн кулаётган киши унинг гапини бўлди:

—Балки, янги меҳмон дунёга келишга ошиқаётгандир.

Одамлар мамнун жилмайиб қўйишди.

М. ПАРПИХЎЖАЕВ

СИНОВ

Анатолий РАС

Кунлардан бир кун уйга одатдагидан барвақтроқ қайтдим. Ўзимча иш қочиб кетмас дедим-да, душда чўмилиб олдим, овқатландим. Лекин негадир кўнглим ғаш эди. Синаш учун ишхонага бир қўнғироқ қилиб кўрайчи, тинчликмикин?

Телефон номерини тердим.

—Эшитаман,—деди Корягин нариги томондан.

—Салом, менга Иван Петрович керак эди, — дедим йўғон товуш билан.

—Афсуски, у киши ҳозиргина бир минутга ташқарига чиқиб кетганди. Бирор соатлардан кейин қўнғироқ қилолмайсизми?

—Иван Петрович бир соатдан кейин бўладиларми?

—Ажаб эмас...

Яхши, бир соатдан кейин қўнғироқ қиларман, деб ўйладим. Бироздан кейин яна қўнғироқ қилдим. Овозимни худди аёл кишиникига ўхшатиб гапирдим.

—Алло, Иван Петровични чақириб қўёлмайсизми? Менга жуда керак эдилар!

—Иван Петровични раҳбарлар шошилинч чақириб қолишди.

—Қачон бўшайдилар?

—Айтиш қийин, раҳбарларга бир нарса деб бўлмайди-ку!

—Раҳмат. Кечирасиз, кейинроқ яна қўнғироқ қилсам бўладими?

—Бемалол. Хоҳлаган вақтингизда қўнғироқ қилишингиз мумкин.

Хоҳлаган вақтингизда эмиш! Бу қандай ўзбошимчалик! Энди иш тугаш олдидан қўнғироқ қилиб кўраман. Учинчи марта овозимни ўзгартириб, хириллаб гапирдим:

—Иван Петрович керак эди!

—Ким сўраяпти?

—Бунинг аҳамияти йўқ. Мен иш юзасидан қўнғироқ қиляпман. Жуда зарур иш, зудлик билан ҳал қилиш лозим.

—Бахтга қарши, Иван Петрович бугун бўлмайдилар.

—Нега энди бўлмас экан? Ахир, иш куни ҳали тугагани йўқ-ку!

—Гапингиз тўғри, лекин Иван Петрович зарурат туфайли жавоб олиб кетдилар. «ЖЭК»дан қўнғироқ қилишди. Юқоридаги қўшнилари уйига сув тошириб юборибди. Ҳамма мебель, телефон, телевизор, ҳатто шиппаккача сув остида қолибди.

—Ҳа, яхши бўлмабди, тушунаман...

—Иложи бўлса, эртага қўнғироқ қилинг...

Телефон трубкасини қўйдиму енгил нафас олдим. Мана, синов ҳам ўтди. Баракалла, Иван Петрович, бирга ишлайдиган ўртоқларинг чакки эмас! Сен уйда ўтирибсан, улар эса кўкрагини қалқон қилиб, сени ҳимоя қилишяпти. Шундай бўлиши керак-да. Бугун улар мени, эртага мен уларни шундай ҳимоя қиламан.

С. СОДИҚ таржимаси

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Орган союза писателей Узбекистана и Министерства культуры Узбекской ССР.

Бош редактор: Одил ЁҚУБОВ
Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Рамз БОБОЖОН, Собир БОБОЕВ, Барот БОЙҚОБИЛОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош редактор ўринбосари), Саъдулла КАРОМАТОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Назир САФАРОВ, Ўлмас УМАРБЕКОВ, Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул секретарь), Тўлепберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Лазиз ҚАЮМОВ, Малик ҚАЮМОВ, Сора ЭШОНТЎРАЕВА.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент—700029, Ленин кўчаси, 41.
ТЕЛЕФОНЛАР: Бош редактор — 33-52-91, 32-57-42, қабулхона — 32-54-71; бош редактор ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул секретарь — 33-49-93, 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48; сатира ва юмор — 32-56-49; фотолаборатория — 32-58-95.

Р. 02022. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси Тошкент шаҳри. Индекс 64593 Б. 3246. 11 12 13 14 15 16 17